

**PRIMA ARDELEANA S. A.
DE ASIGURARI GENERALA**

**ELSŐ ERDÉLYI ÁLT.
BIZTOSÍTÓ R. T.**

**Erdély legrégebb,
legtekintélyesebb**

**BIZTOSÍTÓ
TÁRSASÁGA**

*Fotografii de copi interior și de goup.
Fotografii la minut pentru certificate
cele mai artistice portrețe și fotog-
rafii de Carti postale originale
ilustrate și eftine diapositiv mo-
derne reclame de film, ama-
teuri și măririi speciale
de pregatele în atelier
de fotografie a lui*

*Mütermében csoport, interiőr és gyermek
felvételek; gyors, olcsó igazolvány
képek, legszebb, legművészibb arc-
képek és esküvői képek. Eredeti
olcsó képes levelező la-
pok, diapositívek, m o-
d e r n filmreklámok,
amatőrelőhívások és na-
gyítások készülnek.*

fotofilm

CLUJ, STRADA REGINA MARIA No. 6.

10. Februarie 1934.

CASA M. S. REGELUI
SECRETARU PARTICULAR
No. 82.

Redacția Monografiei Municipiului CLUJ.

Răspunzând scrisorii Dv. din 29 Ianuarie, am onoarea a vă trimite alăturata fotografie a Maiestății Sale Regelui destinată pentru „Monografia Municipiului Cluj“.

Primiți vă rog, Stimate Domn, încredințarea deosebitei mele considerațiuni.

Secretarul Particular al M. S. Regelui

E. BUCHMANN.

VOLUM. I

ELSŐ RÖTET

REDACTAT DE — SZERKESZTI :
10 SIF **SZIGETHY JÓZSEF**
PRETUL — ÁRA :
2000 LEI

BANCA CENTRALA
Pentru Industrie și Comerț Soc. An.
Sediul Central CLUJ.

**BANCA
PRIMEȘTE**

*depuneri acorda,
imprumuturi, cum-
pără și vinde devize,
trimite bani în
streinătate, face
tot felul de
operațiune
bancare.*

FILIALE:

*Alba Iulia, Bistrița,
Hațeg, Sibiu,
Turda.*

*Capital Lei
50,000,000.—
Reserve Lei
20,000,000.—
Depuneri Lei
80,000,000.—*

LIBRĂRIA

LEPAGE

BUCH—PAPIER

KÖNYV—PAPIR

FONDAT: 1870. ♦ ALAPITVA: 1870.

Ioan RAȚIU - (RÁTZ)

MARE MAGAZIN DE CEASORNICE ȘI BIJUTERII.
ÓRA ÉS ÉKSZER NAGY RAKTÁR. — GROSSE LAGER VON UHREN UND JUVELEN.
C L U J, PIAȚA UNIRII No. 18.

PETRÓ ANDRÁS
MAISTRU BETONAR

BETONÓZÓ MESTER
Cluj, Str. Bogdan Hasdeu 42.

VILLANYSZERELÉS
CSILLÁBRAKTÁR
RÁDIÓELADÁS

TANA
INTREPRINDERE MECHANICA
ȘI ELECTROTEHNICA.
MŰSZAKI ÉS VILLAMOSSÁGI VÁLLALAT.
CLUJ, CAL. MARECHAL FOCH 2. TEL. 210.

LEGJOBB
LEGOLCSÓBB
LEGTÖKÉLETESEBB

ISTORIA ORAȘULUI A VÁROS TÖRTÉNETE

Magazin de lucru de
mână și mărun-
țișuri

ARIADNA

CLUJ, Piața
Unirii No. 7.

Kézimunka és minden-
nemű himző fonal dus
választékban.

FII LUI KOVÁTS P.

FIAI
CLUJ
PIAȚA UNIRII No. 8.

PARTEA I. — ELSŐ RÉSZ

NAPUKA-NAPOCA — KLUSWAR

Epoca arhaică dela 535. a. Christos.

Clujul, cel mai vechiu oraş al Transilvaniei, centrul aspiraţiunilor naţionale ale aristocraţilor maghiari, capitala unui ţinut, care a căutat întotdeauna să-şi păstreze autonomia, fie prin cale diplomatică, fie prin sacrificiu de sânge. Zidurile ce îl împrejmuesc arată, până azi trecutul glorios, dar în acelaş timp şi suferinţele şi mizeriile cumplite ce a îndurat în decursul veacurilor acest oraş.

Tradiţia este confirmată de antropologi în ceace priveşte populaţia ţinutului Cluj. Ei afirmă că acest ţinut a fost populat de popoare chiar în perioada doua a Epocii

Őskor. Krisztus előtt 535-től.

A történelmi sötétség ködéből, mely a misztikus mult takarója, csak itt-ott dereng némi halovány fény. Ezt a mythoszi fényt, mely legendaként övezi körül ezt a sok vészt, vérzivartart elszenvedő területet, nem lehet letörölni Kolozsvár arcáról. Évezredek távolán át megerősödik ez a fénykéve, mely glóriaként borítja be a hajdani kincses-város patinás falait, melyet a sokféle beözönlött törzsek között, a népvándorlástól kezdve, a magyarokkal egyidejűleg, különböző nemzetek laktak.

Az itt kavargó, forrongó és újra megújra betelepülő népekről megjegyzi a hagyományt megerősítő antropologusok, hogy a

glaciale, dar cărei rasă sau trib aparțineau acești oameni din epoca mousteriană nu se știe. Cu ocazia săpăturilor făcute la Tăietura Turcului s'au descoperit unelte și scule, din care s'a dedus că au fost unelte de piatră necioplită din epoca glacială.

Primele dovezi scrise, documente, urme de papirus, arată că în anul 536 înainte de Christos exista un trib, Agatorșii.

Acest popor nomad era înrudit cu volga-fin-ugrotătarii. De agricultură nu se interesează fiind un popor nomad, ci hoinărau dela un capăt la celălalt al țării trăind din vânat. Numai 100 de ani au trăit prin aceste ținuturi fiind împinși încetul cu încetul de tot spre hotarele datorită expansiunii Dacilor. După înfrângerea Dacilor s'au așezat Romanii. Locuințele lor erau adăposturi săpate în stânci, rămase pe urma Agatorșilor și a Dacilor.

Cu câteva secole mai târziu se construiau case de lemn pe Fellegvár (Cetățuia) fiind pe atunci malul Samusului (Someș).

În anul 300 înainte de Christos populația consta din deportați aduși de romani. Casele de lemn nu oferiră o mai mare protecție deoarece fuseseră de mai multe ori distruse de incendiu în urma incursiunilor năvălitorilor.

Construcțiile propriu zise încep după războiul al doilea daco-roman în anul 200—180, deoarece toate clădirile fuseseră distruse în urma groasnicului război de mai înainte. În această epocă au dispărut veacuri fără să fi putut realiza case statornice pe locul acestei cetăți. După tradiție, Decebal ar fi început construirea orașului Napoca în anul 89, cu ajutorul arhitecților și meșteșugarilor romani luați ca ostateci după înfrângerea împăratului Domițian.

Decebal fiind înfrânt de Traian în 110; acesta distruse toată armata nerămânând piatră pe piatră, Nepoca îi servi de castrum romanum, adică o întăritură cum era la Totaișa (Turda).

Această tabără era înconjurată de jur împrejurii cu ziduri groase. Zidurile iarăși erau împrejmuite de șanțuri adânci, cari în

jégkorszak második felében, már lakói voltak ennek a területnek. Hogy kik, milyen fajhoz, törzshöz tartozók lehettek a Monsterien korszakbeli emberek, azt megállapítani mindezt nem lehetett. Csupán a mai Törökvágásnál történt ásatások alkalmával bukkantak olyan leletekre, melyből következették, hogy azok a jégkorszakbeli emberek csiszolatlan kőeszközei voltak. Már pedig a Monsterien korszak óta több, mint 112,000 esztendőtellett el és a csiszolatlan kőeszközök helyét felváltották a haladó kor modern vívmányai.

Hogy milyen halhatatlan hősök, dicső-elődök legendájának zürzavaros világát fedi a ferderithetetlen múlt, azt részben a hagyományok, köirások, papirus foszlányok igazolják, hogy a mai város helyét Krisztus előtt 536 körül az *Agathyrz* néptörzs lakta. Ez a nomád életet élő nép a hagyomány szerint, nyelvrokonságban volt a volga-finn-ugrotáttal. Földet nem igen művelt. Ijjával leterített vad szolgáltatva eledelét és ruházatát. A monda szerint száz évi itt tartozkodásukat megzavarták a dákok és teljesen kiszorították e területről. A dákokat pedig a rómaiak verték le, akik közül azután sokan megtelepedtek ezen a helyen. Lakásuk földbe vájt üregek, sziklákba mélyített barlangok voltak, amiből kihalltak *Agathyrz* dák elődök. A későbbi században, a mai Fellegvár tetején csörgedező Szamos partján, mely évezredek alatt lemosta magát a jelenlegi medrébe, fabódékat ácsoltak, melyek aránylag nagyobb védelmet nyújtottak előző barlangoknál. Krisztus előtt 300 körül az itt letelepülők, túlnyomó része deportáltakból állott, akiket a rómaiak kiközösítettek maguk közül. Bár ezen fakonyhók nem nyújtottak tartósabb védelmet a vadaktól, mert a folytonos portyázók tűzcsóvái sokszor elhamvaszták azokat. A város tulajdonképeni építkezése csak Trajánus-császár második hadjárata után Kr. előtt 200—180-ban került a sor. Mert az egész környéken a már meglevő építkezést földig lerombolták a rómaiak.

Ebben a korban századok tűntek el anélkül, hogy bár részben is tudtak volna maradandót alkotni a vár területén. A hagyo-

caz de pericol erau umplute cu apă. La fiecare colț de zid se ridica câte un bastion, care era zi și noapte păzit de o gardă permanentă, a cărei menire era oprirea unui eventual atac din partea inamicului.

Că acest oraș era înzestrat cu apaducte deja în veacul II. d. Ch., reiese evident în urma săpăturilor din sec. XVII—XIX, dând la iveală o mulțime de conducte de apă folosite de romani.

Dorința de expansiune a romanilor ce nu cunoștea hotare și margini stărnind războaie crâncene cu popoare barbare a avut repercusiuni asupra orașului Napoca și a orașelor înconjurătoare, distruse fiind de barbari.

Nu corespunde unei dovezi plausibile că împăratul Claudius, după numele împărătesei Claudia, i ar fi dat orașului numele de Claudiana, Claudiopolis.

Epoca migrațiilor

Dorința după un traiu liber, expansiunea unui popor mai puternic, găsirea unui teren mai fertil de cultivat, toate aceste au contribuit în mare măsură la migrațiunile popoarelor. În timpul migrației Hunilor în anul 371, popoarele subjugate de imperiul roman, unindu-se într'un mănunchiu au pus stavilă întinderii acestui colos.

„Atila“ regele hunilor își mută reședința în „Cetate“, înțelegând prin aceasta centrul orașului de azi. După desmembrarea imperiului Avar, ugro hunii sub conducerea căpeteniei lor Kolos porniră din Scitia spre căutarea unei țări mai bogate, stabilindu-se pe ruinele vechii cetăți Napoca, ridicând prin aceasta primul bastion al constituției naționale maghiere. Așa se înființă în anul 894 d. Ch. spun pergamentele, orașul Kolosvar, Kollusswar, Klusswar.

Alexandru Márki într'o broșură intitulată „Über den namen Kolossvár“, afirmă că orașul Cluj, ar fi avut 51 denumiri. Prima denumire a primit-o în anul 1173 de Castrum Cluj, iar ultima pe timpul lui Rudolf în 1600 de Klausenburg. Pe la începutul

mány szerint Kr. e. 89-ben, Decebal, az általa legyőzött Domitianus császártól béke fejében nyert kézművesek és mesteremberekkel kezdte meg Napoca, vagy Napuca építését. De mikor Traianus császár Kr. u. 110-ben legyőzte Decebalt, kinek seregéből még hirmondó is alig maradt, az ő és új vár helyén nagyobb sereget vont össze és így Napoca táborhelyül szolgált. Ezt a telepét magas várfal vette körül, amit másfél méter mély futóárok övezett, és szükség esetén megtölthették vízzel. A várfalak szegleteire tornyokat emeltek, melyekben állandó védőrség volt, akik hivatva voltak az esetleges, meglepetésszerű támadásokat meggátolni. Hogy már ennek a rómaiak által lakott városrésznek Kr. u a II. sz. elején rendes vízvezetéke volt, a fényesen igazolja a XVII—XIX. századok ásátásainál nyert csatornázó nyomok.

A rómaiak határokat nem ismerő terjeszkedései által keletkezett harcok, nemcsak Napocát és az utánaépülő vártelepet, hanem azoknak emlékeit is vad kegyetlenséggel semmisítette meg a kiméletet nem ismerő barbár ellenség, hogy az új városoknak még a nevét sem lehet meghatározni. Az a hagyomány, hogy Claudius imperator Claudia császárné nevééről Claudiana, Claudiopolisnak nevezte volna a várost, csak sejtéseken alapul, de bizonyító erővel nem birnak. Már pedig ahol a hiteles emlékek hallgatnak, ott a történelem nem beszélhet.

A népvándorlás kora.

A szabad költözködés, az erősebb elem térhódítása, a jobb föld, gazdagabb vadon után való kutatási ösztönök, elősegítették a különböző néptörzsek vándorlási hajlamát. A Hunok népvándorlásának idején Kr. u. 374 körül, az imperatorok által legyőzött kis nemzetek, összefogtak és megtörték a győzeln.i mámorban tobzódó római birodalom erejét. Atila hun király a „Várba“ szállva tartja győzelmi lakomáját, mely vár elnevezés alatt a mai város legbelső területe értendő. A gepidák és avarok korszakát, a vár falain belüli tartózkodásukra vonatkozólag

domniei dinastiei Arpadine, sub *Bela III* în 1173, găsim testamentul unui proprietar Kaba iscălit de Tămaș ispanul județului Cluș. Mai târziu îl găsim pe Gallus și Pázmán ispanii Clușului ca membrii în consiliul regal maghiar.

În 1291 vin primii meșteșugari ca oaseși "anume „Gottred“ și „Albert“ în cetatea Clușului care era păzit deja de soldații nobililor unguri.

Deci întemeierea Clujului se datorește ungarilor cari au contribuit în mare măsură la dezvoltarea acestui oraș până în anul 1242 când întregul oraș este distrus de Tătari.

Ca orașul să fie iarăși populat *Bela IV* prin eliberări de bule și diplome asigură accesul populațiunii săsești în oraș, ba mai mult le asigură și drepturi de proprietate, și de libertate, și alte multe favoruri.

Sub dinastia Arpadiană majoritatea populației o formau ungarii, dar în sec. XIV, după năvălirea Tătarilor, sub Casa de Anjou se observă o vădită majorare a populațiunii străine, ceace corespundea politicei acestei dinastii, dar folosi foarte mult și dezvoltării și înfloririi orașului, căci după năvălirea Tătarilor o mână de oameni câți au rămas din Unguri n'ar fi fost în stare să reclădească orașul în răstimp de 100 ani.

Ocupația de căpetenie a populației în acest timp era agricultura, iar mai târziu se dezvoltă și industria breslelor. De comerț nu se poate vorbi. Se rezumă la schimb de mărfuri. Cultura era pe o treaptă joasă, cu toate că se deschisese școală a *Mănăstirei* din Mănăstur făcând sforțări uriașe de a da oamenilor cunoștințele necesare, și de a progresa, dar deocamdată fără mult efect.

Factorul cultural se manifestă în societate, prin discuții la ședințele judecătorești sau schimbările de păreri și idei în atelierile primitive ale meșteșugarilor.

Justiția era feudală și militară. Puțină vorbă. Mai puțină hârtie și cerneală, dar strictă dreptate.

Monumente abia că ne-au rămas. Doar trei monumente însemnate mai păstrează

senki sem állítja biztosan. Oly annyira homályba veszték, a névtelenségbe mentek át, hogy róluk még a hagyomány sem beszél. De mikor az Avar birodalom összeomlott a Skythiában élő hunyorok Kolos, mások szerint Kolos vezérlete alatt, új honszerzésre indultak és mint az ősmagyarok elődjei Napoka város, római castrum romjain telepedtek le és felemelték a magyar nemzeti alkotmány legelső védbástyáját. Így keletkezett Kr. u. 894-ben, az ezen korszakbeli pergamentek, kutyabőrök szerint. Kolosvar, Kolusswar, Klusswar elnevezés. Amit *dr. Alexander Márki* 1904-ben, Budapesten német nyelven kibocsátott „Oeber den Namen Kolossvár“ c. bro-urája állítja, a mai Ctujnak 51 elnevezése volt. Az elsőt 1173-ra, mint Castrum Cluj, az utolsó nevét Rudolf király idejére 1600-ra, mint Clausenburg állítja be.

Santuarul existent al Mănăstirei din Mănăstur, zidit de *Bela III* (1061—63), la 1296 îi aparțineau 40 de sate, iar *Bela III*. îi anexă și Clujul la anul 1192. La 1242 cu ocazia năvălirii tătarilor era să fie distrus, iar după a doua năvălire din 1285 numai acest santuar rămase din întreaga mănăstire, iar ordinul *Benedicțiunilor* se desființă la 1466. Santuarul fusese renovat în anul 1819.

I. Béla király által építtetett monostori apátság megmaradt szentélye (1061—63) 1296-ban 40 falu tartozott hozzá, sőt *III. Béla* király Kolozsvárt is hozzá csatolta 1192-ben. Az 1242. tatárjárás alatt csaknem elvérzett. Az 1285-iki második tatárjárás után ez az 1819-ben kitatarozott szentély maradt csupán az egész apátságból és a Szt. Benedek rend 1466-ban megszünt.

timpurile străvechi. Primul monument este *mânăstirea* franciscanilor, construită înainte de împăratul Claudius, când creștinismul era necunoscut încă în Transilvania.

Al doilea este Azilul Elisabeta, și monumentul care există în buna stare este zidul vechiului oraș care se menține foarte bine înfruntând intemperiile veacuri întregi.

Casa de Aujou

Transilvania avu mult de suferit în urma războaielor de succesiune după moartea lui Andrei III, ultimul descendent al dinastiei Arpadiene. La început preia puterea clerul al cărui reprezentant era Petru Episcopul Transilvaniei, care cărmui împreună cu fratele său voevodul Ladislau, cece dovedește și diploma din 1299, că orașul era proprietatea episcopului. Acest episcop mină complet orașul, deoarece își văzu numai de interesele lui și după afaceri dubioase, ceiace contribui și la corupția ce se ivi în oraș. Starea aceasta ținu dela 1307—1315 când Carol Albert, regele Ungariei scăpă orașul de teroarea celor doi frați. Orașul fu condus mai departe de o corporație cetățenească. În secolul XIX, centrul orașului era în Piața Carolina și împrejurimi, (Óvár). Aici locuia nobilimea și populația înstărită. Din vitele dela periferia orașului se formară sate, care mai târziu formară cartierele și suburbiile.

Ce ațenii, indiferent de naționalitate erau la fel tratați și au obținut favoruri. O diplomă din 1361 îi scuti de vamă și dejmă. Tot în acest an se aplică primaoră pe acte pecetea orașului, dat fiind mulțimea actelor, proceselor-verbale, retrimise dela scaunele judecătorești.

Pe baza acestor motive, Ludovic cel mare permise orașului în 1377 folosirea sigilului său propriu cu emblemă. Pecetea fusese complectată cu trei turnuri, care se folosește și azi pe sigilul oficial al Primăriei.

În acest secol observăm tendința spre autonomie a acestui oraș:

Puterea clerului se diminuează. Episcopii

Az Árpádházi királyok uralkodásának kezdetén, már III. Béla alatt, 1173-ban, Tamás clusi vármegye ispán, Kabo nevű végrendelkező birtokos levelét, írta alá. Később Gallus, majd 1201-ben Pázmán kulusi ispánok szerepelnek, mint a magyar királyi tanács tagjai. És mikor 1291-ben Gottfred és Olbert, mint iparos „vendégek” elsőnek telepedtek meg a vár mellett, már az ősmagyar várnemesek várőrei védték a várföldeket, hogy azokat jogos tulajdonosaiktól idegenek el ne foglalhassák. Így a mai Cluj helyén állott Kluswar, magja ezen ős, magyar-alapítású városnak és vármegyének, amit az 1242-ben duló tatárpusztítás teljesen megsemmisített. Hogy az így kipusztult várost új lakókkal, szász „vendégek”-kel benépesíthessék, IV. Béla magyar királyt követő uralkodók letelepítő adomány leveleket bocsátottak ki, melyben a nevezett vendégeknek nemcsak betelepülést biztosítottak, hanem a szabadsági jogok mellett, sok kedvezményben is részesítették őket. Az Árpádházi királyok fiúágai alatt, tulnyomó részben magyarok voltak a város lakói. Azonban a XIV. század elején, mikor ha lassan is, de kiheverte az ország az emberirtó, városokat megsemmisítő tatárjárást, az Aunjonu-ház önfenttartási politikájának következtében tul sulyra emelkedett a megszorodott „vendégek” száma. Ennek dacára feljegyzésre méltó, hogy az idegen szaporulatnak a városfejlődés szempontjából megvolt a haszna, mert a megmaradt, de riadt nyájként szétszéledt magyarság, csak a pusztítók teljes elvonulása után bátorzkodott vissza úszkössé vált tűzhelyeire és a mindenéből kiforgatott maroknyi lakosság nem lett volna képes saját erején a várost romjaiból száz év alatt felépíteni.

Az akkori lakosság főfoglalkozását a földművelés és szőlőtermelésen kívül a kicsiny méretekben megindult kézműipar képezte. A kereskedés, mint vagyonszere, ebben az időben a csecsemőkorát élte. A nép műveltsége is alacsony fokon állott. Bár a monostori apátság iskolája már ujult erővel buzgólkodott a tudomány fejlesztésével, de aránytalanul kevesen voltak ezek is. A mű-

nu exercită putere decât asupra iobagilor lor.

Se suprimă deacum înainte denumirea de ișpan cu numele de prefect. Clujul își schimbă numele. Dela Cluswar trece la Colusvar, și primește o deosebită importanță prin dese vizite ale regilor, primind chiar titlul de „oraș regal“. Primul judecător cunoscut a fost în 1316 ișpanul Tarcs. Se înființează breslele cari dau un mare impuls vieții industriale. Intre primii găsim pe măcelari. La 1369, urmează blănarii. Dar în acest secol încă nu era așa desvoltată știința, școli nu prea erau, ci numai la mănăstiri, cum era la Mănăstur o școală care era și ea catolică. În decursul vremurilor sporind numărul credincioșilor încât capela veche din piața Sf. Jacob numai era încăpătoare ceace a îndemnat pe conducătorii bisericii catolice să clădească în anul 1387 biserica cea mare din piață numită azi Sf. Mihai, care fu terminată în 1414.

În sec. XV. orașul începe să prospereze și să înflorească, se observă o ridicare bruscă a natalității. Se modifică organele administrative și judecătorești, conturând drepturile cetățenilor apărând interesele orașului.

Toate aceste privilegii acordate orașului se datoresc regelui Sigismund, care în 1405 pentru o mai bună pază a orașului, construiește un nou zid înconjurător. Deja începuseră să prospereze și comerțul primind privilegii contra dejmei și vămii.

Aici se înființează și prima moștenărie „Domus cementaria et auricularia“. Se înființează societăți altruiste pentru protejarea iobagilor asupriți. Cu toate aceste inițiative, totuși izbucni o răscălmă țărănească la 1437. Capul răscălmăi Nagy Anton fusese tăiat în bucăți de nobilii din Mănăstur. Tovarășii săi în număr de 9 au fost trași în țepă în apropierea Turzii.

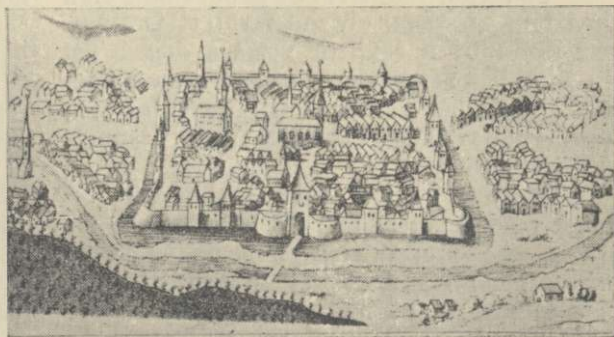
Mulțimea întărită pătrunse în oraș, îl ocupară, încât armata voevodului după lupte sângeroase izbuti să recâștige orașul.

Dela moartea lui Sigismund 1434,

veltség főszköze a közélet volt, melynek vitái birói tanácskozásokban, a kezdetleges ipart űzők mőhelyeiben találtak vélemény ki-cserélődésre Itt is záródtak be mindazideig, míg a kapzsiság meg nem mételyezte az erkölcsöket. Az igazságszolgáltatás hűbéri, katonai volt. Kevés beszéd Még kevesebb irás. De szigoru igazság. Honhűség. Tiszta erkölcs Azonban az elenyészett századok eltemették a polgári erény és vallás embereit. A hagyomány csupán három nagyobb alkotásnak emlékét őrizte meg. Az egyik az Ó-vári templom-zárda, melynek még Clandius császár uralkodása előtt vetették meg alapját, mikor még a keresztény vallás ismeretlen fogalom volt Erdély földjén. A második az Erzsébet szegényház, s a harmadik az Ó-vár fal és bástya fennmaradt részei, melyeknek létezését bizonyítékok nélkül is elhisszük, mivel kézzelfogható.

Az aujouk kora.

Azok a trónváltozási harczok, melyet III. Endre halála, az Árpádház utolsó sarjának sirbatétele okozott, 1301. aug. 14. Erdély földjére sötét fellegeget huztak. Kezdetét vette az egyház uralna, melyet Péter, erdélyi püspök, László vajda testvéröccsével, mint az 1299-ben kelt oklevél igazolja, a város a püspök tulajdonát képezte. És a közállapotok züllöttségének közepette, mindent a saját javára használt ki.

Kluswar la 1307-ben.

până la venirea la tron al lui Matia 1458, avem o serie de războaie sângeroase cu Turcii.

Dintre conducătorii acestor războaie se remarcă Ioan Huniade, guvernatorul Ungariei a cărei figură este una dintre cele mai mărețe din istorie.

Sub domnia lui Vladislav V de origine germană, iasă în proeminență Sașii, cari obținuseră deja până acuma favoruri însemnate.

Așa ajunge la putere George Steyniz plebanul eparhiei romano-catolic, om cu vaste cunoștințe. Dar în măsură ce câștigă merite în domeniul științei și în domeniul eclesiestic, fiind de origine săsească făcu neînțelegi între populație prin faptul că refuză din motive economice delegarea unui capelan al bisericii Sf Petru. Intervenii episcopul Matei punând capăt certurilor și neînțelegerilor obligând pe Steyniz la susținerea unui capelan la această biserică.

Asesta nu luă în serios ordinul episcopului, deoarece acum era deja capelanul regelui Vladislav V, care îl ținu în favoruri. Starea aceasta dură 25 ani, când spre bucuria locuitorilor Matia îl destituie, punând în locul lui pe învățatul Ioan.

Casa natală a lui Matei.

Mátyás király szülőháza eredeti állapotban.

Kluswar 1307—1315-ig, ezen kényuri testvérpár haláláig, csaknem haldoklott. A püspöki tulkapások béklyóiból Róbert Károly magyar király szabadította fel a várost és a 16 esztendeig földesuri hatalomtól függő város lakossága fellélekzett és önálló polgári testületekké alakult. A XIII. sz. létező Óvár, a város előkelő voltát mutatta. Valamint a hajdani „villák”-ból falvak létesültek és ezekből alakultak a külvárosok határterületei. Ezek évtizedek alatt a belvároshoz lettek csatolva, ideszámítva Monostort is, mely műveleteket a XIV. sz. fejezték be. Az így megállapodott, rendezett tanácsu város hű polgárai, nemzetiségre való tekintet nélkül, kiváltságokat élveztek. Az 1361.-ben kelt királyi parancs védelmezte mindenféle vám- és dézsma fizetéstől. A város első pecsétjének készítése is erre az időre esik, amit az országbírák, törvényszékház által visszautasított peresügek tettek szükségessé.

Ezen indokok alapján engedélyezte 1377-ben Nagy Lajos király, saját cimerezett pecsétjének használatát. Az így teljes hitelt nyert város pecsétjére még rámetasztették a három tomyot és azt minden közügyben használták. Erre a századra esik a tisztán polgári elemű városban az önállóság felé haladás. A papi hatalom csökkenőben. A püspökök már csak saját jobbágyaik fölött gyakorolnak hatalmat. És a várispánság hatalmat megszünteti, a vármegyei főispán hivatalos címe. A városnak, mely Cluswara, Coluswar nevet viselt, állami fontosságot adott a királyok hosszabb ittartózkodása, mely „királyi várossá” emeli. A legelső ismert bírója 1316-ban Turcs nevű ispán volt. Ide sorozható a magyar és szász lakosság egymáshoz való számaránya is. Megalakulnak az ipari céhek, melyek a kézműiparnak nagy fellendülést biztosítanak. A legelső között találjuk a mészárosokét 1369, akiket rövidesen követték a szücsiparosok által felállított céhszabály. Azonban a XIV. században, a tudományoknak szentelt műhelyeknek sehol semmi nyoma. A tanítás még ezideig kizárólag rom. kath. irányu. Az idők folyamán felszaporodó hívek számára a piaci, régi szt.

PARTEA II.

Epoca lui Matia

După atâtea frământări, sbuciumări, Clujul iarăși trăește o epocă glorioasă cu data de 1440. În acest an se naște Matei Corvin zis cel drept.

Elisabeta Szilágyi călătorind prin Transilvania, se opri la Cluj și se instalează la o familie de sași bogați, unde dădu naștere la viitorul rege Matia. Această casă devenise o celebritate istorică și există până în ziua de azi. Primul gest al lui Matia când se urcă pe tronul țării a fost că se îngrijise de casa natală, apoi dispuse ca primarul orașului să se schimbe în fiecare an. Într'un an primarul să fie ungar iar în celălalt sas.

Consiliul iarăși să se compună din 6 sași, 6 unguri, precum și jurații să fie la fel reprezentanți din ambele națiuni.

De numele lui se leagă și două monumente în stilul renașterii, poarta dinspre mănăstir, și poarta de pod construite în 1476—77. Ca orașul să fie scutit de depopularizare aduse o lege prin care asigură iobagilor fugiți dela nobili complectă grație, și liberă reîntoarcere precum și dreptul de mutare. Reformă dreptul de breaslă a meseriașilor spre satisfacția acestora.

Grija lui de căpetenie era desvoltarea industriei artistice. Însă privilegiile aceste acordate poporului nemulțumiră pe nobili cari chiar făcură o conspirație contra regelui.

Dar conspirația a fost adusă la cunoștința regelui, care pedepsi pe vinovați în mod exemplar. Mihail Székely, Vizaknai Andrei, și fratele acestuia Nicolae, au fost tortur și în viață, apoi decapitați.

Populația se împărți în mai multe partide. Erau certuri dese între locuitori ceace a contribuit în mare măsură la situația economică proastă. Toate aceste certuri amuțiră imediat ce se svoni venirea reginei la Cluj. S'a pus capăt neînțelegerilor și mulțimea aștepta cu nerăbdare sosirea reginei în anul 1542.

La dieta din Turda regina fu primită

Jakab kápolna olyan kicsinynek bizonyult, hogy a templomozók felét sem tudta befogadni. Erre a püspökség 1387. u. elhatározta egy nagy szentegyház, a mai szt. Mihály-templom megépítését, melyet 1414-ben fejeztek be.

A XV. századdal jólét, gyarapodás köszöntött a városra és annak lakóira. A népesedéssel vagyoniilag is átalakult a város. A közigazgatás és igazságszolgáltatás szerveit módosították és polgárság jogait erősen körvonalazva, megtámadhatatlan kiváltsággal védték. S mind azt a jólétet, művelődést, szabadságot, amiben a XV. század elősegítette és előbbre vitte a lakosságot, bölcs uralkodóinak köszönheti. *Zsigmond* király alatt 1405-ben, a város biztosabb védelmére, új várfalat építtetett. A szépen virágzásnak indult kereskedelem is védelmet nyert a városi dézsma ellen. Itt létesítették az első pénzverő házat és a kir. kamarai pénzváltóhivatalt, mely által a nemes ércnek és vertpénznek központosításával fellendült a forgalom. Új erőre kap az építkezés megindulásával az ipar. Humánus társulatok alakulnak, hogy a jobbagység elnyomását ellensúlyozzák. Mindezen szép és nemes cselekedetek dacára, a helyzet annyira elmérgesedett, hogy 1437-ben, jobbagy lázadás tört ki, melynek fővezérét *Nagy Antalt*, a Kolozsmonostori nemesek darabokra vagdalták. Mig a véle tartó 9 társát a Torda melletti hegyen karóba húzták. A felbőszített lázadó pórnép bevonult Clujra és azt, ha rövid időre is, de hatalmába kerítette. Ugy, hogy a vajda se regének, csak erős ostrom árán sikerült megtisztítani a várost a vérengző parasztok csapataitól.

Zsigmond király halálától 1434. dec., Mátyás dicsőséges trónra lépéséig 1458-ig három király alatt folyt élet halál harc a törökökkel. Ezen újabb háború fővezérei közül hőszként emelkedik ki, *gróf Hunyady János* Magyarország kormányzójának rettenhetetlen alakja, akinek győzelmét babonás félelemmel nézték a törökök. A német származásu *V. László* uralkodása alatt előtérbe jutottak a szászok, akik már ekkor nagyobb-

de Enyedi Adorján plebanul Clujului care tălmăci simpatia și dragostea poporului față de regina lor.

În acest timp se răspândește și în Transilvania reforma. Serviciile divine sunt celebrate după preceptele lui Luther. Însă Martinuzzi (Frater Gheorghe), veghea ca să nu ia proporții această mișcare.

Ca dovadă avem amenințarea lui, adresată lui Gáspár Heltai și câtorva consilieri orașanești cari au întreprins traducerea bibliei în limba maghiară. Li amenință cu pedepse aspre în caz dacă biblia va fi tipărită și răspândită. Biblia apăru în anul 1551 după moartea lui Martinuzzi.

Orice mișcare și acțiune care este înfrântă la început se întinde prin popor numai datorită acestor măsuri de rigoare. Așa se răspândește în Cluj lutheranismul.

Soarta reginei Izabella fu pecetluită la dietele din 1548, 1550 și 1551, dar mai ales tirania lui Martinuzzi, încât fu nevoită a ceda tronul ei cât și a fiului ei Ioan Sigismund, lui Ferdinand.

Pierdu astfel și tronul și dreptul de succesiune al fiului ei Ioan Sigismund care fuse căsătorit cu sila la porunca lui Ferdinand, de generalul Castaldo, cu loana fiica regelui, la 11 August, în capela mănăstirii Cluj-Mănăstur.

Clujul își luase un mare avânt cultural prin înființarea tipografiei de către Gáspár Heltai. Le deschide o lume nouă prin tipărirea de cărți ungrești și latine.

Deoarece orașul creștea văzând cu ochii, regele Ferdinand pentru a lua măsuri sanitare pentru evitarea epidemiilor, dispuse trimiterea alor 3 familii de țigani corturari a căror atribuție era strângerea gunoaielor de pe străzi, a cadavrelor animalelor etc. Aceștia erau scutiți de impozit înmulțindu-se aceste familii formară cartierul țigănimei care există și azi, alegându-și și un voevod sub a cărui conducere erau.

În domeniul industriei și a breslelor se observă majoritatea covârșitoare a Sașilor precum și în comerț a Germanilor, cari mai târziu prin căsătorii mixte s'au maghiarizat.

kiváltságokat élveztek a magyaroknál. Így jut hatalomra és érvényesíti elvitathatlan magas tudását *Steynig Gergely* a szt. Mihály egyház plébánusa. De amennyi érdemeket szerez az egyházi javak és a tudomány gyarapításában, szász volta miatt egyenetlenkedést szított a város lakói között. Költség megtakarítás szempontjából megtagadta a Szt. Péteri egyháznak kijáró káplán kirendelését, mely hosszantartó huzavonának *Máté püspök* vetett véget, aki kötelezte a plébánust a káplán tartására. De a kis királyt játszó plébánus nem igen törődött a parancscsal, mivel már akkor *V. László* udvari káplánja volt, akit a király elhalmozott a legmesszebbmenő kiváltságokkal. Huszonöt éves várospolitikai és egyházi működésének sztpéteriek öröme Mátyás király lemondásra kényszerítő levele vetett véget és a perpatvar keresve-kereső öreg pap helyére *János* tudóst tette meg a város plébánusává.

MÁSODIK RÉSZ

I. Mátyás király kora

A sok szenvedés, gyötrődések, gyászos bukások és fel-fel villanó haladások után, Cluj története 1440 márciusában emelkedik ragyogó momentummá. Ekkor születt Magyarorszáigazságos nemzeti királya. *I. Mátyás*. Edesanyja *Szilágyi Erzsébet* útutaztában szállott meg a gazdag szász család óvári emeletes kőházában, hol életet adott a legigazságosabb magyar királynak. Ez az egyszerű kőház történelmi nevezetesség lett és ezen országra szóló eseményt, a későbbi király cimerek igazolják az ablaktáblákon és vasajtókon. *Mátyás király* uralkodása kezdetén, 1458 u. szülőházának gazdáját, a kapott szállásért bőkezűen megajándékozta. Trónra lépését azzal kezdte, hogy az eddig felmerült nemzetiségszülte egyenetlenkedések elkerülése végett, az 1458. jan. 31. kiadott okmánya alapján, egyik évben magyar, másik évben szász nemzetiségű lett a város főbirája. A tanácsot is így alakította át, amelyben 6 szász, 6 magyar, valamint az esküdt közönséget is egyenlő-

La dieta din 29 Decembrie 1549 din Târgu-Mureș în afară de alte chestiuni s'au discutat și chestiunile privitoare la industriași, prin care s'au desființat vechile sisteme de greutăți, introducând sisteme noi. Dieta din 22 Februarie 1556 aduse altă întorsătură în politica Transilvaniei. Căpitanul orașului Balassa împreună cu câțiva tineri entuziasmați aleseră pe Ioan Sigismund de voevod al Transilvaniei.

În vara aceluiaș an la 6 Iulie plecă o delegație în frunte cu Ioan Kendy la Lwcz (Lemberg) la regina Izabella aducând-o cu mare alai și pompă la Cluj la 23 Octombrie.

Reforma dăduse naștere la multe ciocniri între populația după moartea lui Martinuzzi. Cauza acestor frământări era Castaldo general austriac al cărui mercenari îl ucisera pe Martinuzzi.

Mulțimea neputând fi înfrântă jefui mănăstirea Dominicanilor distrugând vasta bibliotecă a călugărilor ba și pe ei i-au maltratată.

Să nu aibă aceiași soartă mănăstirea Sf. Egyed fu vândută în 1555 pe suma de 140 fiorini lui Sebastian Baráth.

Călugărițele Ursula Hasz, Ursula Nagy, Catarina Henter, Catarina Borégető, Barbara Herczeg, Maria Nagy și Ana Báthory părăsiră cu lacrimi în ochi mănăstirea.

Spiritu reformei dădu naștere la multe discuții teologice cât și științifice între bărbății luminați, conducătorii spirituali ai orașului. Știința fusese reprezentată de oamenii de știință veniți din Italia, Polonia, Germania, Ungaria.

În adunările lor așa zise convente, aveau permisiunea de-a discuta chestiile religioase. După introducerea nobililor în domeniul științelor și-al cunoștințelor teologice, ei căutau a face cunoscut aceste chestiuni și poporului.

Aici se distinse un tânăr, Francisc David care fu urmașul lui Gáspár Heltai în scaunul de pleban.

Era o sarcină foarte grea pentru populație întreținerea mercenarilor lui Castaldo, deoarece nu erai sigur de viață, nevorbind de avere și familie. Neprimind solda aceștia

arănyban választotta meg. Mint a renaissance művészet magas pártfogójának, a várépítés-történetéből, két emlék fűződik nevéhez. Ugy a monostori, mint a hidkapu építésénél elhelyezett feliratai 1476—77. azt igazolják, hogy nemcsak építészeti szempontból volt hadilag erősebb, de Zsigmond királynál is művésziesebb volt. Hogy Mátyás király a várost, az ijesztően terjedő elnéptelenedés veszélyétől megmentse, a paraszt lázadás következtében az urbéresektől megszökött jobbágyoknak nemcsak szabad visszatérést biztosított az 1464-ben kelt rendelete, hanem költözködési jogot és szabadságot adott számukra. Valamint a gabona és bortermelésben hozott új dézsmarend kibocsátása négy lendületet adott a földművelésnek. Igazságos népszerűtetével az iparosok céhjogait is átfurmálta azok teljes megelégedésére. Főcélja volt a mesterségek tökéletesítése és a műipar fejlődéséért tette. Azonban a pórnép iránt tanúsított engedményei, a helyelő főurak között ellenszenvre találtak. Nemcsak hogy nem nézték jószemmel humanitását, de példaadását elítélve összeesküvést szítottak ellene a nemesek. De a királynak ezt idejekorán tudomására hozták, úgy hogy 1467-ben olyan elretentő példát statuált, melyre éveken át háborzongva gondoltak vissza. A főkolompásokat, akik életére törtek, Székely Mihály, Vizaknai András és ennek Miklós öcsét, a piacon izzóvasfogókkal körülhordoztatta, darabokra szaggatva fejüket vétette.

E halál elképesztő borzalmas nemét, a kegyetlenkedő kor erkölcsi igazolják. A hatalmi túltengésben levő nemes birák erőszakos brutalitásai, amit a városban a király személyesen tapasztalt, érezték meg az uralkodó intézkedéseit. Később megkegyelmezett egy a városnak, mint a kolozsmegye-nemességnek. Ha tekintetbe vesszük a vidám és szomorú élményeket, mely a társadalom életéhez fűzi történetét, arra a foltra, melyet Cluj loyális érzelmei ejtettek az 1467-iki események, a király bocsánatát és a későbbi feddhetetlenség leplét borítják. Mert az a 32-évi uralkodás olyan szép része a város tör-

pătrund în oraş începând a jefui prin cartierele oraşului dând foc caselor.

Populaţia îngrijorată se adresează stărilor cari făcură ordine în oraş. Aproape 200 din mercenari fură măcelăriţi. Castaldo a recunoscut însuşi excesele mercenarilor săi, pedepsind pe 50 cu decapitarea. După această satisfacţie sângeroasă au şi plecat de sub zidurile oraşului.

Desvoltării rapide a oraşului îi servi foarte mult diploma lui Ioan Sigismund din anul 1556 prin care îi dă dreptul oraşului de a bate monedă, înfiinţând o monetărie împărătească, permise apoi ţinerea târgurilor săptămânale.

În anul 1550 Someşul fu canalizat şi introdus în oraş, înfiinţându-se prima baie de vară în oraş.

Pentru paza oraşului, regele Ioan Sigismund şi voevodul ardealui Mihai Csáky au adus norme severe de pază. Numai poarta dinspre Mănăştur şi poarta din partea opusă a oraşului, așa zisa poarta de pod puteau fi deschise, fiind şi ele păzite de câte un senator cu câte o zecime din locuitori. Avuseseră grijă la aducaţia centum-vizrilor, precum şi alegerii rectorului şi a predicatorului.

Tot pe secolul XVI cade şi desvoltarea literaturii naţionale. Erau educatori renumiţi în frunte cu: Gáspár Heltai, Gyulai, Károlyi, Dávid, Molnár, Vizaknai şi Basilius.

Datorită zelului şi muncii lor a înflorit literatura încât între anii 1567—1571 s'au scos peste 100 de ediţii de lucrări istorice, literare, bisericesti.

Pentru a fi oraşul aprovizionat cu hârtie, la proiectul lui Gáspár Heltai se construieşte fabrica de hârtie lângă stăvilarul Someşului.

Religia unitariană care luase proporţii în streinătate, ieşind învingătoare din haosul ce domnea în timpul reformei, fusese numită religia lui Francisc David sau religia clujeană, cu toate insinuările şi invinuirile aduse la persoana lui Heltai şi David de duşmanii lor. Pentru a spori averea bisericeii unitariene, în anul 1561 se încep a clădi pravălii în jurul bisericeii din piaţă.

ténetének, melytől a lélek önézretre gyul s büszkén adja át a szent hagyományt: „ez Mátyás, dicső nemzeti király alatt volt, akit a város adott az országnak!”

Mátyás király uralkodása alatt az állandó véderő fokozása mellett az örökös háboruk dacára a tudomány is kezd szárnyat bontani. Jólét uralja a város szabad polgárait, akik között egyenlő mértékkel osztotta az igazságot a király, aki mérhetetlen jósága mellett elrettentő is tudott lenni, a lázadók-kal szemben és basáskodó nagy urak ellen. De korai halálával sirba szállt az igazsággal együtt a nagyszabásu magyar politika is.

A fejedelmek kora.

A nagy király halála után a királyválasztó pártok élethalál harcot vívtak egymással. II. Ulászló, az 1491-iki pozsonyi szerződés értelmében a Habsburg dinasztiának szerzi meg a magyar koronát. Ebben a korban a személyi és nemzeti politika hódít teret a város lakói között. A küzdőpártok politikai igéretekkal kezdik bevonni a harcba a lakosság életrevalóbb elemét. Így választják meg 1492-ben Cluj vezérének Báthory erdélyi vajdát. Itt kezd a személyi politika gyökeret verni s mint emelkedési eszköz kerül bele e történelembe. Legérdekesebb történelmi tény, hogy a sűrű pártvillongások kicsapongásai között a tudomány erősebb fejlődésnek indult. A reformált Ferenc-szerzet Farkas-uccai tanodájában négy-öt „koszorus tudor” tanítja az ifjúságot. Bár ekkor a gyenge II. Lajos alatt fellobog a reformáció kioltthatatlan szövetneke. A kor szelleme tetőpontra hág, melyet 1526. aug. 29-én, a gyászos emlékü Mohácsi-vész zárt le. Zápolya János uralkodása alatt, (1526—1540) az örökös harcok miatt hanyatlik Cluj fejlődése. Serege élén 1538-ban gyűlést tart a város falai között, mikor is a telepítésre vonatkozólag új népesítési szabályt állítanak föl. Amely szerint minden idegen, csak úgy lehet a város polgára, ha házat, ingatlant vesz. Mig a nőtleneket kötelezi, minden év hus-

Pentru o mai bună puză a oraşului, în anul 1565 se dărămă biserica Sf. Petru, pentru a nu fi ocupată de inimici, și a bombarda oraşul din turnul bisericeii. Tre-când pericolul în 1569, biserica totuși fu-seze înzestrată cu clopote, cu toată lipsa clopotniței.

După Ioan Sigismund urmă Ștefan Băthory în scaunul de voevod, sub a cărui domnie oraşul nu prosperă ba chiar regresă și avu urme grave asupra întregii vieți economice și culturale.

Căpetenia secuilor Gavril Békés se răs-culă împotriva lui Báthory, iar când parti-zanii lui fură nimiciți, aceste se refugiază. 18 dintre partizanii lui fură prinși, dintre cari 8 au lost decapitați pe eșafodul din mijlocul pieței.

La 8 August 1575 au fost executați 34 dintre partizanii la Someșeni, pânăcând pe 30 secui îi frimise acasă cu urechile și na-sul tăiat pentru a servi de exemplu.

Báthory fiind sub puternică influență a iezuiților puse stăvilă tuturor manifestărilor culturale și științifice ale protestanților. Le închisese până și tipografiile. Frânse aripile spiritului, libertății de gândire, nutrind prin această intrigele și ura confesională

Introduce și cenzura, care era o punere la punct a tuturor manifestărilor literare și culturale de până acuma.

La 28 Ianuarie 1576 a fost ales regele Poloniei, iar ca urmaș îl delegă pe Christo-for Báthory căpitanul orăzii. Noul voevod a fost tot așa fervent dușman al reformei cât și predecesorul său, căutând orice motiv sau pretext pentru a slăbi puterea reforma-ților. În schimb se interesă mai mult de soarta oraşului ca înaintașul său.

De numele lui se leagă construirea alor teei monumente. Bastionul de lângă poarta podului, dela poarta dinspre Mănăstur până la pulberărie. Deasupra acestor porți se poate vedea emblema familiei Báthory.

Cristofor Báthory distruse prin foc și sabie ce nu era catolic. După ce David Francisc fusese prins în anul 1579 zile ne-gre căzură asupra unitarianilor. Iezuiții o-

hagyókedjég a nősülésre, melynek ha nem tett eleget, kiutasítják a város területéről.

A Jaggelók és Zápolya János uralko-dása alatt semmiféle fejlődést nem mutatott a város. Intézkedéseik egyenesen káros ha-tással voltak a városra, ami feltartóztatlanul zudult reá. A megerősödött autonomia élet-fáján új hajtások képződtek. Az erős iparos és kereskedőosztályok, amit a betelepülő szászok nagyban elősegítettek, örökös civó-dásban éltek egymással a politikai befolyás, közvagyon és jogélvezet fölött. De amint ön-maguktól rájöttek a kibékülésre, dolgos kezük termékenyítő erej: nepes virágzó vá-rossá kezdi fejleszteni Cluj-t. Így lesz az egykori kispolgári város országos fontosságu, fejedelmi lakhelyé s a magasabb történetírás székhelyévé emelkedik.

Az a pártviszály, mely a lakosság kö-zött évek óta dult, mint lappangó szalma-tűz feküdt meg a lelkeket. Ez a fülledség, amely megülte a népet Izabella királyné uralkodása kezdetén hatalmas lényggel csa-pott az égre. Mert hiveinek és pártellenei-nek harca 1541—42-ben rengeteg tetterőt, vért és vagyonáldozatot kívánt.

A lakosság pártokra szakadt s a foly-tonos villongások miatt a város belélete kez-dett lanyhulni. De amint megjelent Erdély földjén a királyné, valami babonás félelem lett urrá a lelkeken, hogy koronás király-nőjük ellen nem szabad pártoskodni. S mi-kor 1542 május 1-én berobogott kíséretével Clujra, a nép üdvivalgások közepette el-felejtett pártoskodni. A turdai országgyűlésen pedig *Enyedí* Adorján cluji plébános üdvözölte a királynét és tolmácsolta a kincses város hódolatát és királyhü ragaszkodását.

A reformáció terjedése is nagyobb teret nyert. Az istentisztelet Luther tanaival egyező új alakot öltött, azonban György barát, *Martinuzzi Frater György*, az ország helytartója, minden hitújítást ellenőrzés alatt tartott. Amit igazol az a tény is, hogy *Heltai Gáspár*, aki néhány cluji tanárral megkezdte a bibliát magyarra fordítani, a helytartó szigorú bün-tetést helyezett kilátásba nemcsak a fordítókra, hanem a városra is, ahol az új biblia

cupară mănăstirea din Mănăştur, și în timp ce Francisc David se sbătea cu moartea între zidurile temniței din Deva, educația tineretului a fost sub supravegherea ieziuților.

Iar pentru că Ștefan Báthory introdusese mai înainte cenzura, între anii 1576—1579 n'avem decât vre-o 20 ediții apărute în tipografia văduvei lui Heltai.

Cu toate că prin apariția acestor lucrări, știința n'a profitat mult de ele, în schimb limba maghiară se făcu mai omogenă, mai clară, datorită lucrărilor de literatură.

Întâia carte ungurească a apărut la 1484 la Nürnberg, la 1539 la Șárvár, iar în 1550 la Cluj.

După moartea lui Cristofor Báthory îi urmă fiul său Sigismund, dar el fiind minor era sub tutela unchiului său Ștefan.

Până la 1583 țara a fost condusă de o regență compusă din Ștefan Bocskay, Csáky Dionisie, Alexandru Kendy, și Farkas Kovácsoczi „domnii cu testament“.

Până la 1 Maiu 1585 Transilvania a fost condusă de un „triumvirat“ numit de regele Poloniei. Erau Kendy, Kováchoczi, și Ladislau Zsombori. După ei urmă Ghiczu Ioan care fu numit de rege, ca guvernator. După moartea lui Ștefan Báthory, domni Sigismund, dar fu condus de Ghiczu.

După s domnie de aproape 5 luni a lui Rudolf II, iarăși urmă Sigismund pe tronul Transilvaniei. În acest timp fură introduse primele registre (1582), în care erau trecuți cei stabilizați în oraș. La început fură înscriși la recomandația alor 2—3 cetățeni onorabili, și cari trebuiau să depună jurământ înainte de înscriere.

Ca străinii să ajungă mai ușor la posturi în funcțiunile statului, familiile săsești se declară de unguri, iar ungurii invers. După cum era situația.

Această epocă durui mai mulți bărbați însemnați orașului. Ioan Iacobinus scriitor, om de știință. ajuns mai târziu secretarul voevodului. Ștefan Kirschner, Daniil Linczeg Laurențu Segesvári, Valentin Segesvári, cro-nicar (1606—1654), Rau Matei.

megjelenne. Így csak Martinuzzi halála után jelenhetett meg a biblia magyarul 1551-ben. De hasztalan volt a vasszigor, a fenyegetés, Luther tanát elfojtani nem lehetett és 1545-ben Clujon csirába hajtvá terjedni kezdett.

Izabella királyné sorsát az 1548, 550. és az 1551. évi országgyűlések, főképpen Martinuzzi zsarnokoskodása pecsételték meg. Ugy hogy kénytelen volt úgy ő, mint fia János Zsigmond, Ferdinand király részére a trónról lemondani. De nemcsak a trónról, hanem az örökösödésről is és a cluji Szent Mihály-templomban 1551 július 26-án zokogások között vált meg a fiának szánt uralkodói jelvényektől, akit Ferdinand király, Castaldó spanyol eredetű fővezére esketett össze aug. 11-én a király Johanna leányával, a Kolozsmonostori apátsági egyházban.

A város művelődési haladását nagyban elősegítette Heltai-Gáspár, nyomdája felállításával. A nagyszámu latin és magyar könyv megjelenésével egy egészen új világ nyílt meg. Az új eszmékhez vonzódo emberiség, örömmel üdvözölte a legelső magyar kiadványt, mely Heltai nevét dicsőíti s ez által, Clujnak legnagyobb történeti nevezetessége lett.

A város utcáinak jókarban tartására a veszett ebek összefogására, elhulott állatok eltakarítására, Ferdinand király 1554. március 12-én Bornemissza János bírónak négy sátoralja cigányt küldött. Ezek a Fáraó ivadékaik mentesítve lettek mindennemű fizetségtől. Ők lettek a büntetőügyek végrehajtó eszközei. Szaporodásuk folytán képződött később a Cigánysor, hol a rendet választott vajdájuk tartotta fenn.

Az ipari céhekben a szászok érdekelt-sége erősen érezhető vol, többségben voltak a németek a kereskedelem terén is, de a nőstülések folytán lassan vissza magyarosodtak. Az 1549. december 29-én egy érdekes mozanata volt a Turgumuresi országgyűlésnek, melyen eltörölték a régi suly és ürmértékeket és életbe léptették a cluji mázsa, font és köböl mértékek használatát.

Az 1556. február 22-ére egybehívott országgyűlés újabb fordulatot adott Erdély

Dintre familiile patriciene săsești amintește cronică de: Breyber Boghucz, Herthel, Kandert, Kirschner, Teuffel. Dintre patricienii unguri, pe Asztalos, Bacsi, Balogh, Kádár, Katona, Kerekes, Kovács, Literați, Nyirő, Péterfi.

Era desvoltat foarte mult și spiritul de întreprindere. Comercianții plecau după mătase în veneția, Cracovia, după mirodenii în Constantinopole, cu vitele se duceau la Viena, în urma căroră se putea a găsi în oraș marfă străină, fină și foarte mult căutată.

Domnia lui Sigismund Báthory care se poate asemăna cu o tiranie, a costat viața alor 10 nobili.

Execuția a avut lor în piață, spectacol care la care a asistat și Sigismund Báthory din balconul palatului. A fost adus un călău din Seghedin, pentru executarea nobililor. Primul fusese Alexandru Kendy, apoi Iffju Ioan. Ioan Forró, Gavril Kendy, Szentegyedi, Grigore Literati, cari au fost executați fără a fi ascultați de judecători. Pe fratele său Boldizsár împreună cu cancelarul Koráchoczi îi trimise în lanțuri la Gherla, pe Francisc Kendy, Bornemisza în cetatea Gilăului. Viața în interiorul orașului a fost destul de variată. Multe obiceiuri vechi au fost sterse spre avantajul atâșenilor, în locul lor fuse-seă introduce obiceiuri noi.

În anul 1590 a fost construită închisoarea orașului numită „Turu“, iar pentru a lua măsuri imediate în caz de incendia au fost puși doi pazuici (un ungar, un sas) cari să vegheze orașului Turnul există și azi, este turnul de pază al pompierilor.

Din cauza naturei nestatoruile a lui Sigismund Báthory, orașul avu mult de suferit dar cu toate acestea prosperă. Pentru desvoltarea educației tiulcetului se înființă în anul 1581 Seminarul Sf. Iosif. Dar între reformați și catolici tot mai exista ceartă și vrajbă. Nu se putea nici de am ajunge la un compromis.

La 1591 se deschide prima farmacie a orașului, iar în 1594 se introduce impozitul de lux. În afară de acest impozit mai erau

történetének. Balassa országos főkapitány vezetése mellett az ifju János Zsigmondot választották meg Erdély fejedelmévé. Ugyanez év július 6-án Kendy Ferencsel élén, egy küldöttség ment Lembergbe Izabella anyakirálynőért, akit fényes kíséret keretében október 23-án visszahoztak Cluj-ra.

A fellángoló reformáció Martinuzzi halála után sok garázdálkodásra adott alkalmat. A felelőtlen csőcselék fősztója Castaldó császári fővezér volt, akinek zsoldosai megölték Martinuzzit. A zabolátlan tömeg kirabolta a Domokos szerzet zárdáját és nemcsak az értékes könyvtárát semisítették meg, hanem az ott lakó barátokat is bántalmazták. Hogy a felosztásra ítelt Szent Egyed zárdát ne érhesse hasonló sor, 1555-ben 140 magyar forintért eladták *Baráth Sebestyénnek Hosz Orsolya* főnöknő és *Nagy Orsolya, Hentler Kata, Borégető Kuta, Herceg Borbála, Nagy Mária, Báthory Anna* apácáival könnyes szemmel vonult ki eladott otthonukból.

A reformáció terjedésével megélnkült a korszellem. A tudományos irányzatot a Német, Lengyel, Olasz és Magyarországból bejött magasképzettségű férfiak vezették és a konventekbe, kolozsmonostori apát engedélyével hitvitáikat szabadon gyakorolhatták. A főurak után a köznépet ismertették meg tanakkal és nyílt tudomány képezte az állam egyik támaszát. Ez a vajudó idő adta Erdélynek a kiváló tudásu, Cluj-on tanuló *Dávid Ferencet*, aki *Heltai Gáspár* lemondása után plébánosa lett Cluj-nak.

Sulyos teherként nehezedett a városra Castaldó fékevesztett katonáinak garázdálkodása. Sem vagyon, sem családi otthon nem volt biztonságban. Az 1551. év júliusában betörték a városba, s mivel nem kapták meg hátralékos zsoldjukat a külvárosok feléi felgyújtották. A szorongatott helyzetben levő nép a Rendekhez fordult, akik hamarosan rendet teremtettek. A német zsoldosok közül 200-at levágtak, sőt maga Castaldo is belátta katonái tulkapásait, a fölázkodók közül 50-et kivégeztetett. Ezen véres elégtétel után július 11-én elvonultak a város alól.

impozite voerodale, de poștă, armată, cari au fost impuse fiecărui cetățean după poartă, adică toți cari între anii 1578—1608 avuseseră moșii în valoare de 60 fiorini se considerau a face parte dintr'o poartă și plăteau 60 bani.

Mai târziu între anii 1608—1666, zece moșieri formau o poartă și plăteau împreună 3 fiorini.

În anul 1585 ca o calamitate de iviciua în oraș. cece puse pe gânduri pe conducătorii orașului, de oarece muziră foarte mulți de acesta flagel.

Se hotărîră de se transforma pepinăria în docul porții din Calea Feleacului, în cimitir, deoarece numai aveau unde se îngropa morții. Acest cimitir este Cimitirul actual, (cel vechiu).

Sigismund Báthory fiind un spirit aventurier, își schimbă foarte des reședința cece consumă averi întregi, dar care o suporta orașul. În afară de suita lui obișnuită îl urmau nenumerați oameni, meșteșugari, cu diferite funcțiuni, etc. Bineînțeles că toată cheltuiala o suporta orașul, cece era o foarte mare sarcină pentru un oraș ca și Clujul.

Toate aceste jertfe din partea orașului n'au fost recompensate niciodată de Sigismund Báthory, dar au consumat cea mai mare parte a impozitului, pentru că orașul se îngriji cu Sigismund și nu se simte numai între zidurile orașului, ba și aibă și amintiri plăcute din acest oraș.

Ci doi frați Sigismund și Andrei Báthory au contribuit la ruinarea orașului din punct de vedere economic mai ales prin manierele lor extravagante. În timpul domniei lui Andrei Báthory, care dură 6 luni orașul n'a progresat nimic. După înfrângerea dela Șelimbăr fugiud peste munți fusese ucis împreună cu întreaga suită, de către Secui.

După moartea lui Andrei Báthory, Transilvania a fost ocupată de Mihai Viteazul, care domni în Ardeal aproape un an.

În 1601, Transilvania este ocupată de generalul Basta locțiitoral împăratului Rudolf II.

Cluj belsô jolétét nagyban elősegítette a János király 1556-ban kelt adomány levele, melynek értelmében a pénzverés jogát a városra ruházta és egyszersmind királyi pénzverő kamarát állandósított. A közsokadalom (vásár) négyszeri megtartását is engedélyezte, a külkereskedelemre is mindnagyobb tér nyílt, valamint a borkereskedelem is ebben az időben érte fénykorát. Tizenhat céhtársulat árudijtáblát kapott, mely kiterjedt az egész országra. A Szamost 1558-ban ásott csatornán át vezették be a városba és felállították az első fürdôházat. A város ôrzésére János király és Erdély fejedelme Csáky Mihály kancellárjával erôs intézkedéseket fogantatosított meg. Csak a hid és a monostori kapukat engedte nyitva tartani, melyet egy szenátor felügyelete mellett hét tized polgárság ôrzött. Nagy gondot fordítottak a városi szász-férfiak iskoláztatására, fôképen a rektor megválasztására, ugyszintén a prédikátorokra is. Nemzeti irodalmunk fellendülése is a XVI. századra esik. Kitünô férfiakat neveltek a tudomány jelesei: Heltai, Gyulai, Károlyi, Dávid, Molnár, Vizaknai és Basilins. Munkálkodásuk folytán virágzott az irodalom, úgy hogy az 1567—1571-ig, száznál több szépirodalmi, történelmi és rituális művet adtak ki. A tolyton nagyobbodó papirosszükséglet fedezésére 1561-ben Heltai Gáspár tervezésére, a monostori gát mellett papirost gyártó malmot építettek.

Az unitárius vallást, mely külföldön is hatalmas méretekben hódított eleinte, mikor gyôzedelmesen került ki a vallásreformok korszakából. „Kolozsvári“, majd „Davidferenc“ vallásnak nevezték. Hogy mennyi lenézést, vádaskodást, kicsinyes emberi indulatokat kellett Dávid Ferenc. Heltai Gáspár és társainak elszenvetni, azt nem lehet szavakba önteni. De bármilyen erôsen izzottak a hitujítás uttôrô a gyûlölet kohójában, eszméjüket diadalra vitték. Ennek a diadalnak fôfészke Cluj volt. Ebben gyökerezik népének szabad szelleme és keleti küldetése. Ez képezi történetének egyik, soha ki nem lobbánó fénypontját. Hogy az unitárius egyház gyarapítsa vagonát, jövedelmének fokozá-

exercitând aici drepturi de voevod. În timp ce împăratul era preocupat cu organizarea internă a țării, în Transilvania se fac mari frământări în sânul nobilimii, pentru raducerea în țară a lui Sigismund.

La inițiativa lui Moise Székely, Gheorghe Borbély cu ajutorul partidului național îl readuc pe Sigismund la 3 Aprilie 1601 a patra oară pe tronul Transilvaniei.

Dar acesta nu-și schimbă natura nici acum, căci la 4 August după bătălia dela Goroslău plecă definitiv din țară, cedând Transilvania lui Rudolf.

Muri la Praga la vârsta de 41 ani după atâtea schimbări de domnie și guvernare. Fu înmormântat de credinciosul său servitor Iosif Nemes care îl însoți peste tot.

Urmă scurta domnie al lui Rudolf, dar Moise Székely nu era împăcat deloc cu situația. La 15 Aprilie 1603 cu ajutorul turcilor ocupă scaunul Transilvaniei. Mici domnia lui nu fusese de lungă durată căci muri în răsluiul din țara Bârsei, contra voevodului Țării Românești, Radu.

Colosswar la 1617 pictat de Rey
Colosswar 1617-ben. Rey belga festő képe.

Transilvania reveni lui Rudolf dar numai până la 19 Octomvrie 1604, când nobilii refugiați în Turcia îl aleseră de voevod pe Ștefan Bocskay fiind confirmat și de Marele Vizir.

În răstimpul de 5 ani am avut în Transilvania cinci cărmuiri nelegitime.

săra 1561-ben a piaci nagy templom körül boltokat építtetett.

A vár védelmének biztosítására 1565-ben lebontották a szentpéteri templomot, nehogy azt az ellenség megszállja s tornyából lövethesse a város belső részét. De négy évvel később 1569 ben, a csonka falakat felhuzzatták, tornyába harangokat tettek, ami azt látszik igazolni, hogy a kívülről várt veszély elmúlt.

János Zsigmondot 1571-ben Báthori István követte a fejedelmi trónon. De uralkodása nemcsak megakasztotta a város fejlődését, hanem a közügyek vezetése is el lanyhult és egyesekre pedig végzetes volt. A székelység vezére, *Békes Gáspár* fellázadt a fejedelem ellen, de mikor ennek pártját megsemmisítették, futásban keresett menekülést. Azonban a fejedelem emberei közülük 18-at elfogtak, akik közül nyolcat, 1575 augusztus 8-án. a piacon felállított vérpardon lefejeztetett. A páriütő vezéreiből, szám szerint 34-et Szamosfalván akasztatott fel, míg 30 székelyt megcsonkítva, levágott orral, füllel hazaküldött a falujába, hogy elrettentő példaként szolgáljanak.

Az erősen jezsuita befolyás alatt álló fejedelem, a közművelődést terjesztő sajtót is megbénította. Szárnyát szegte a szellemnek, béklyóba verte a szabad gondolkozást és tápot adott az alattomos kémkedésre, árulkodásra. Sötét árnyékként nehezedett a szabad, magyar nemzeti intézményre Báthori kicsinyes bosszúműve: a cenzura. Mikor pedig 1576-ban január 28-án Lengyelország királyává választotta, utódjául *Báthori Kristóf*, váradi várkapitányt jelölte ki. Az új fejedelem éppen olyan ellensége volt a reformációnak, mint elődje, ennél fogva minden elképzelhető eszközzel igyekezett az új hitfelekezeteket gyengíteni. Azonban a város érdekeit jobban szem előtt tartotta. Három építkezéssel tette nevét emlékezetessé. A hidkapu bástya, a monostori kaputól a puskaporos toronyig.

Guvernarea lui Sigismund Báthory a fost o pată în istoria voevodaului, până când sub ceialaltă uzur patori orașul era numai unealtă politiceii lor. Societate dusese o viață foarte sbuciumată fiind expus a discreției acestor concurenți pentru domnie. Locuitorul împăratului referindu-se pe considerați loiale făcuse din Cluj câmpul de bălăie al urei și intrigei. Orașul trebuia să se supune amândurora deoarece fiecare avusee putere armată. In felul acesta locuitorii dornici după pace trăiau sub amenințarea vesnică a ambelor partide.

La 3 Iunie 1603 Moise Székely adunându-și trupe, asedie orașul cu intenția ca locuitorii să capituleze de bună voie. Inșă conducătorii orașului bazându-se pe promisiunile făcute de generalul Basta, șovăiră de-a permite accesul armatei lui Moise în

Bastionul țeșătorilor, clădit la 1600, care a existat în colțul străzilor actuale Saguna și Barițiu. A fost devenat în anul 1810.

A takácsok bástyája épült 1600-ban, mely a jelenlegi Saguna és Barițiu ucca sarkán állott. Lebontatott 1810.

oraș. Acesta văzând că acțiunea lui nu găsește ascultarea, într'o noapte dăda foc orașului.

In timp ce focul mistuia casele, lupta se continua între populație și soldați. Ase-diul orașului dură 12 zile până ce locuitorii

A nyitott várkapu telett is, mint az előbbi kettőnél a Báthory cimere látható.

Báthory Kristóf tüzzel-vassal pusztította, irtotta, ami nem volt római katolikus. Igy *Dávid Ferenc* elfogatása utáni időkben 1579., a szomorúság napjai szakadtak az unitáriusokra. A jezsuiták elfoglalták a monostori apátság várzárdáját s mialatt *Dávid Ferenc* a dévai vár sötét falai között viaskodott a halállal, az ifjuság tanítását a jezsuiták végezték. Mivel pedig az előző fejedelem, a könyvnyomtatás megölőjét, a cenzurát beállította, 1576—1579-ig, csupán husz magyar mű jelent meg Heltai özvegyének nyomdájában. Bár ezen munkáktól a tudomány nem halad előre, de szépült a magyar nyelv, a szépirodalmi kiadványoktól. Mert az első magyar könyv 1484. Norinbergában 1539-ben Sárvárrott és 1550-ben Clujon jelent meg.

Báthory Kristóf elhalálózása után kiskoru fia *Zsigmond* követte 1581. május 27-én a fejedelemségben, de fölötte, nagybátyja István gyámkodott. És 1583-ig négy tagu kormány vezette az ország ügyeit *Bocskay István*, *Csáky Dénes*, *Kendy Sándor* és *Kováchoczi Farkas* „Testamentumos urak“. Majd 1585. május 1-éig, a lengyel király által kinevezett „Triunviratus“ kormányozta Erdélyt. *Kendy*, *Kováchoczi* és *Zsombori László*. Őket követte *Ghiczy János*, akit fejedelmi udvartartással teljhatalmu kormányzóvá tett. *Báthory István* halála után 1586. december 2., *Zsigmond* egyedül ült a fejedelmi széken, de *Ghiczy* kormányozta. II. *Rudolf* császár csaknem öt hónapos uralkodása után ujra *Zsigmond* ült Erdély trónján. Ez időtájt fektették le 1582-ben az első lajstrom könyvet, melyben a megtelepülőket vezették be. Eleinte csak 2—3 rendes polgár ajánlatára vették fel az ujonnan jelentkezőt, akinek esküt kellett tenni a bejegyzés előtt. Hogy az idegenek könnyebben hivatalhoz juthassanak nemzeti-ségük bevallásánál átmagyarosodott családok szászoknak és megfordítva, a szászok magyaroknak vallották magukat. Ez a korszak több jeles embert adott a városnak. *Jakobinus János* tudós, író, később fejedelmi titkár.

ne mai putând rezista, cedară orașul, dar asigurară liberă trecere trupelor germane împreună cu visteria lor, la Satumare.

Furia mulțumii numai cunoștea mărgini. Cereau exilarea iefuiților din oraș, cea ce se și făcu, trimițându-i în cetatea Gheorgheni altcum cădeau jertfă furiei mulțumii.

Gubernarea lui Basta apăsă ca o povară populația, după moartea lui Moise Székely. Nici averea, nici viața nu mai era sigură. Orașul fusesc amendat din partea lui Basta cu 70 000 fiorini. Cu toate promisiunile și grațierile Basta făcu excese prin executarea a mai multor cetățeni precum și a judecătorului Tóthfalusi. Luca Tanczner a fost pus să aleagă între moarte și lepădare de credința unitariană. Tanczner alesese prima, și fu executat. Degeaba îi grație împăratul pe răsculații fugiți la Constantinopol. Aceștia bazându-se pe cuvântul împăratului, se întoarceau în Transilvania. Așa erau: *Ioan Boronkai*, *Mihail Kálmán* nobili transilvăneni, *Kis Farkas*, *Csiszár Grigore* căpitani în garda regală, cari au fost prinși și executați fără o judecată prealabilă.

Ca execuția să nu ajungă la urechile poporului, au fost îngropați în taină în capela colegiului iezuit.

Lacrimi, sânge, închisoarea au făcut de neuitată guvernarea lui Basta până ce în 7 Aprilie 1604 la ordinul împăratului părăsi Clujul. Cu mare greutate a fost înduplecat Ștefan Bocskay și reintre în orașul său natal.

Toată familia Bocskay se pricepea de administrație și guvernare, dar erau și buni gospodari.

Că Ștefan Bocskay s'a născut la 1557 la Cluj, se datorește numai întâmplării.

Tatăl său Gheorghe fiind un aderent convins al Habsburgilor fusese întemnițat la Cluj. Aici îl însoți și soția lui. Ștefan Bocskay a fost crescut într'un spirit cu mult mai liber. Natural că era și el aderentul Habsburgilor, cu toate aceste repurtă victorii peste victorii, peste armata imperială. Sultanul văzând că Bocskay este un om foarte talentat îi ofera coroana ungară. El ivic un prim, ci observă că în acest război de omoară

Kirschner István, Linczig Dániel, Segesvári Lőrinc Segesvári Bálint krónikás 1606-1654., Rau Mátyás királybíró. A szász patricius-családok közül kiemeli a krónika Breyber, Boghner, Herthel, Kandert, Kirschner, Teufel neveit. Mig a magyar patriciusok közül Asztalos, Bacsí, Balogh, Kádár, Kathona, Kerekes, Kovács, Literati, Nyirő, Péterfi nevei szerepelnek.

A vállalkozási szellem erősen kifejtődött. Marháival Bécsbe; selyemért Velencébe, Krakkóba, keleti áruért Konstantinápolyig mentek, aminek következtében a városban a külföld legválasztékosabb áruai is kaphatók voltak.

Báthory Zsigmond kapkodó, zsarnoki uralkodása tiz főnemes életébe került. A kivégzést, a piac téren egy szegedi cigány végezte, amit a fejedelem palotájának ablakából nézett végig. Első *Kendi Sándor* volt. Majd *Iffju János* követte, akre háromszor sujtott a bakó. *Forró János*, *Kendy Gábor*, *Szent Egyedi Literati Gergely*, akiket minden meghallgatás és ítélet nélkül végeztetett ki. *Boldizsár* öccsét békóba verve *Kováchóczi* kancellárral Szamosújvárra *Kendy Ferencet*, *Bornemisszát* a gyalu várba szállította.

A város belélete változatos volt. A polgárság előnyére sok régi szokást eltöröltek s helyettük újakat vezettek be. Megépítették 1590-ben, a „torony“ név alatt ismert városi fogdát s a gyakori tüzesetek védelmére két őrzőt fogadtak fel (szász, magyar) akik a toronyban (a mai tűzoltó torony) éjjelnappal vigyáztak a város tűzbiztonságára. Báthory Zsigmond összeférhetetlen természeté ellenére, a város uralkodása alatt fénykorát élte. Ipar s kereskedelembe példás figyelem uralkodott. Az iskoláztatás előmozdítására 1581-ben felépült a Szent József szeminárium, csak a reformált egyházak és a jezsuiták között nem volt fegyverszünet. A város első patikáját 1591-ben állították fel és 1594-ben vezették be a fényüzési adót. Ezen kívül voltak még fejedelmi, postai, várőrségi és egyéb adók, amelyeket kapunként róttak ki a város poigárait, ami 60 pénzt tett ki. Mindazok, akiknek 1578-

frate pe frate, pentru aceasta încheie la 1606 pace cu Habsburgii la Viena, prin care se asigură autonomia Transilvaniei, cultul și libertatea.

La 21 Iulie 1605 Bocskay printr'un decret darui în biserica din piață unitarianilor, și sub guvernarea lui Ștefan Bocskay care era de scurtă durată, dar dreaptă încetul cu încetul se făcu liniște și ordine în oraș. Era indulgent, dar în acelaș timp avea și mână de fier cu care potoli repede orice încercare de răsvrătire.

Căsătoria lui, cu Susana Károlyi o celebră la Cluj, dar căsătoria nu dură mult. Cu toate că era premergătorul ideologiei transilvănene, nu și-a putut realiza toate planurile. Fu otrăvit la Cașovia în ziua de 26 Decembrie anul 1606. Se spune că l-ar fi otrăvit o amantă părăsiă.

Lăsă în urmă un testament politic care sună astfel: „Până ce coroana ungară este în mâna curții din Viena până atunci e foarte sănătos de a fi guvernarea Transilvaniei în mâna unui voevod maghiar“.

Defunctul fu înmormântat ca mare pompă și alai la Alba Iulia. Ca o dovadă că în timpul domniei sale a fost stimat și iubit și legat de inima poporului acest fin al Clujului, au fost lacrimile fierbuți și sincere ale poporului care l-au însoțit până la lăcașul de veci.

El a fost acela care a strâns vulcanul rășboiului civil, supranumit și părintete țării căci purta pe suflet soarta Transilvaniei.

După moartea lui, pe scaunul Transilvaniei urmă Sigismund Rákóczi care fusese ale de voevod de către dieta din Cluj la 22 Ianuarie 1607. Tillul acesta îl menținuse până în anul 1608. În aceasta scurtă domnie se vede o vie reacțiune a protestantismului care fusese pus în minoritate de către voevozi catolici antecedenti.

Rákóczi era aderentul protestantismului ceace ajută foarte mult la libera practicare a acestui cult, dar contribui foarte mult și la separația Transilvaniei de Ungaria fără să fi schimbat relațiunile cu patria mamă.

Abzicând de tronul Transilvaniei la 7

1608-ig 60 forint erő birtokuk volt, egy-egy kapunak számítottak és 99 pénzt fizettek utána. Később 1603—1666-ig tíz gazda tett ki egy kaput s fizettek összesen 3 forintot, amit az utolsó 66-os évben 20 forintra emeltek fel. Az 1585. évben dühöngő pestis, arra készítette a közgyűlés tagjait, hogy a torda uccai kis ajtón kívül, egy hatalmas, dinnyével bevetett területet kiszakítottak, hogy az áldozatokat el tudják temetni. Ez a hely képezi, a mai nagy temető eredetét.

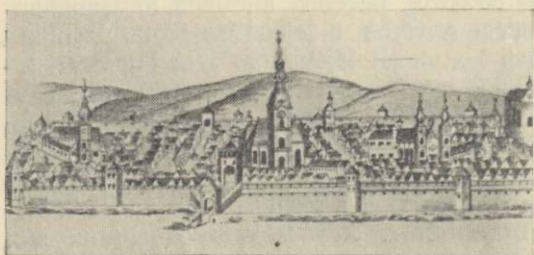
Jellemzik a fejedelmet észnélküli paszszioi, gyakori költözködései, melyek vagyonokat emésztettek fel és megszámlálhatatlan költséget jelentett Cluj-nak. A nagyszámu főuri kíséreten kívül udvari sütő, kovács, szabó, patikus, konyhamester, hópemester, madarászok, pecérek, kocsisok, lovászok követték. A város a fejedelem itt tartózkodása alatt konyháját kijavította, arra fát, vizet, lovainak szénát, szalmát pazarlásig volt kénytelen adni. A fejedelem kemencefűtőjét napi 27 pénzzel fizették. S midőn innen Fejérvárra utazott társzekere elé adott a város 13 lovat, ezenkívül a konyha, a kancellár diákjai, kulcsárok, kovácsok, prédikátorok stb. részére 80 lovat. A darabontok portékái alá 9 ökör szekeret s mindegyiket 10—10 ökör vonta. Ezek a terhes látogatások nemcsak hogy viszonzatlanok maradtak a fejedelem részéről, hanem felemésztették az adó nagyrészét, tulon tul igénybe vették a város anyagi erejét, hogy ne csak jól érezzék magukat a város falai között, hanem kellemes emlékekkel távozzanak onnan. Cluj fejedelméhez hű, hazafias, áldozatkész polgárait a két Báthory, Zsigmond és Endre örvényből-örvénybe sodorta. Báthory Endre biboros, félévig tartó uralkodása alatt semmiben sem fejlődött a város. És a schellenbergi csatában, október 28 án, a csufos vereség után a csiki havasokban, kíséretével legyilkolták a székelyek.

Halála után *Mihály havasföldi* vajda fegyveres erővel tört Erdélyre azt elfoglalva egy éven át uralkodott területén. Majd 1601-ben *Basta György II. Rudoif császár* helytartója szállta meg Erdélyt és csaknem fejedelmi jogokat gyakorolt. Mig a császárnál

Martie 1608, alegerea căzu pe Gavril Báthory, care fusese înscăunat pe tronul Transilvaniei în biserica din piață.

În acest timp industria și comerțul luară avânt foarte mare prin funcționarea monetărilor deoarece începând cu anii 1609, 1611, 1613, pe monetele pe care se grava până acum emblema orașului adică cele trei turnuri, deacum înainte se va grava și chipul voevodului.

Transilvania își apără autonomia față de tendințele de centralizare ale Ungariei, dar la 25 Iulie 1611 cedă în fața cștirilor contelui Forgach Sigismund, care intră cu armata în oraș.

Koloswar la sfârșitul veacului al XVII. század végén.

Voevodului reuși de a atrage de partea lui pe căpitanul haiducilor Andrei Nagy. Acesta cu banii primiți își adună o oaste cu care porni contra lui Forgách.

Victoria îi reveni lui la 16 Septembrie 1611 și isbuti de a-l sili pe Forgách să și retragă armata din Transilvania.

În urma bătăliei, Nagy se alese cu 600 prin sioneri din armata lui Forgách care au fost închiși în claustrul Franciscanilor. Cu moartea lui Gavril Báthory s'a stins dinastia Báthory-eștilor. O trăsătură energică a lor a fost conștiința națională. Scopul lor era nimicirea adversarilor. Înaintașii lui Gavril Báthory puneau mare preț pe educația latină și influența catolică până când el trăgea la protestanți și fusese întemeietorul și realizatorul educației școlare, și bisericeii naționale maghiare.

az országrendezése felől folyt a vita, addig Székely Mózes propagálására *Borbély György* és a nemzeti párt támogatása mellett 1601. április 3-án újólag behívták az országba *Báthory Zsigmondot*, akit negyedszer is fejedelemmé választottak. Ingadozó természete ekkor sem változott, mert augusztus 4-én a goroszlói csata után, örökre elhagyta az országot, átengedve azt teljes egészében *II. Rudolfnak*. Prágában fejezte be hányt-vetett életét 41 éves korában 1613-ban. Ha véletlenül nem tart ki mellette *Nemes József* hűséges szolgája, az sem lett volna, aki eltemesse.

Rövid ideig *II. Rudolf* uralma következett, de *Székely Mózes* nem tudott beletnyugodni sorsába, a török szultán segítségével 1603. április 15-én elfoglalja Erdély trónját. De nem sokáig élvezhette a kiereszakolt dicsőséget, mert a Barcaság síkján, *Radul* havasalföldi vajdával szemben vívott csatában életét veszítette. Az uralkodás visszaszállt *II. Rudolfra*, de csak 1604. október 19-ig tartott, mikor a Törökföldre menekült magyarok Bocskay Istvánt ültették Erdély trónjára, amit a nagyvezir meg is erősített. Öt év alatt öt féle törvénytelen kormányhatalom parancsolt. *Báthory Zsigmond* viselt dolgai, a nemzeti fejedelemség szegényfoltjai voltak, míg a többi trónbitorlók alatt, csak eszköz volt a város. A társadalom zaklatott életet élt, mely a hatalmi koncert versengők szeszélyeinek mindennap ki volt téve. A nemzeti jogok védője hazafiasságra, a király képviselője loyalista érzelmekre hivatkozva csel, ármánykodás színterévé tették a várost és annak politikai életét. Mindkettő kezében fegyver és sokszor a város mindkét félnek engedelmeskedett. Így a békét áhító polgárság állandóan élet-halál fenyegetés harca között élt. *Székely Mózes* 1603 június 3-án serege élén a várost ostrom alá fogta s annak lakóit önkéntes megadásra kényszerítette. De a város vezetősége *Basta* császári generális ígéretében bízva halogatta Székely és serege bebocsátását, mire az éjnek idején felgyújtatta a várost. Míg a várnban pusztított a tűz, kinnt elszánt harc folyt

Progresul reformei în Transilvania se datorește lui Gavril Báthory.

Transilvania, care a suferit atât de mult de nemți și turci, și care a fost călcată în picioare de atâtea ori, la dieta din 23 Oct. 1613 primește un nou voevod, pe Gavril Bethlen susținut de poartă. Este cea mai frumoasă pildă istorică această voință supra omenească de-a trăi al unui descendent al unei familii rătăcite în Transilvania, crescut de doi bătrâni ursuzi. Dragostea lui de carte vreau să o echilibrez cu gimnastică, sporturi, călărie. Era încult, nu era vrednic de a-i da atenție ca și Transilvaniei istovite după atâtea lupte.

Dar avea ambiție în el. Cu cât voiau mai tare de a înăbuși aceste manifestări sufletești cu atât el se înălța. La venirea lui pe tron și Transilvania era orfană și dată uitării, dar cărma țării a fost luată cu multă putere de voință. Absolutismul lui Gavril Bethlen n'a avut țința să asuprească poporul și să pună stavilă oricărei mișcări de ordin cultural, ci a avut de scop să ridice această țară sărăcită care zăcea într'o mizerie cumplită la un nivel mai ridicat atât materialicește cât și moralicește.

Bethlen era un om al timpului. Om cult și luminat cu vaste cunoștințe câștigate în apus. Aceste cunoștințe le aplică în Transilvania. În primul rând introduse comerțul liber cu toată existența breslelor.

Comerțul extern a fost sub supravegherea lui personală. Dădu atenție foarte mare educației tineretului. Înființă o academie în țară pentru a scoate tineri învățați cari să propage mai departe printre locuitori facla științei.

Se îngrijii de educația iobagilor, de preoți, într'un cuvânt duse o politică culturală.

Pentru întregirea armatei contractă mercenari, și se îngrijii de instrucția permanentă a lor.

Era într'adevăr reprezentantul voevodului ideal care căuta numai binele supușilor săi. Sub domnia lui Transilvania trăi era

12 napon át a vár bevételéért, amit junius végén a nép feladott. Csak a némethelyőrség részére kötött ki zavartalan elvonulást, hogy az meglévő vagyonával együtt bántódás nélkül mehessen Szatmárra. Majd ennek megtörténte után *Báthory Zsigmond*ot megrontó és Erdély békéjét felduló jezsuiták kiűzését követelte a város lakossága, úgy hogy a jezsuitákat Görgény várába vitték, mert különben a népharag áldozatai lettek volna.

Basta rémuralma, mint egy vészes felhő nehezedett a városra *Székely Mózes* halála után. Sem vagyon sem élet nem volt biztonságban. A városra kirótt 70.000 forint hadisarcon kívül a generális menlevele egy fületlen gombot sem értek. *Tótházi Mihály* királybírónak is adott volt menlevelet, ennek dacára elfogatatta és ítélet nélkül fejét véttette. *Trauzner Lukácsnak* is választást engedett a halál és az unitárius hit elhagyása között, amit *Tótházi* életével pecsételt meg. Az 1604. január 26—február 4-ig tartott országgyűlés is vérbefulladt Cluj-on. A török földre menekült nemeseknek hiába küldött a király menlevelet, mikor azok gyanútlanul Erdély földjére értek foglyok lettek. *Boronkai János, Kálmándi Mihály* főnemeseket, *Kisfarkas, Csiszár Gergely* testőrkapitányokat, elfogatásuk utáni éjjel megfojtatta. Hogy erőszkos haláluk ki ne tudódjon, a jezsuita kollégium kriptájába rejtette el.

Könny, vér, fogság tették emlékezetessé azt az időt, amíg Clujon *Basta* uralma tartott, míg 1604. április 7-én kitakarodott Erdély területéről. Csak hosszas alkudozás után tudták *Bocskay Istvánt* rávenni, hogy bevonuljon szülővárosába. A tiszaháti főnemes-séghez tartozó, kiskirályként uralkodó *Bocskayak* jógazdák és jó politikusok voltak. Hogy *Bocskay István* 1557-ben a városon született, csak a véletlen dolga volt.

Atyja György, Habsburgpárti érzelmei miatt itt volt bebörtönözve, hova a felesége is elkísérte. *Bocskay István* felvilágosult szellemben nevelkedett Habsburg-párti volt, s ennek dacára győzelmet-győzelemre halmoz a császári seregenek, mire a török szultán

de aur, orașele progresau și infloreau văzând cu ochii.

Bethlen avea planuri grandioase. Voia să creieze din Transilvania o mare putere ca Europa centrală. Sub domnia lui privirea lumii din apus s'a întors spre Transilvania.

Lumea protestantă din apus credea că numai din Transilvania poate veni ajutor. Intr'un roman politic englez Bethlen joacă rol important sub pseudonimul „De peste munți“, Mauualele de geografie din apus numele de Gavril îl rezumă la voevod.

Deoarece nu privi cu ochi buni politica de germanizare a împăratului Matia II, la 1 Iulie 1614 Sașii îl invinovătesc cu trădare de patrie și cerură abdicarea de pe scaunul Transilvaniei. Matia II. îi fixă lui Bethlen condiții la cari numai cu sabie putea răspunde, în cât extirpă pe aderenții împăratului.

Industria și comerțul ia un avânt foarte mare sub libertatea desăvârșită de care se bucurau cetățenii.

Religia reformată e iarăși în apogeul ei, care în opoziție cu latina a fost numită religia maghiară.

Doctorina lui Luther, Calvin, Francisc David, câștigă cât mai mare teren în Transilvania, și Clujul trăia sub Bethlen în libertate, belșug, și cultură.

O voință supraomenească, adâncă cunoștință politică, înțelegerea spiritului vremii îl caracterizează pe Bethlen care a reușit să facă cunoscut Transilvania în fața străinilor.

Sub domnia lui moare la Cluj judecătorul de origine sas al orașului Gellyén alias Emeric Borghner care purtase acest titlu 14 ani. Paul Gócs fusese plebanul orașului timp de 20 ani, un om cu multă știință de carte. Literatura, tipăriturile iau avânt foarte mare.

În timp de 15 ani s'au scos 4 ediții în limba maghiară, cărți de religie cinci ediții în limba latină, două nemțește, și șase traduceri.

a magyar királyi koronával kínálta meg. Ezt nem fogadta el, ellenben belátta, hogy a testvérhárcban elpusztul a nemzet, békét kötött Bécsben 1606-ban a Habsburgokkal, melyben a magyarság vallási és nemes szabadságait és Erdély függetlenségét biztosította.

Bocskay István fejedelem 1605. július 21-ével kelt rendeletével a főtéri templomot az unitáriusoknak adta vissza és rövid de igazságszerető uralkodása alatt lassan visszatért a rend. Békét kereső, engedékeny, de keménykezű uralkodása javulást biztosított a város életében. *Károlyi Zsuzsannával* kötött házasságát Kolozsvár falai között ünnepelte, amit azonban nemsokáig élvezett. Bár megalapítója volt az öncélu Erdély gondolatának, de már nem tudta végrehajtani azt. Kassán 1606. december 26-án bécsi mérget keverték ételébe, amit állítólag egy kolozsvári leány hajtott végre. Politikai végrendeletet hagyott hátra, mely így szól: „ameddig a magyar korona ott fenn Bécsben, nálunk erősebb nemzeteknél forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fentartani.“ Az elhunytat fényes pompával Gyula Fehérvárott temették el. Hogy rövid uralkodásával mennyire a nép szívéhez nőtt Kolozsvár szülöttje, akit a népek megtartójának, a haza atyjának neveztek; aki a pusztulással fenyegető polgárháboru tüzét kioltotta, lelke bánatát azzal fejezte ki a lakosság, hogy könnyezve ölelte meg a halottas kocsii kerekeit.

Bocskay Rákóczy Zsigmond követte Erdély trónján, akit a kolozsvári országgyűlés 1607 január 22 én választott meg. Méltóságát mindössze 1608. március 5-ig viselte, mely idő alatt önmérséklettel párosult erős protestáns érzülete, nemcsak az elnyomatás sulya alatt gőrryedő reformátoroknak jelentett szabad vallásgyakorlást, hanem biztosította Erdély függetlenségét, nemzeti fejlődését, anélkül, hogy az anyaországhoz való viszonyán rontott volna. Lemondása, ami 1608. március 7-én volt, Báthory Gáborra esett a választás, akit a főtéri templomban emeltek Erdély trónjára. Az ipart kereskedelmet eb-

Însă în acest timp poporul a suferit foarte mult în urma capriciilor naturii.

Intr'un an din cauza gerului grăul a fost distrus încă în floare încât nici de arat nu era bun.

Tot în 1628 a fost la fel cu vița de vie. Strugurii nu se copsese încât au dat un vin acru și de calitate proastă.

A mai bântuit ciuma în țară, dar în afară de acestea și cutremurele de pământ se adăogau la aceste suferințe.

Populația fu înspăimântată de căderea meteoritelor, prevestind război după unii.

Ciuma decimă populația. Zilnic mureau 120—130 oameni. În ziua lui Medard adică la 8 Iunie 1627 s'a iscat o groaznică furtună în oraș. Afară de turnul bisericei din piață, aproape toate acoperișele caselor au fost distruse. Ba trăznetul distruse pulberăria sașilor.

După Gavril Bethlen urmă pe tronul Transilvaniei soția lui, Catarina de Brandenburg, care fusese aleasă la dieta din Alba Iulia la 25 Ianuarie 1630.

Sub scurta-i domnie bătu monede cu inițialele C. V. Dar din cauza nestatorniciei sale expuse populația la diferite certuri pentru domnie ale pretedenților. Din această cauză a pierdut tronul, fiind ales la 28 Septemvrie 1630 Ștefan Bethlen, în biserica din piață.

La 2 Octomvrie a depus jurământul, iar la 29 Decemvrie a fost înscăunat pe tronul Transilvaniei la Alba-Iulia. Domnia lui a fost de scurtă durată. Ținu două luni.

F. de relativ faptul că el contribuie foarte mult la venirea pe tron a lui Rákóczi Gheorghe.

Rákóczi fusese ales la dieta din Sighișoara. Acesta dispuse să se dea atenție mare bunăș'ării zidurilor și a bastioanelor precum dădu ordin de a se magziona în fiecare turn și bastion o anumită cantitate de muniții. Caracterul său se concentrează la nemărginita iubire de patrie. Era naționalist. Nu se plecă nici în fața regelui, împăratului, sau sultanului cu toate că a recunoscut suzeranitatea lor.

ben a korban erősen fellendítette az aranyváltó kamara működése. Mivel 1609, 1611, 1613-ban, a vár és toronyjelvényü pénzen a fejedelemnek relifjeit verték reá. Erdély önállóságát védte körömszakadtáig, mire 1611. július 25-én *gróf Forgács Zsigmond* nagysege élén bevonult a magát megadó Kolozsvárra. A hozzápártolt hajduk vezérét, *Nagy Andrást* sikerült a fejedelemnek Szebenben a maga részére megnyerni, aki Magyarországon kapott pénzen új sereget toborzott és *Forgács ellen fordult*. A győzelem hozzá szegődött, mert 1911. szeptember 16-án sikerült neki Erdély elhagyására kényszeríteni. Vert hadából 600 fogoly maradt vissza, akiket az óvári klostomba zártak.

Erdély fejedelmi székén *Báthory Gáborral* kihalt a Báthory-ház. Erős jellem volt, a nemzeti érzés. Céljuk az ellenség megsemmisítése. Amíg az elsőnek a katholicizmus és latin oktatás imponált, addig *Báthory Gábor* a reformált vallás követője és a tösgyökeres magyar egyházi és iskolai oktatás megteremtője volt Cluj-on. A reformáció diadalra jutása *Báthory Gábor* nevéhez fűződik. A történelemnek ama tanulságát, hogy az eszmékben levő igazsági erő soha el nem nyomható, ezt igazolta az utolsó Báthory uralkodása.

A német és török saruktól megtaposott Erdély, az 1613. október 23-iki Cluj-i országgyűlésen, a török jelöltje *Bethlen Gábor* nyeri el fejedelméül. A magyar élni akarás legszebb példáját állítja elének az Erdélyben gyökértelen, beszármazott család árvája, akit két goromba nagybátyja nevel. Tudásszonját kardforgatással, lovaglással igyekeznek elnyomni benne. Műveletlen volt és egy cseppet sem figyelemre méltó, akárcsak az évtizedes harcokban kifaradt Erdély. De a benne lobogó érvényesülési vágy, minél mélyebbre nyomták, annál nagyobb magasságok felé lökte. Trónra lépésekor az ország maga is szerencsétlen, árva és elfeledett volt, de öntudatossággal vette kezébe a vezetést.

Bethlen Gábor abszolutizmusa nem oktalan elnyomás, hanem népjóléti kormányzás volt. A porig szegényedett országot igazi

Pusese foarte mult preț la răspândirea protestantismului. Contribui în largă măsură la înflorirea industriei, dar rezervându-și dreptul de a fixa prețurile.

Recunosc egalitatea religiilor și a bisericilor dar numai în teorie. Accesul iezuiților la Cluj a fost interzis de Rákóczy. Nu dădu voie chiar preoților catolici de-a ținea liturghii în biserică. Era sub influența doctrinei lui Calvin. În urma acestui fapt religia reformată era cea dominantă în Transilvania. Dispune a se clădi biserici reformate, școli superioare. Era capabil pentru orice jertfă pentru a asigura supremația protestantismului. Toleră și pe evrei în țară, iar influențele și legăturile lor le folosi pentru dânsul și pentru consorții săi. Micile eclipse ale domniei sale strălucite, o făcură și mai interesantă. Tipăriturile, care asigurau dezvoltarea intelectuală și spirituală s'au executat în tipografia lui Heltai. S'au tipărit cărțile cu suvare ale lui Gheorghe Abruș și diferite cărți didactice. În timpul domniei lui se ridică dintre mulțimea necunoscătorilor doi scriitori de valoare.

Stefan Török din Cojocna, Ștefan Fosztó din Uzon, doi istoriografi ai bisericei unitariene. Școala era pe mâna unitarianilor cari erau ia majoritate. Episcopul unitarian Paul Csanádi fusese ales de director al școlilor. La 3 Noemvrie 1632 a fost adus din Polonia din Rakowa un predicator sas Șteggmann Joachim. După el urmă în scaunul de „magistru“ Toma Uydi.

Consilierul voevodului, Francisc Micó lăsă prin testament o avere uriașe în aur și argint, urmând ca din fondul acestei averi să se întrețină studenții unitariani.

Rákóczy clădi pentru reformați biserica din str. Cogălniceanu și colegiul, care există până în ziua de azi. La acoperirea cheltuielilor ce s'au ivit prin ridicarea acestor clădiri au contribuit toți cetățenii cu câte un fiorin de cap. Biserica și colegiul au fost clădite de meșteri aduși de către Rákóczy din streinătate. Au fost sfințite la 10 Junie. 1647. S'au iscat multe certuri în sânul bisericei unitariene din cauza unor inovații

jó gazda módjára először anyagilag talpra állította. A külföldön bevált kereskedelmi gazdasági rendszert teremtett. Belül egységesítette az árakat, míg a külkereskedelmet személyesen irányította. És a céhrendszer ellenére beállította a szabadkereskedelmet. Saját műveletlenségének tudata annyira nyugtalanította, hogy nemcsak önmagát művelte, hanem ugyanebben a bajban vergődő országra is gondolt, mikor akadémiát alapított. Gondoskodott a jobbágyok tanításáról, papokat nemesített, egyszóval öntudatos kultúrpolitikát folytatott. Hadserege részére zsoldosokat toborzott s állandóan foglalkoztatta őket. Nagy dolgokra hivatott valódi magyar uralkodó jellem volt, önálló alkotó ész, aki lelke és uralkodása történetét rányomta Clujra. Nemcsak Erdély, de annak városai is aranykort értek alatta. Erdélyt középeurópai nagyhatalommá akarta tenni. Alatta került először s talán utoljára európai érdeklődés körébe ez a sokat szenvedett terület. A protestantizmus egész nyugaton úgy érezte, hogy Erdélyből jön a fősegítség. Egy híres angol politikai kulcsregényben Bethlen „Erdőntuli“ néven nagy szerepet játszik. Nevét népdalok, röpiratok emlegetik. A nyugati földrajzkönyvek a Gábor nevet egyszerűen azonosítják a fejedelem fogalmával.

Mivel nem jó szemmel nézte II. Mátyás császár elnémetesítési műveleteit, a szászok a király előtt 1614. július 1-én hűtlenséggel vádolták és követelték leköszöntetését. A császár erre olyan feltételeket szabott elé, melyre Bethlen Gábor 1616-ban karddal felelt. Nyiltan. Férfiasan. Míg meg nem semmisítette a császár szövetségeseit. A polgári szabadság élvezetében virult az ipar és kereskedelem, valamint a protestáns vallás, amit a latinnal szemben magyar vallásnak nevezett el. Luther, Dávid Ferenc, Kálvin szelleme mindnagyobb tért hódított és Cluj Bethlen fejedelemsége alatt szabadságban, műveltségben és jólétben élt. Emberfeletti akaratú, politikai bölcsesség, a kor megértése dobták előtérbe Bethlent és vele együtt az eddig semmibe sem vett Erdélyt.

Uralkodása alatt hunyt el Kolozsvárt

aduse în biserică. Aceste certuri au luat sfârșit prin dieta ținută la Dej. Episcopul și părătorii aici s'au împăcat.

Gheorghe Rákóczi I. era încă în viață când îl aleseră la 16 Februarie 1642 la dieta din Alba Julia de urmaș pe fiul său Gheorghe Rákóczi II. Tronul însă îl ocupă numai după moartea tatălui său, la 11 Septemvrie 1648. Acesta depe acum se îngriji de urmaș în persoana fiului său Francisc. Lucrul acesta îl făcu pentru motivul că în acest timp băntuia ciuma în țară, și eventual dacă ar muri de această boală să aibe imediat urmaș. Dar ciuma nu produse atâtea victime cât expediția lui Polonia, din care cauză a fost silit să abzică alegând pe Francis Rhédei. Apoi urmă Acațiu Barsay care la dieta din Târgu-Mureș a treia oară a luat cârma țării.

Sub domnia lui, țara a fost invadată de dușmani cari prădară și pustiiară totul. La aceste s'a mai adăogat și puternicul incendiu din 3 Aprilie 1655 care distruse mai mult de treisferturi din Cluj. Cele două biserici din piață au fost mistuite de fiăcări până la temelie. Clopotele s'au topit de căldură curgând șiroae de metal topit în piață. Abia peste un an în 1656 a început orașul să se refacă prin contribuții publice, dar turnurile bisericilor s'au ridicat cu mult mai târziu.

Dar fură degeaba toate măsurile preventive în ceace privește supravegherea severă din turnuri, măsuri sanitare etc., căci Gheorghe Rákóczi fiind ambițioș, vanitos, și ducând o politică dăunătoare țării a dus țara în prăpastie prin expediția din anul 1657 în Polonia, dezastrul din 1658, și pierderea bătliei la 1660 la Gilău.

Ce e mai trist că orașul Cluj a suferit mai mult în urma acestor serii de nenorociri. Pentru răscumpărarea prinsionerilor căzuți în robia tătarilor s'a impus cetățenilor 1400 de fiorini.

La sfârșitul anului 1658 Pașa Mehemet din Silistra ajutat fiind de voevozii Țării-Românești și ai Moldovei asediază orașul și-l ținură împresurat 4 zile, iar împrejuri-

a șazăz nemzetiségű *Gellyén*, másképen *Broghuer Imre*, aki 14 évig viselte a város főbírói tisztét. *Gócs Pál* pedig husz évig volt plébánosa, bölc, tudós, istenfélő. Az irodalom, könyvnyomtatás is emelkedett. Tizenöt év alatt négy eredeti kiadása magyar könyv, hittanmű öt eredeti latin, két német és hat fordítás jelent meg.

A népet azonban ebben a korban igen sok elemi csapás érte. A buza a hideg miatt virágjában elpusztult, sokan le sem aratták. Ugyancsak 1628-ban a szőlő sem érett be, így ihatatlan savanyu bort adott. Föld-rengés, pestis pusztított. Sűrű menykőhullás jartotta rettegésben a lakosságot. Sokszor 125 ember áldozatot is követelt naponta a rettenetesen tizedelő fekete himlő. Medárdus napján, 1627. június 8-án, olyan sűrű mennykőhullás volt, hogy a piaci templom-tornyán kívül, beleűtött a szászok puska-poros tornyába s azt földig lerombolta.

A nagy fejedelmet köveite a trónon felesége, *Brandenburgi Katalin*, akit a gyulafehérvári országgyűlésen 1630. január 25-én választottak meg. Rövid uralkodása alatt C. V. jelzésű pénzt is veretett, de határozatlansága, hatalomszomja miatt, bizonytalan hányatásoknak tette ki a város lakosságát. Ez okozta trónja elvesztését és 1630. szeptember 28-án már *Bethlen Istvánt* választották meg a főtéri nagytemplomban utódjául. Október másodikán tette le eskűjét és beiktatása december 29-én ment végbe Gyulafehérvárott. Rövid, alig két hónapos uralkodása, csupán arról nevezetes, hogy *I. Rákóczi György* fejedelemségét nagyban elősegítette Cluj. Akit aztán 1630. december 1-én, a segesvári országgyűlésen kiáltottak ki fejedelemmé.

A harcias Rákóczinak gondja volt a város véderő bástyáinak jókarban való tartására, valamint annak tornyaiban kellő mennyiségű lőszert raktározott el. Jellemző vonásai a minden ízében magyar volta. Erős nemzeti önérzete. Sem a császár, illetve a magyar király, sem a szultán előtt meg nem alázkodott, dacára annak, hogy függési viszonyát elismerte. Uralkodásának sulypontja

mile au fost arse și jefuite. O bună parte a populației a fost făcută prinsonier și dusă în robie.

Intreg orașul a fost în doliu. Străzile erau pustii, nici urmă de om nu se vedea. Tăcerea sinistă a fost întreruptă numai de șgomotul zidarilor cari zideau porțile. Căpitanul orașului Gabriel Szöllösy veghia încontinua la poartă pentru a evita vre-o surpriză neașteptată din partea inamialui.

Spre miezul nopții alergă la primarul orașului Joan Linczigh vestindu-i apropierea dușmanului. Din turnul bastionului privind spre Nădășel se puteau deosebi licăriri de lumină peste dealuri cari prevestian apropierea inamiului.

Peste o sută de mii de turci au impresurat orașul în ajunul Rasaliilor, pentru a vasedia din cauză că populația depusese jurământul de fidelitate lui Rákóczi II. iar uu împăratului. A doua zi vizirul trimisesc la porțile orașului doi soli a o scrisoare cu următorul conținut:

„Noi viziral Seydi Achmet Pașa, din grația lui Dumnezeu și a puternicului și a gloriosului împărat al Turcilor, comandantul gloriasei oștiri de peste mare, vizioral atâții Buda. (Sigilul și iscălitura). Ordonăm, că fără nici o zăbovire să vă predați nouă, iar cheile orașului să le trimiteți imediat. In caz contrar orașul va fi dat pieirii.

Dat în tabăra noastră de sub zidurile clujului, May die 20. 1660.“ Consiliul ora revolta, dar și îngrijorat. Cutezanța turcilor o atribuian slăbiciunii lui Rákóczi II. Dar acum nu era altceva de făcut decât a trimese soli pentru a-i indupleca pe Turci și a salva orașul de devastări.

Se formă o solie în frunte cu Joan Linczigh, Benedict Deák și Gheorghe Brassai centumvir. In timp ce aceștia plecară în solia, toți locuitorii dela cel mai mic de cel mai mare au fost înarmați. Cererea primarului n'a fost ascultată. Vizirul furios îi puse în lanțuri după ce mai întâiu avu de gând să-i decapiteze. A doua zi, o ceată de turci în număr de 2000 se apropiară de oraș stabilindu-se în fața turnulului tăbăcariilor.

a reformalt vallás megerősödésére volt fektetve. Az ipart nagyban elősegítette, de az árák megszabását magának tartotta fenn. A vallás egyenlőségét elismerte, de csak elméletileg, mert sem a jezsuitákat nem engedte be Clujra, sem a katólikus papoknak nem engedett misét tartani. Kálvin szigorú szelleme uralta. A közoktatás fénye a saját hitvallása volt. Ennek épített templomot, főiskolát, melyért minden áldozatra kész volt. A zsidókat megtúrte Erdélyben, befolyásukat saját hitfeleivel osztotta meg. Uralkodásának fényét, az apróbb árnyak csak érdekesebbé tették. A szellemi életet elősegítő közművelődést, a Heltai-féle tulajdonosánál nyomtatták. *Abrugyi György*, főleg mulattató költészete és a tankönyvek kerültek ki tulnyomó részben. Korán két nagy írója emelkedik ki a szürkeség homályából: *Kolozsi Török István és Fosztó Uzoni István* unitárius egyházi történetiú. Az iskolai oktatás a többségben lévő unitáriusok kezében volt. *Csanádi Pál* magyar igazgató püspökké választása után Lengyelországból, Rakowból hozták 1632. november 3-án, *Stegmann Joachim* száz prédikátort. Utána *Uzdi Tamás* került a megüresedett „mester“ állására. *Mikó Ferenc* fejedelmi tanácsos végrendeletileg hatalmas összeget hagyott aranyban, ezüstben az unitárius diákok tanítására. A fejedelem pedig hiveinek, a belső Farkas uccai minorita templom és új iskola építésébe kezdett. A költséghez hozzájárult kapunként mindenki egy forinttal. És a külföldről behozott kézművesekkel elkészítette 1647. június 10-én felszenteltetett. Nagy vihart idézett elő az unitárius hitvallás körül történendő ujtás, aminek a dési kiegyezés vetett véget. A püspök és vádlói kibékültek. Fátyolt vetettek a multa és a magyar-szász unitárius szivekben helyreállt a béke.

Az erélyeskeztü uralkodót még életében követte fia *II. Rákóczi György*, akit az 1642. év február 16-án, a gyulafehérvári országgyűlésen választottak fejedelemmé. A trónt azonban, csak atyja halála után 1648. szeptember 11-én foglalta el. Sőt utódjáról is gondoskodott, a kiskoru Ferenc fia szemé-

Aici scoaseră lanțurile depe Linczigh pe care în tovărășia alor 20 de ieniceri îl aduseră în fața porții cerând să li să deschidă. Dar acesta de făcu semn și strigă „Periculum est intromitendi“. Turcii acum așteptau în zadar deschiderea porților, iar la întrebarea begului că de ce nuvea să între, Linczigh ceru indepărtarea soldaților. Acest lucru begul nu-l putea face căci prin aceasta voia să asigure accesul turcilor în oraș.

Linczigh îi ordonă lui Szöllösy să nu deschidă porțile la nici nu caz chiar dacă va fi silit să dea el ordin. Dar nu-și termină cuvântul fiind apucat de soldați, cari îl legară cobză ducând să-l de capiteze. Decapitarea însă n'a avut loc căci se răspândi știrea apropierii dinspre Gilău al lui Rákóczi vrând să atace armata turcească de la spate. În felul acesta osândiții nu numai că își recâștigară viața, bu primă câte un caftan în dar, Linczigh primi și o sabie ornată, precum și o șcrisoare de ocrotire, care sună astfel: „Noi vizirul Seydi Achmet Pașa etc. . . , dăm de știre tuturor pe care îi privește, precum și tuturor subalternilor din armata noastră cumcă, trimișii orașului Cluj venind la noi plecând capul înaintea gloriosului împărat al tuturor Turcilor, fiind așa, i-am grațiat și noi...“

Ordonăm prin aceasta begului Olay, precum și fiecărui Aga, că acești reprezentai ai orașului au liberă trecere în tabera noastră. Jurăm pe unul și singurul Dumnezeu, pe numele sfânt al profetului nostru, pe capul binecuvântat al gloriosului nostru împărat al tuturor Turcilor, că aceste dispozițiuni vor fi respectate și populația va fi ocrotită. Pentru mai mare încredere semnăm cu iscălitura noastră, aplicând și sigilul nostru. Datum Cluj, anno 1660, May die 21.

Cu toate acestea după trista bătălia de lângă Gilău unde armata lui Rákóczi a fost distrusă, periclitat fiind chiar viața lui, Seydi Pașa s'a întors iarăși cu armata sa sub zidurile orașului, amenințând pe senatorii orașului cu țepa de nu vor plăti 100 000 de taleri. După lungi tratative s'au înțeles în 75.000 taleri, dar orașul fiind sărac nepo-

lyében, akit 1652-ben választott meg, hogyha netalán elragadná az Erdélyszerte duló járvány, legyen törvényes örököse a fejedelmi székben. A koleránál sokkal jobban ártott a szencsétlen kimenetelű lengyel hadjárat, ami miatt lemondatták és helyébe *Rhédey Ferencet* választották meg. Majd mint II. Rákóczi társfejedelme *Bartsai Ákos* következett, aki az 1659-iki marosvásárhelyi országgyűlésen harmadizben vette át az igazgatást. Uralkodása alatt nem elég, hogy ellenség dulta végig az országot, hanem tetézte ezt az inváziót, a város első pusztulását okozó rettenetes tűzvész, 1655. ápr. 3-án, aminek következtében Clujnak csak egy kis része maradt sértetlen. A két piaci templom csonkig égett, harangjai tüzes lávaként folytak az üszkös romokra. A tűzkárosultak pusztulásra ítelt fedelüket 1656-ban közadakozásból lassan felépítették, a várfalakra tornyokra csak ezután került a sor. De hasztalan volt a városvédelmi műveleteinek kiépítése, a kettőzött éberség annak tornyaiban, *II. Rákóczi György* ifju kora könnyen sértődő büszkeség, rossz politikája, három olyan veszedelmet, mint az 1657-iki lengyel hadjárat, az 1657. ádáz pusztítás és az 1660-ban elvesztett gyalui csata. A legszomorubb az a tény, hogy legérzékenyebben Cluj fizette meg e vesztességeket. A tatár rabságban szenvedők kiváltása végett a városra 1400 forint esett. *Memhet Ghepa*, silistriai basa, tatár chám, 1658. szeptemberében, a havasalji és a moldovai vajdák, a kozák hetman büntető expedíciója a várost négy napig bezárva tartotta, környékét felperzselt. Lakosságát rabláncra fűzve elhurcolta.

Cluj ugy nézett ki, mintha gyászt öltött volna. Az utca kihalt volt, ember alig volt látható. A kapukat berakó kőművesek szerszámjának zaja dübörgött bele a halotti csendbe, Szöllösy Gábor a város hadnagya állandóan a kapuknál tartózkodott, hogy ne érhesse meglepetés a szomorú várost. Már éjfél körül lehetett az idő, mikor futólépésben érkezett a hadnagy Linczigh János királybíró házába s a hidkapuhoz hívta azt. Már ötven-hatvan főnyi ember tömeg tárgyalta a

sedând o sumă așa mare au convenit la achitarea unei părți din sumă în natură.

Sărmanul Oras! Era ca nu bolnav în agonie a cărui moarte e așteaptă din zi în zi. Dar totuși revenise, îndurând mai târziu mizerii și mai cumplite. Câmpiile erau pline de mulțimea cadavrelor care zăceau fără a fi îngropate, răspândind bacilii ciumei negre. Această boală decimă populația. Zilnic muriau oamenii în această boală care nu cruță nici chiar familia lui Joan Linczigh pierzând pe toți patru copii în timp ce era la voevodul Joan Kemény ducând tratative în privința dărilor ce le avea de plătit orașul.

În această tristă epocă orașul a decăzut complect. Nu numai că avusese pierdere imensă de oameni ba sărăcise și tezaurul. În răstimpul de 14 ani orașul a decărat cu un veac. Industria și comerțul numai erau pe aceiași treaptă cu mai înainte. Negustorii fiind jefuiți de toată averea lor numai puteau aduce marfă din streinătate. S'au tipărit foarte puține lucrări.

În total s'au tipărit 4 lucrări ungurești și 3 latinești. Nici școlile un funcționar în mod normal. Mai mult erau ținute închise din cauza timpurilor nefavorabile.

Atât se făcu că se terminară lucrările de construcție ale colegiului reformat încât profesorii școlii din central orașului primară locuință permanentă în local.

În timpul acesta veni la Cluj vestitul scriitor Joan Apáczai Cserei care fu numit directorul instituțiunii. Nu stătu mult însă în acest post deoarece la 1 Ianuarie 1660 muri.

Primăria orașului a început să funcționeze în anul 1650, iar pe frontispiciu au fost fixate emblemele celor șapte orașe împărătești: Sibiu, Bistrița, Brașov, Ciuj, Mediaș, Sighișoara, și Sebesul-Săsesc.

Abia că începuse orașul să se refacă în urma nenorocirilor suferite, iată că anul 1661 „Poarta“ trimite oaste puternică de turci și tătari, condusă de Pașa Ali contra lui Kemény guvernatorul Transilvaniei, care în total dispuse de rămășițele oștirilor lui Rákóczi 35.000 de dragoni și mușchetari.

nem várt eseményt, mikor a királybirót beengedte a strázsa, amint felhaladtak a csigalépcsőn a bástya fokára, látni lehetett a Nádason túl levő északkeleti hegytetőn, hosszú fényes vonalban apró tűzfoltok csillogtak bele a vak éjszakába. Százezer főnyi török sereg ereszkedett alá pünkösöd előtti csütörtökre viradó éjszakán, hogy bevegje, ha kell ostrommal is Kolozsvárt, mivel nem az oszt-rák császárhoz vonzódott a lakosság, hanem II. Rákóczi György kezébe tette le a hűség esküt. Másnap két török tisztet küldött a fővezér a városba, a következő levéllel, mely török és magyar nyelven lett írva.

„Mű Vezér Szedy Ahmet Passa, Istennek kegyelméből, az hatalmas és győzhetetlen teoreok császárnak a tengeren innen lévő feles hadainak jó gondviseleje, Buda Várának és ahoz tartozandó végh házáinak vezére. (Pecset és aláírás.) Kolozsvári Biró és Polgári ez feles levelünknek Rendében teneket azt parancsoljuk, hogy minden mulattás nélkül, amint ez parancsunk hozzátok érkezik, az ti Városotokat mindgyáris megadjátok és az kulcsokat Néünk megh kültjeteok, másképpen nem tsetekedvén. Küleomban a városnak Pusztulása leszen. Datum Colosvár alatt levő táborunkban May die 20. 1660. Esztendeoben.“

A tanács felzudult. II. Rákóczi György fejedelmet okozták a török merészségért, aki romlását okozza a városnak. De a királybiró ereje csendet parancsolt. A fejedelem neve szent! — harsogta és tiszteletet követelt iránta. Így került Linczigh János követségbe Benedek Deák és Brassai György centumvirek társaságában. Amíg követségbe jártak, a város minden épkézláb embere fegyvert fogott. Sőt még a nők is készenlétben alltak a falak és kapuk védelmére. Várták a törököt. A fővezér sátrában, a divánban a város ostromáról folyt a szó, mikor az ősz királybiró megérkezett két társával.

De hasztalan volt a megalázkodás, a fékevesztett fővezér dühe nem ismert határt, mivel követeit válasznélkül küldte vissza a tanács.

Dar ciocnire între armate n'avuse loc deoarece la 14 Septembrie 1661 el îl puse în scaunul Transilvaniei pe Mihail Apaffy.

Auzind aceasta Joan Kemény se ciocni cu armata pașei Kuciuk în care luptă muri.

În scurta-i domnie aduse numai nenorocire și pacoste țării. Permise accesul polonezilor unitariani în țară cari cu toată garanția voevodului au fost jefuiți și despoiați chiar de haine. Ajungând la Cluj, aici au fost decimați de ciumă încât abia rămăseră vre-o 30 în viață.

Atunci biserica unitariană maghiară le veni în ajutor. Cumpără o clădire în Mănăstur unde au fost găzduiți, și care fu numită eclesia poloneză, zice cronicarul Stefan Fosztó din Uzon.

Acești refugiați din Polonia au adus pentru oraș un moral foarte ridicat. Au fost între ei foarte mulți învățați, oratori, ai căror descendenți trăesc și azi în sânul bisericii unitariene. Acest gest generos al bisericii unitariene a fost recompensat peste 200 ani de către un descendent al refugiaților, anume Paul Augustinovič care își lasă toată averea evaluată la câteva milioane bisericii unitariene ca din acest fond să fie ajutați compatrioții cari duc lipsă.

Și în sânul armatei găsim certuri și neînțelegeri continue. Ofițerii armatei imperiale terorizau populația care era la discreția lor și era jefuită și șantajată de dâșii.

Ne mai puțin suporta aceste jafuri mulți își lăsară vetrele lor și părăsiră orașul. La aceasta se mai adaogă și faptul că soldații nu-și primiră solda aproape de 2 ani și se revoltară contra ofițerilor loi pe cari îi alungară din oraș.

Aleseră comandanți dintre plotonieri, și părăsind steagul împărătesc trecură sub steagul voevodelui.

Așa se ștabili încetul cu încetul ordinea în armată, dar orașul ani de zile suferi aceasta teroare.

Lipsa de alimente, mizeria, constrânse pe mulți locuitori să se dedea la spionaj și trădare.

În timp ce Pașa Kuciuk asedia orașul,

— A hatașmas császárhoz hűtlenek letetek. Rákóczival, a mi ellenségünkkel cimboráltok. Elpusztítom a városotokat, hogy kőkövön nem marad, titeket pedig alattomos kutyák, lenyakasztatlak e helyben.

Már kiáltott is egy sovány töröknek, hogy amíg huszat számlál, mind a három gyaur fejét vigyék elé.

Hirtelen mást gondolt. Látni akarta a lefejezést. Már térdre nyomták Linczigh Jánost, mikor az egri basa könyörgése, jobb belátásra bírta, a felbőszült Szeydi Ahmetet. Mindhármat megkötözve Tihája bég sátra elé vitték, ahol a keresztények vasláncra verve nyuzták meg a levágott keresztény emberfejeket.

Másnap megindult a török és a várostól északkeletre, a timárok bástyájától mintegy kétezer lépésnyire a Szamos jobb partján levő kisberekben tábornokot ültetett a pogány horda. Délután a királybíró nyakáról leoldották a vaskarikát és husz katona kíséretében, akik közrefogták a lovon ülő Linczighet és a várárokhöz lovagoltak vele. Itt intettek a bástyán levő katonaságnak, hogy nyissák meg a kaput a királybíró részére. De az harsányan felkiáltott: „Periculum: est intremitendi! (A bebocsátás veszélyes.) Persze hiába várta a török, a kapu nem nyílt meg, amikor Tohaja bég kérdőre vonta, hogy miért nem akar bemenni városába, az a katonák eltávolítását kérte. De azt nem tehetette a bég, mivel így akart benyomulni a városba a főbíró után, aki most már másodízben Szöllösy Gáborhoz intézte szavait, hogy a kaput semmiképen se nyissák meg, még ha ő parancsolja, akkor se. De nem fejezhette be szavait, mert egy öles török torkon ragadta sűrű ütlegek között összekötözték és vitték a himpellérek háza felé, hogy lefejezzék. De ez nem történt meg, mert hire ment, hogy a fejedelem Gyaluból indult seregével hába akarja támadni a törököt, így nemcsak, hogy életüket nyerték vissza a halálraítéltek, hanem mindegyik kapott egy remekbe készült selyem koftát és *Linczigh János* egy arany kardot. Ezen kívül egy oltalom levelet, mely így hangzott:

lansă anunțuri prin care făgăduiește aceluia care va lupta cinci luni sub steag turcesc va primi hrană gratuită și câte un ducat.

Acestui anunț s'au alăturat 38 de inși dintre locuitori cari au trecut de partea turcilor.

Dar cu ocazia unei încăerări, într-o noapte, locuitorii cari ieșind din oraș atacând pe Turci, și găsind pe aceștia dormind au făcut un măcel îngrozitor în rândurile Turcilor ba chiar uciseră 27 dintre trădători. Luară și steagul Turcilor retrăgându-se apoi în oraș.

După moartea lui Ioan Kemény urmă pe tronul Transilvaniei Mihail Apaffy, care ca și Rákoczi, se îngrijea de pe acuma de moștenitor alegând pe fiul său de urmaș la 10 Junie 1681.

Trecerile dela o armată la alta nu erau neobișnuite, căci anul 1685 toată garnizoana germană din oraș trecu de partea Turcilor, și era de așteptat o nouă revoltă când Apaffy trimise la Cluj pe Paul Bélydy în fruntea alor 700 soldați ocupând întreg orașul arestând întreaga garnizoană.

Căpitanul orașului Dionisie Bánffy auzind de căderea Orășii prin care Clujul rămase ultima cetate liberă, dădu ordin sever locuitorilor. În același timp goli și tezaurul orașului pentru susținerea armatei imperiale, ceace contribuie în largă măsură la urcarea impozitului.

Nici odată nu era orașul într-o mizerie mai cumplită ca atunci. Averile celor refugiați fură sechestrare de oraș pe motivul că cei care își lasă averea și părăsesc orașul când e în pericol un merită ca averea lor să fie păzită de oraș.

Cu toate că se luară măsuri severe contra incendiului la anul 1689 se ivi un nou incendiu datorită unei cerșetoare în urma căruia au fost distruse 3 case. Din nenorocire s'a iscat o furtună mare din care cauză s'au aprins alte case și au ars 31 de case în centrul orașului.

Incendiatoarea de frica pedepsei se refugie la periferia orașului și se aruncă într-o fântână.

Mi, Vezér Szedy Ahmet Passa . . . stb. adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek tudni illik, leghfeoképpen az mi hatalmunk alatt leveo hadainknak, feogondviselőknek és Olay Békeknek, az Agáknak, seot alattunk leveo minden hadainknak, mind fejenként, hogy az Kolozsvári birák hozzánk jövéen és az mi hatalmas és gyeozhetetlen Teoreok Császárunknak fejet hajtván, ugy lévén, münk is engedelmességet adtunk . . . Parancsoljuk ezért az felyül megnevezett hadi tisztviseleoknak, hogy az Kolozsvári birakat senki sehol megh ne bántassanak, seot táborunkban szabadon járhassanak. Fogadjuk az egy éleo Istenre és az mi Prófétánk, Szent Muhamed lelkére és az mi hatalmas Teoreok Császárunk áldott fejére, hogy ez meghnevezett Kolozsvári birókat és lakásit mindenek ellen megoltalmazni igyekezzük. Nagyobb hitelnek okáért attuk a mi czimerünkkel és pecztünkkel megh ereositett, igaz teoreok hitünk szerint való levelünket. Datum Kolosvár alatt levő táborunkban. May die 21 1660. Esztendeoben.“

Ennek dacára, mikor a fenesi mezőn II. Rákóczi György hatezer főnyi seregét szétverte a Passa serege, sőt még a fejedelelem is életét veszlette, visszatért megmaradt embereivel a fővezér Kolozsvár alatti táborhelyére és a város nyolc szenátorát nyársbahuzással fenyegette meg, ha nem fizet 100 ezer tallér hadisarcot, míg a fogyó hold újra megtelik. Hosszas alkudozás után 75 ezer tallérba egyezett bele a Passa, de mivel az agyonsanyargatott város nem rendelkezett akkora készpénz összeggel, a polgárok buzában, rozsbán, hizott marhában, méhserben, posztóban és sok másféle értékes holmiban fizették le a válságdíjukat. Ezeket a fővezér felárban, harmadában vette át, oly annyira, hogy mégis 100.000 tallért vágott ki a végképen kiverült város testéből.

Szegény megszorult Kolozsvár! Olyan volt, mint egy erőtlen, tengődő halálos beteg, kinek minden percben várják szomorú kimulását. De ezt a csapást is átélte, sőt még nagyobb szomorúságot is.

A mezőkön, erdőkön ezer számra he-

Literatura progresă cu toate aceste nenorociri. Între anii 1669—1690 găsim tipărite 93 de cărți ungurești și 26 latine în ediția preotului ortodox Mihai Szatmárnémeti și Szentyel Ștefan din Veresegháza.

Certurile între biserici se mai potoliră, dar se mai găsiu unii cari doreau secularizarea averilor bisericilor protestante, bineînțeles pentru folosul lor. Între aceștia îl găsim chiar pe căpitanul orașului Dionisie Bánffy, care nu se putea împăca cu gândcă biserica din piață și veniturile prăvăliilor în jurul bisericii aparțin unitarianilor, și la anul 1666 în luna Octombrie avusese de îndeplinit deoarece la 3 Noembrie a fost prins și la 15 Noembrie fusese decapitat la Beclean.

Clujul la 1700 években.

În general politica lui Apaffy a cauzat decăderea politiceii naționale. Numai biserica reformată câștigase în urma domniei lui prin faptul că se consolidă.

Pierderea averilor publice, insuportabilele impozite, au contribuit în mare măsură la viața economică și industrială redusă. Când la 10 Iunie 1681 Apaffy fusese ales pe tronul Transilvaniei de voința unanimă a poporului s'a așteptat la o viață mai bună, la libertate, la scăderea impozitelor și s'a crezut că a bătut ceasul libertății. Dar a fost numai o crudă desamăgire căci Leopold I. îl trimise ca guvernator în Transilvania pe

vert a sok oszlásnak induló, rothadó hullá, melynek irtóztató büze megfertőzte a levegőt. Így jelent meg a város felett ijesztő rémképen, a döghalál. A pestis. Minden házból kettessével, hármassával indultak utnak a fekete koporsók. A vért ivott tivornya föld, még mindig éhes volt, garmadával nyelte a feketehimlő áldozatait. A haláltorkából kiszabadult volt királybíró házat sem kimélte. Egy hónap alatt mind a négy gyermekét elragadta a halál. Amit csak akkor tudott meg az agyonsujtott Linczigh János, mikor visszatért *Kemény János* fejedelemtől, hat hetes távollét után, akinél követségben volt.

Ennek a szomorú korszaknak emberélet és mérhetetlen vagyoni veszteségét, a nemzet életfája évtizedekig sem tudta pótolni. Sem ipara, sem kereskedelme nem fejlődhetett és a sajtó is csaknem elnémult az utolsó 14 év alatt. Mindössze négy magyar és három latinmű jelent meg. Az iskolai élet is vonatottan folyt. Csupán annyit fejlődött, hogy *I. Rákóczi György* által kezdeményezett Farkas-uccai főiskolát 1656-ban befejeztette, úgy hogy az óriási iskola tanítói állandó lakhelyet nyertek benne. Ekkor költözött be Kolozsvárra *Apáczai Cserei János*, ki a főtanoda főigazgatója lett. Sajnos, nem sokáig élvezhette, mert 1660 ujév reggelén elhalálozott. A városi tanácsházat 1650-ben megújították és a főhomlokzatára hét erdélyi királyi város, u. m. *Szeben, Beszterce, Brassó, Kolozsvár, Medgyes, Segesvár* és *Szászsebes* cimereit tették.

Még ki sem heverték a véres harcot, mikor a „porta“, *Ali basát* küldte ropant nagy török és tatár hadsereg élén, az 1661. január 1-én megválasztott *Kemény János* fejedelem ellen. Akinek mindössze a Rákóczi párti magyar haderőn kívül 35,000 dragonyos és muskétása volt. Összetűzésre nem került a sor, mivel Ali basa, a neki ajánlott *Apaffi Mihályt* 1661. szeptember 14-én a Libanos mezőn fejedelemmé választotta. *Kemény János* erre a hirre hadával 1662. január 23-án megütközött Szászszöllősön, *Kucsuk* basa seregével, hol nemcsak a csatát, hanem életét is elvesztette.

generalul Veterani care ceruse lui Apaffy jurământ de fidelitate față de Leopold.

Apaffy satisfăcu porunca împăratului dar tot datorită poruncii și-a dat demisia în toamna aceluiași an.

În urma acestui fapt la dieta din Târgu-Mureș, la 28 Martie 1707, s'a adus hotărârea de a se suprima viitor dreptul de a alege voevod pentru Transilvania. La 18 Februarie 1713 cu moartea lui Apaffy s'a stins ultimul voevod al Transilvaniei.

În cursul acestor timpuri Transilvania avusese foarte mulți bărbați de seamă la conducere cari luptară din răzputeri pentru menținerea autonomiei, dar de moment ce ieșiră la suprafață interesele personale și familiare interesul național și obștelesc fuseseră lăsați la o parte și în felul acesta ideea națională a eșuat.

Transilvania și-a împlinit misiunea când s'a întors la Ungaria.

Epoca Habsburgilor.

Răsboaiele continue care au durat sub voievozi n'au încetat nici sub Habsburgi. Leopold I. își începe domnia cu dispoziția pe care o ia în privința înființării gărzilor nemțești în orașe, bineînțeles întreținuți fiind de populație.

În orice caz această măsură a fost într-o oarecare privință binevenită, deoarece la 1691 hanul tătarilor Golga face o incursiune chiar sub zidurile orașului, dar populația îi așteptă și fură alungați de sub ziduri ba chiar puși pe fugă.

Kuruții lui Rákóczi nu vedeau cu ochi buni aspirările de care avusese parte populația din partea nemților, încât la 1703 încearcă o revoltă contra jugului austriac.

Atunci generalul Rabutin dădu ordin soldaților de a trage în mulțime, în urma căruia orașul iarăși a fost distrus de foc.

Leopold I. văzând mizeria în care trăiește populația orașului, bătu cinci feluri de monede cari aduseră o circulație mai vie în vinele orașului, dar în același timp mări și impozitul. Luă cu o mână ce dădu cu cealaltă.

Rövid uralkodása szomorú fényt vet a köz és vagyónbiztonságra. A lengyel unitáriusoknak szabad bejvetelt biztosított a fejedelem, akiket mindezek dacára megtámadtak, kifosztottak úgy, hogy azok félmesztelenül jutottak Kolozsvárra. Az itt dühöngő pestis, az amugy is agyoncsigázott csapatot, annyira megtizedelte, hogy alig maradtak harmincan. Erre a magyar testvéregyház a belmonostori uton házat vett a megmenekülteknek, melyet lengyel eklézsia néven említ *Fosztó Uzoni István* Ezek a száműzött, honatalanná vált unitáriusok Kolozsvárott nagy erkölcsi gyarapodást jelentett az egyháznak. Számos tudós, szónok maradt itt vissza, akiknek leszármazottjaiból még ma is élnek az unitárius egyház kebelében. A kolozsvári egyháznak ezen nemes tettét, kétszáz évvel később, *Augusztinovits Pál* lengyel utód, százazrekre növekedett alapítvánnyal honorálta, hogy elődjeik részére fedelet biztosítottak.

Amig egyrésztől, a felekezeteiken esett helyrehozhatatlan sérelem, addig a másoldalról a katonaság között tört ki pánikot okozó zendülés. A német tisztek olyannyira zsarolták a lakosságot, hogy azok inkább megváltak tűzhelyeiktől, de képtelenek voltak tovább tűrni teljes kifosztásukat. Ezen állandó sarcolás dacára, a legénység közel másfél évig nem kapott zsoldot. A már amugy is kifosztott lakosságtól nem volt mit elvenni, ennél fogva valóságos inségbe voltak. Erre fellázadva tisztjeik ellen fordultak, akiket kitusítottak a városból. Az őrség őrmestereiből lettek századparancsnokok, akik elhagyva a császári zászlót, a fejedelem zsoldjába álltak. Az úgy felszabadult Kolozsvár után lassan helyre állott az ország békéje is. De a várost ért, évekig tartó katonai garázdálkodást, mely gyászos romlásba döntötte az egykori „kincses” várost, nem lehet letörölni a történelem lapjairól.

A sanyargatás és inség még hitszegőget is termelt a hajdani szabadságért harcoló város lakói közül. Mikor *Kucsuk* basa, a város ostroma alatt zászlót tűzött ki, a lakosságot azzal az ígérettel csalogatta, hogy

Cu toate măsurile de protecție ale industrișilor în bresle industria tot n'a putut progresa din cauza veneticilor aduși de căpitanul orașului Gheorghe Bánffy.

Anul 1696 aduse o surpriză neașteptată populației în domeniul culturii. Gheorghe Felvinczy se duse la Viena să-i ceară audiență împăratului pentru a-i permite înființarea unei trupe de teatru care să joace pe tot teritoriul Transilvaniei.

Împăratul fusese surprins de această cerere neașteptată încât îi dădu concesiile, ba chiar îl și scuti de impozit. Cu aceasta el înființă primul teatru în Transilvania.

Școala din centrul orașului părăsiri unitarianii la 1693 și la dorința împăratului a fost ocupată de catolici.

În acest timp se pun bazele Seminarului Báthory-Apor începând construirea lui la 1700.

Dacă populația se îngriji să înceteze frământările și certurile din oraș, soldații austriaci încartirușiți pe la locuitori se îngrijiră de contrariul acestuia. Din motive necunoscute la 1697 inscenează un incendiu al cărui victimă a căzut iarăși biserica din piață, distrugându-se complet. Dar au căzut jertfă incendiului și cele trei biserici ale unitarianilor.

Primul recensământ al orașului a fost la anul 1703, al cărui rezultat a fost următorul: 1172 proprietari de casă. 66 nobili. 396 meșteșugari, 64 comercianți. Venitul orașului îl sporiră cele 203 clădiri de piatră, 158 de lemn, 319 grădini, 700 jugăre vii, 1908 jugăre pământ arabil, 170 cai, 31 boi.

Domnia lui Leopold I. (1637—1705) aduse sfârșitul alor 10 domnii naționale. Cu toate că Francisc Rákóczi care fusese ales de voevod a încercat la 1704 să libereze Clujul, de sub jugul austriac, armata lui însă a fost distrusă la Jibou. Odată cu desființarea voevodatului în Transilvania s'a pas capăt și supremației bisericei protestante, iar iezuiții au fost reasezați în proprietatea lor.

A trăit la Clujul cel mai aprig dușman al catolicismului și cel mai fanatic protes-

tați care creștinești împotriva 5 luni de serviciu, gratis hrană și un imperiaș. A harnicnyolc jelentkezőt feleskették a maguk közül választott kapitányukkal egy gátláshoz tették ágyúörségnek. De a városbeliek egy kirohanás alkalmával aludva találták a szökevényeket, akikből huszonhetet kapitányukkal együtt megöltek és zászlójukat magukkal vitték a városba.

Apaffi Mihály, Kemény János halála után egyedül tilt a fejedelmi széken, aki fiát 1681. június 10-én utódjává választotta.

A zászlóhoz való hűtlenség nem tartozott a ritka esetekhez, mert 1686. körül, a városban levő német őrség átpártolt a törökökhöz, s már-már tartani lehetett egy kitörni készülő lázadástól, melynek elfojtására a fejedelem *Béldi Pál* kapitányt 700 emberével Kolozsvárra küldte, aki megszalta az összes utcákat és az őrséget lefegyverezve, engedelmességre kényszerítette.

Bánffy Dénes városi főkapitány, mikor hírül vette Oradea elestét, melynek következtében Cluj végvár lett, a tűzrendészet szempontjából 1860. március 19-én szigorú intézkedéseket foganatosított meg. Ugyanekkor a császár hadseregének fenntartása kiűritette a város pénztárát, a rengeteg anyagi áldozat csak úgy volt keresztülvihető, ha a már amúgy is megnomorított nép adóját felemelik.

Soha olyan inséget nem ért a város lakossága, mint ebben az időben. Az elmenezők javait elkobozva, a város szükségletére fordították azzal az indoklással, hogy akik hitüket feledve, az inséges időkben hűtlenek tudtak lenni városukhoz, azoknak ittmaradt ingatlanai nem érdemelnek kiméletet.

Az inséget, nyomort éppen, mikor tűzrendészeti szabályt állítottak fel, 1689-ben egy újabb tüzeset fokozta. Egy koldus aszszony a szöllő kötözöbe, egy tüzes taplót dugott, aminek következtében három ház legett. Szerencsétlenségre szél támadt, s így a Hidelvére hordott zsaránokoktól 31 ház és tartozéka lett a pusztító elem martaléka. A gyujtogatónak a halál büntetés elől a belső Ma-

tant, pe care camarilla voia cu orice preț să l compromită, ceace dovedesc și evenimentale de mai târziu.

Vechiul oraș Cluj, cu toate că era frământat de atâtea lupte și certuri interne, era totuși leagănul păcii, libertății și-al bunului trai. Sub domnia lui Josif I. (1705-1711) era obiectul celor mai crâncene lupte între prieteni și dușmani. În timp ce Francisc Rákóczi II. care domni împreună cu Iosif I., reclădi zidurile dărăpănate, în același timp baronul de Tigo a distrus bastionul croitorilor (Bethlen). Dar nu se indetuli numai cu atât. Obligă ca orașul să-i plătească drept despăgubire de războiu suma de 20.000 fiouri (vreo două milioane Lei).

Mai plăti orașul 44.000 fiorni generalului Herbeville pentru întreținerea armatei. Clujul se alese doar cu atât sub domnia lui Rákóczi că își recăstigase autonomia pierdută la 1665.

Apostolii și premergătorii culturai și a literaturii erau recrutați mai mult dintre reformați. Ieziuții cari posedau o cultură cu mult mai vastă, înaintată, și aprofundată, n'au putut pătrunde în popor din cauza scrierilor în limba latină, care nu era răspândită în mulțime.

Pentru susținerea școlilor cari contribuiau la educația tinerilor din secolul acesta, mulți își lăsau averea prin testament pe seama lor. În lumea bisericească conducea religia romano-catolică, dar nu era mai prejos ca și biserica luterană. Vine pe tapet și chestia îngrijirii săracilor orașului. După o statistică din 1708 a lui Ștefan Borosnyai învățător al școlii reformate, reiese că aziul de săraci se îngrijii de întreținerea alor 14 nevoiași.

Rákóczi bătu monede de aur și aramă pentru asanarea crizei financiare, dar cu toate că țara avea doi domnitori, nu s'a creiat nimic nou pentru oraș. Ceace au făcut a fost numai vremelnice, încât orașul slăbit în urma atator războaie săracise complet.

Cu domnia lui Carol III. începe o eră nouă în privința apărării orașului. Nu numai că

gyar-uccában egy kutba ugrott, honnan halva huzták ki.

A politikai küzdelmet felváltó folyamatos háboruszkodás dacára a műveltség terjedését megakadályozni nem lehetett. 1669—1690-ig 93 magyar és 26 latin mű jelent meg *Szathmár Németi Mihály* cluji orthodox lelkész és 1690—1692. *Veresegyházi Szentyei István* kiadásában.

Az egyházi villongások részben lecsendesedtek, de azért voltak még mindig, akik a reformált vallásnak javait saját hasznukra szerették volna fordítani. Ezek között volt Bánffy Dénes, a város főkapitánya, aki nem tudott belenyugodni, hogy a piaci templom s azt körülvevő boltok jövedelme az unitáriusoké, mire azt 1666. októberében elakarta foglalni. De tervét nem tudta keresztül vinni, mivel november 3-án elfogták és 15-én Bethlenben lefejezték.

I. Apaffi kora általában a nemzeti politika hanyatlását eredményezte. Csupán a református nyert életében fejlődést és megszilárdulást. A közvagyonok pusztulása, az állandó hadisarcok, valamint az elviselhetetlen katonai terhek nagyban hátráltatták az ipar és kereskedelem fejlődését. A közszellem megbénulásával a legyengült polgárság reménytelenül várta az eljövendő feltámadást. *Mikor II. Apaffy Mihályt* 1681. június 10-én a nép szabad akarata ültette Erdély fejedelmi székébe, azt hitte a nép, ütött a szabadulás órája. De ez csak a csalódásokat tetézte, mert *I. Lipót császár, Veteráni* császári főhadvezér utján tilalmi parancsot küldött a fejedelmi elnevezés miatt és hűség- esküt követelt *II. Apaffytól*. Amit bár 1646. május 1-én le tett ugyan, de ugyanakkor a császár felhívására lemondott fejedelmi rangjáról. Ennek következtében 1707. március 28-án, a marosvásárhelyi országgyűlésen Erdély fejedelem választási joga eltöröltetett és 1713. február 18-án *II. Apaffi Mihály* halálával sirba szállt az utolsó erdélyi fejedelem is.

A kis ország merész harcba kezdett, mikor magasbatörő nemzeti eszméjét, a függetten önállóságát megszerezte. A sors adott

reclădi zidurile înconjurătoare, dar pe dealul Cetățuiei construi un bastion, cazărni, și baterii. Însă întreținerea garnizoanei cădea în sarcina orașului, ceace s'a evaluat anual la 10.000 fiorini și în afară de aceasta cetățenii se îngrijeau de nevoile armatei în privința furajelor. Locuitorii erau expuși la diferite șicane din partea ofițerilor ceace i-a îndrumat la înaintarea unui memoriu către dietă, care dispuse ca pe viitor să înceteze aceste atrocități

La 1739 orașul printr'un gest nobil cum-pără casa natală a lui Matia dela Ștefan Pápai cu 900 fiorini. Prin aceasta casa lui Matia deveni monument istoric, deoarece nici un rege n'are locul nașterii dovedit cu documente ca Matia.

Printr'un decret din 12 Noemvrie 1735 se stabilește prețul fix al mărfurilor, în acelaș timp limitează și cercul de activitate al breslelor.

Desele răsboaie, incendiile, boalele contagioase ca ciuma, lepra, au contribuit în mare măsură la despopularizarea orașului, ceace a îndemnat dieta de a întccmi planul în vederea unui recensământ. Recensământul avu loc la 15 Septemvrie 1713 și se termină la 27 Martie 1714. Categoria cetățenilor (burghezimea) o formuș meseriașii locuitorii în centrul și în afara orașului. Apoi urmau magnații, nobilii, și în urmă clerul. Rezultatul recensământului a dat 776 cetățeni (burghezi) 80 magnați și nobili, 263 meseriași, 43 iobagi. Aceștia împreună aveau în total 782 case. Foarte multe vii, holde. Înființarea poștei la Cluj cade pe anul 1724. Tot în acest an pleacă din Cluj primul poștalion. Conte Wallis guvernatorul Transilvaniei dispune construirea unui pod peste Someș care a existat până în anul 1925 fiind distrus în urma inundației Someșului. Pentru a lua măsurile preventire contra ciumei, la 1738 se construiește primul lazaret unde erau internați cei contaminați. Dar această boală produse totuși ravagii în oraș chiar în mod indirect, deoarece se ivi foametea în oraș. Cine scăpă de oribila boală, muri de foame și de frig neputând ieși din

is hozzá koronként kormányzásra teremtett férfiakat. De amint elöterbe kerültek a családi és magánérdekek, habozó ingadozók vették körül és vezették a közérdek hajóját, a magyar nemzeti eszmének megkellett buknia. Erdély betöltötte rendeltetését s hazafiui kötelességét teljesítette, mikor visszatért az elszakadt anyaországához.

HARMADIK RÉSZ.

A Habsburgok kora.

A folytonos harcok, melyek a fejedelmek alatt folytatódtak, a Habsburgház uralkodói alatt sem szüntek meg. I. Lipót azzal kezdte meg uralkodását, hogy a város véderéjének fokozására, német helyőrséget zúdított a polgárság nyakába. Ez az óvintézkedés nem volt éppen felesleges, mert 1691-ben *Golga* tatár szultán hatalmas seregével a város falai alá merészkedett, hol a polgárság nemcsak, hogy felvette vele a harcot, hanem megfutamodásra készítette a fékeveszett hordát, amely aztán kicsinyes bosszúból, menekülése közben felgyújtotta a külvárosoka.

Még ki sem heverte a lakosság a tártárok pusztítását, mikor 1703-ban, Rákóczi kuruczai nem nézheték, hogy császári iga alatt nyög kolozsvár és felkelést szítottak a város felszabadítására. Erre Rabutin tábornok a felkelők közé lövetett, melynek következtében újra tűz hamvasztotta el a város négy részét. Így a fejedelmek birtoklási vágyainak újra a lakosság adta meg az árát. I. Lipót uralkodása alatt látta a pusztító szegénységet, öt féle pénz veretett Kolozsvárott. Ez némi javulást idézett elő, de ugyanakkor az adók elviselhetetlen terhe alatt görnyedt a nép. Szabad árukereskedelem vette kezdetét, s hiába lendült fel a céhmesterek ellenőrzése mellet az ipar, hiába talált piacot messze vidéken, a külföldről betelepültek, akiknek *gróf Bánffy György*, utolsó várkapitány letelepülést biztosított, megnehezítették a megélhetést. A művelődés is rohamosan haladt, mert számos sajtótermék je-

oraș. Din cauza gerului teribil, oamenii muriau în casă căci lemnele erau consumate, iar să iasă prin hotare după lemne era strict interzis, până ce prințul Lobkovitz, se îndură de mizeria în care zăcea populația, deschizând porțile orașului.

Datorită acestui flagel căzut peste oraș, literatura rămase pe aceeași treaptă pe care era acum un secol. Numai produsele alor două tipografii din oraș se răspândiră între populație. Între anii 1712—1740 ieziuiți publică 2 cărți în limba maghiară, 8 volume în limba latină.

Unitarianii în acest timp nu contribuiau cu nimic la desvoltarea culturală și literară cu toate că primiră dela contele Gheorghe Bánffy tipografia lui Kiss Nicolae din Tót-falu, dar fiind expuși multor suferințe și nedreptăți aveau destulă îngrijorare cum vor putea exista de azi pe mâne, căci catolicismul prin Habsburgi începea să îmbrace o formă pronunțată deja și în cârmuire,

Li se luă școala din actuala piața Carolina, biserica din piață. În urma acestui fapt ajunsesse și tipografia lor existentă în sacristeria pe mâni streine. Chiar dacă învățații lor scriau ceva, lucrările lor rămâneau numai manuscrise.

Colegiul academic al ieziuiților deja funcționa în mod normal, al cărui absolență era egală cu diploma eliberată de oricare Universitate.

Le 1727 se termină construcția colegiului și al bisericii ieziuite din actuala Str. Cogańniceanu, precum și Seminariul Sf Iosif, iar colegiul din piața Carolina fu cedat ordinului Franciscanilor. Odată cu biserica Sf. Mihai din piață, trebuia cedată și biserica Sf. Petru precum și capela din piață.

Degeaba cu au fost toate sforțările unitarianilor, degeaba dovedeau dreptul de proprietate prin documente scrise, ceace au agonisit într'un veac și jumătate, fusese luat într'o sigură zi. În modul acesta se ruină biserica unitariană și ajunse la supremație biserica romano-catolică. Prin aceasta primi satisfacție ordinul ieziuit care a fost desfiin-

lent meg a város nyomdáiban. És az 1696. év egy olyan újdonságot szolgáltat a lakosságnak, melyben azelőtt soha sem volt része. *Felvinczi György* helybeli lakos azzal a kérelemmel ment fel Bécsbe a császárhoz, hogy színjátszási engedélyt adjon részére Erdély területére. A császárt megatotta a kérelmező elviselhetetlen nyomora, mentesítette a közterhektől, s megadta számára az engedélyt. Ezzel összetoborozta a Thália papjai részére alkalmas egyéneket, s kezdetét vette a magyar színjátszás pártolása. A létért való küzdelem jellemzi e korban az egyházak életét is. Az Ó-vári főiskolából 1693-ban kivonultak az unitáriusok s a fejedelem óhajára átengedték a katolikusoknak. Ebben az időben vetették meg alapját a *Báthory—Apor* szemináriumnak, amit 1700-ban építeni kezdtek, melyet a *II. Rákóczi Ferenc* korabeli zavargások félbeszakítottak.

Ha a polgárság között elsimult a belviszály, gondja volt az elszállásolt osztrákkatonáknak, hogy ne legyen zavartalan az élet a lakosság között. Ismeretlen okból 1697. május 6-án gyujtogatást rendeztek, melynek martaléka nemcsak a főtéri nagytemplom tornya lett, mely csonkig leégett, hanem az unitáriusok három templom a vörös kakas áldozata lett, sőt a harangjuk is megolvadt.

Az első népszámlálást 1703. április 9-én ejtették meg, melynek eredménye 1172 házbirtokos, 66 nemes 396 mesterember és 64 kereskedő volt. A város jövedelmét fokozta 203 kőház, 158 faház, 319 kert, 700 hold szőlő, 1908 hold szántó, 170 ló és 31 ökör.

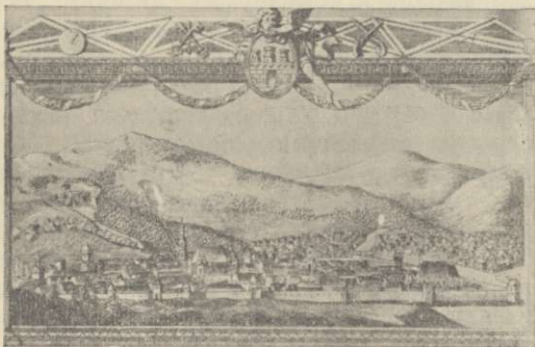
I. Lipót uralkodása (1637—1705) a tiznemzeti fejedelemség haldoklási korszaka volt. Bár *II. Rákóczi Ferenc*, akit Erdély fejedelmévé választott 1704, felakarta szabadtani Kolozsvárt az osztrákok kegyetlen sarcolásai alól, de csak hosszantartó gyászt vont maga után, mikor Zsibónál szétverték seregét és még nagyobb adót róttak a népre. Bomlottak a régi alkotmányos intézmények anélkül, hogy újakat alkotott volna a császár. Az erdélyi fejedelemség megszűnése véget vetett a reformált hitvallásnak, lelkiismeret-

tat la 1773 prin decretul papei Clement al XIV. Cu toate că prin aceasta unitarianii au suferit pierderi considerabile, acest lucru nu i-a descurajat, din contră îi întărește mai mult. Incepând dela 27 Noemvrie 1727 până la 1742 cumpărară blocurile de casă existente în locul actualului colegiu unitarian, și se mutară o mulțime de studenți în vechea casă Kövendy-Szitágyi.

Primii directori ai colegiului unitarian în claustrul franciscanilor dela 1718—20 au fost Paul Demény de Kolozsvár, până la 1724 Sigismund Pálffy, până la 1778 Mihai Lombard de Szent-Ábrahám.

Deoarece rămânând fără biserică, ținură serviciul religios în casa Huszár, numită biserică lui Solomon.

Dar suferi mult și biserică reformată. Școlile lor din Cluj-Mănăstur cari încă în 1721 erau în posesiunea lor, fură luate la 1722. Nu e de mirare că regele Carol III. dădu mână liberă iezuiților, căci prin aceasta voia înrădăcinarea Habsburgilor în Transilvania, având un mijloc foarte bun de catolicizare pe iezuiți.

Cluj la 1740—50-ben.

Vrând nevrând Clujul se catoliciză, ce însemnă pieirea unitarianilor, căci până când serviciul divin la reformați și unitariani se celebra în limba maghiară, iezuiții se țineau după ritul latin. Regele și-a ajuns scopul, căci în locul cancelarilor maghiari numise magnații austriaci cari erau sub influența

szabadságnak is és a jezsuita rendet vissza-helyezték birtokaikba. A „kincses“ városon élt a reformációnak legbátrabb harcosa. aki-nek megtörését tüzőn vizen keresztül vitte a bécsi kamarilla, amit a későbbi események igazolnak.

A régi Kolozsvár, mely ha voltak is harcai, a béke, szabadság és polgári jólét menhelye volt. *I. József* [1705—1711] uralkodása alatt az örökös harc, barát és ellenség ronbolás tárgya lett. *Mig II. Rákóczi Ferencz*, aki *I. Józseffel* együtt uralkodott felépítette a lerombolt várfalakat, *báró de Tige* 1709-ben a szabók bástyáját (Bethlen) felrobbantotta. De ez nem volt elég, mert a báró olyan sarcot vetett ki a városra, ami 20.000 forintot (közel 2 000.000 lei) tett ki. Ezenkívül *Herbcville* tábornok hadseregének 1708 telén 44.000 forintot izzadt ki a lakosság. Annnyit elért Kolozsvár *II. Rákóczi Ferenc* fejedelemsége alatt, hogy az 1660-ban elvett önkormányzati jogát visszanyerte.

A szellemi és irodalmi élet magyarul apostolai inkább a reformált vallásuak közül kerültek ki, akik elkeseregtek a nemzetet sujtó szerencsétlenségek eseményeit. A jezsuiták bár fejlettebbek voltak a tudomány terén, de latin írsaikkal, könyveikkel nem tudtak a nép lelkéhez férközni.

Az ifjuság szellemi nevelésére felállított iskolák fenntartására számos végrendelkező hagyta vagyonát. Az egyházi életben, a római kath. vezetett, de nem maradt mögötte az ágostai hitvallás sem. A város szegényeinek gondozása is előtérbe jut. *Borosnyai István* ref. iskola mester kimutatása szerint 1708-ban 14 gondozottja volt a szegények házá-nak. A pénzhiányt *II. Rákóczi Ferenc* is arany és rézpénz veretésével segítette elő, de annak dacára, hogy két uralkodója volt az országnak semmi új alkotás nem történt a városon. Amit tettek az is csak ideiglenes volt. S a város lakossága a sok harcba, rettegésbe kimerült, elmálott, elszegényedett.

A várvédelmi rendszerrel *III. Károly* (1712—1740) uralkodásával új korszak kezdődött Kolozsvár életében. Nemcsak a falakat építette fel ujra, hanem a kőmál csucsára,

iezuitorilor. Datorită dominației iezuitorilor, politice nesănătoase, deselor catastrofe Clujul ajunsese într-o stare de sărăcie. În acest timp ajunge pe tron Maria Terezia (1740—1780). Dacă voia orașul o soartă mai bună, trebuia neapărat să se adreseze tinerei împărăteasă altmintrele dispărea.

Acum locuitorii nu-și mai băteau capul cu apărarea orașului din turnuri și depe ziduri căci cheile orașului erau în mâna locuitorilor guvernatorului.

Prin construirea fortăreței în Cetățuie, zidurile își pierdură însemnătatea tactică militară, iar în jurul Cetățuiei încep construcții de case dând naștere unui nou oraș, denumit orașul de sus, sau orașul nou, care era sub ascultarea generalului austriac Braun. Populația nemulțumită de guvernarea lui Braun înaintă în repețite rânduri memorii peste memorii curții din Viena dar fără rezultat. Populația rămase exploatată și pe mai departe încât conducătorii orașului au fost nevoiți a cere moratoriu. Cu mare greu obținură la 5 Aprilie 1756 un moratoriu pe 5 ani.

Au fost nevoiți a recurge la urcarea impozitului pentru a echilibra bugetul, deoarece cheltuielile depășiau cu mult venitul. Se aduse ordin pentru a se închide porțile orașului seara la ora 9 și cei întârziați vor plăti o anumită taxă. Excepții dela aceasta formau preoții și servitorii orașului. Dar ce era această față de datoriile enorme. O picătură în mare. Orașul plăti între anii 1601—1761 ca despăgubire de războiu mai mult de un jumătate de milion fiorini. În felul acesta în loc să scadă datoriile, sporiau.

Cu mare greutate reuși orașul să scape de datorii abia în anul 1776. Comercianții au fost împărțiți în două categorii ceace contribuiau în mare măsură la sporirea venitului breslelor. Pentru o mai mare dezvoltare a industriei de mână, Maria Terezia lansă un decret în 1778 prin care dăduse voie industriașilor de a vinde produsele lor în fiecare dimineață între orele 7—8. A fost înfrântă și uzura care luase proporții mari. Cu înființarea regimentelor orașul fusesse

a Fellegváron, új sáncbástyát, katonai lak-tanyát és ágyutelepeket építetett. Igaz ugyan, hogy az ide helyezett katonaság eltartása is a város polgáraitra hárult, amely évenként terményeikkel együtt, közel 10,000 forint-ra rugott. Ezen kívül az égrekiáltó zsarolások, kegyetlenkedések napirendben voltak, míg a lakosság a kormányzékhez nem fordult írott panaszaival, mire némi enyhülés állott be az önkényes császáriak zsarorásaiban. De ebben az időben a hajdani „kincses“ város „romlott“ városra dekralálódott.

A városi tanács egy előkelő gesztussal 1739-ben *Pápai Istvántól* 900 forintért megvásárolta *Mátyás király szülőházát*, amely által ez a történelmi becsü mű, nemzeti köztulajdon lett. Mert egyetlen nagy királynak sincs oklevélileg bebizonyítva születési helye, csak Mátyásnak.

Az iparfejlődés terén az 1735 november 12-én kibocsátott általános árszabály megszabja az iparcikkek árát, megrendszabályozza a céhek működési körét. Azok a folytonosan kinyúló beharok, tűzesetek, járványok alapos irtást végeztek a lakosok között, így elérkezettnek látta a kormányzék az ujboli népszámlálást. Ez a teljesítmény 1713 szept. 15-én vette kezdetét és 1714 március 27-én fejeződött be. A polgári osztályba lettek sorozva a városon belül és kívül lakó, tízváros negyedszerint felosztott mesteremberei. Majd következtek a mágnások, fő- és középnemesek s végül az egyházi személyek. A népszámlálás eredménye 776 polgár, 80 mágnás fő- és középnemes, ezek közül 66 nemes nemzettség, 263 mesterember, 43 zsellér volt Kolozsvárott 1714-ben. Ezeknek összesen az egyháziakat is beleértve 782 házuk volt. Rengeteg szőlő és szántóföld, melyen a háziállatok száma alig haladta meg a kétezret. A posták felállítására, az 1724 ik esztendőre esik. Ugyanakkor idul meg a postakocsi utazás is. *Gróf Wallis Ferenc* erdélyi főhadvezér megépítetti 1735-ben a Szamoson át a „németek pallóját“, amit sajnos az 1929-i vizáradás megsemmisített. A pestis közeledésére, mely már két ízben pusztította a lakosságot, hostáti Külmagyar-ucca mellett 1720

obligat de a da în fiecare an 18 recruți. În sfârșit toate vicisitudinile au fost învinse încât orașul iarăși a început să înflorească, și populația privea cu încredere în viitor. Pentru combaterea ciumei a s'a crezut de bine înființarea unui „Directorium sanitas“ având la îndemână medici bine pregătiți, precum și farmaciști, cari lucrau pentru binele obștesc. Cel mai vestit medic în acest timp fusese Dr. Dionisie Pataki care fusese retribuit cu o leafă anuală de 400 fiorini. Pentru înfrumusețarea și pentru estetica pieței s'a dat ordin la demontarea prăvăliilor dimprejurul bisericei Sf. Mihai.

În ceace privește literatura maghiară ajunge la rangul al doilea, ocupând primul loc latina și germana. Jezuiții tipăresc în în acest timp 14 cărți, pecând în limba maghiară 2 par numai 4.

Premergătorii literaturii maghiare în Cluj erau recruțați dintre reformați ca: Gal, Csey, Friedwalszky Holl, Peringer. Ferenci, Szegedi, Fasching, încât au întrecut scriitorii iezuiți. Apoi erau încă renumiți în ceace privește pregătirea literară și științifică următorii: Aranyos-Medgyesi, Dániel, Bododi, Gidófalvi, Kamarás, Conte Lazar, Mátyus, Nádudvary, Verestói, Bór Petru, Tordai, Contessor Teleki, Zalányi, Wesselényi Ana, Contesa Bethlen, Nánási, contele Székely, Csomós, Mázsa, baronul Inczédi, Borosnyai, Enyedí, Kovásznai, Kovács, iar dintre unitariani s'au remarcat episcopul Mihai Lombard de Ábrahám, și avocatul Váró Mihail.

Pentru folosirea limbei culte în literatura maghiară, au depus sforțări enorme profesorii, preoții, nobilimea.

Încetul cu încetul predicile în biserici, cântările bisericesti, adunările, au început a fi rostite în limba maghiară. Meritul cel mare cade pe seama reformatorilor căci ei au fost aceia cari au introdus limba maghiară în învățământ, în timp ce în școlile iezuite se folosea limba latină prin faptul că majoritatea profesorilor erau străini, necunoscând limba maghiară.

Maria Terezia dă un puternic impuls desvoltării învățământului. După desființarea

și 1738-ban. Lazaretumot állítottak fel, hová a pestises betegetek vitték. A szörnyű vész következtében éhínség, nyomor szakadt a városra. Akiket el nem vitt a fekete himlő, az ha tudott elbujdokolt, vagy a szigoruan elzárt városban a fagy, az inség pusztított el. A szántóföldeket ellepte a gyom, a szőlők elkorcsosodtak, a lakosság még a határukra sem mehetett, hogy némi tűzifát szedhessen. Mig végre 1739-ben, a sokat szenvedett nép panaszat meghallgatta *Lobkovitz herceg* és felszabadította a várost a zár alól. Így érthető, hogy a város magyarságának szellemi életében olyan visszaesés történt, ami nemcsak elszomorító, hanem az alkotmányra is veszélyes volt. Csupán két kolozsvári nyomda, a jezsuiták és a ref. főtanoda termékei forogtak közkézen. A jezsuitáknál 1712—1740-ig, 7 írótól, 2 magyar és 8 latin munka jelent meg. Bár néhai *gróf Bánffy György* megvásárolja 1700 forinton *Tótfalusi Kis Miklós* teljes nyomdafelszerelését, amit a ref. főtanácsnak ajándékoz, unitárius írótól, miután folytonos üldöztetésnek voltak kitéve, egyetlen egy mű sem jelent meg. Mivel, hogy elvették az Óvári tanodájukat, a piaci templomoktól is megfosztották az eklézsiát, ennek következtében 1718-ban a sekrestyében levő nyomdájuk is idegen kézbe került. Így ha tudósaik irtak is, volna azokat nem lett volna hol kinyomtatni. De annál több jeles tudóst, orvost, bölcsészt, papot adott a főtanoda, akiket külföldön képeztek ki. Ezek fejlesztették visszatérésük után a legmagasabb nivóra a tankönyv irodalmat. A jezsuita rend Akadémia Kollegiuma már ezidőben rendszeresen működött, melynek végzettsége, amit nagytudásu papjai eszközöltek, egyenlő volt az egyetemi oklevéllel. S miután 1727-ben elkészült a Tordauccabeli kollégium és templom, (a mai piaristák temploma) és a Szent József Szeminárium, így az óvári kollégiumot, a Szent Ferenc szerzetének adta birtokába.

A piaci Szent Mihály templom elvételel együtt a Szent Péteri templomot, a Szent Mihály kápolnát is átkellett engedni a jezsuitáknak. Hasztalan volt írásbeli bizonyítéka az unitárius egyháznak, mert amit elődeik más-

ordinului iezuit (1773) cele trei școli, au fost conduse în spirit romano-catolic, care există până în ziua de azi. Cu toate că pentru ajungerea scopului dorit, iezuiții se folosiau de orice mijloace căci deviza lor era „scopurile stințesc mijloacele“. Ei erau stâlpii Habsburgilor în Transilvania. Prin ei s'a penetrat influența Habsburgică deoarece fiind privilegiați din Viena căutau a-i catoliciza pe toți.

La urmă se indestulă și papa Clement al XIV. de fanatismul lor, căci printr'un decret din 21 Iulie 1771 desființă acest ordin. Dar alungarea lor n'a mers așa de repede precum s'a crezut la Vatican. Maria Terezia le seculariză averile dar din învățământ n'au putut fi scoși deoarece erau elemente bine pregătite, încât nu puteau fi înlocuiți

Puteau umbla în haine lumești, dar trebuiau să predea după un program stabilit.

Majoritatea lor părăsiră orașul în număr de 41, iar 8 rămase pe mai departe ocupând catedră la universitate, respectiv la colegiu.

Astfel reorganizat colegiul, deschise și școală primară cu intenția de a catoliciza elevii.

La 1775 Universitatea primește dreptul de a-și alege rector, ceace s'a făcut alegând pe Ștefan Pálya.

Se începe și clădirea colegiului unitarian la 1781 unde elevii n'aveau voie să între decât cu părul tuns. Până în anul 1767 numai cei 12 elevi premiați aveau dreptul de-a purta togă, dar mai târziu printr'o circulară a devenit obligatorie pentru toți elevii.

Este demn de relevat faptul că preoții romano-catolici căutau cu orice preț de a reduce la biserică romano-catolică pe cei ce au trecut la altă religie. Incepură o acțiune foarte dâră în oraș încât cei ce părăsiră religia fie tânăr fie bătrân, erau întemnițați, sau supuși bastonadei în public. De nu folosi nici aceasta erau supuși la muncă silnică. În acest timp se dezvoltă foarte mult catolicismul. Deja au 4 plebani, Joan Biró

fél század alatt szereztek, azt egyetlen nap elvettek tőlük. Így ingott meg az unitárius egyház létalapja s jutott érvényre a jezsuita rend. Az 1557, 1588. 1605, 1607-ben elszennvedett üldöztetésekért fényes elégtételt adott nekik a történelem. Összefolyt a fény és árny. Egyiknek hanyatlása, másiknak emelkedése a társadalom alkotó erők folyamata. Az egykor uralkodó r. k. egyház újra nagygyá, hatalmas lett, amit az egyes fejedelmektől gyűlölt és 1773-ban XIV. Kelemen pápa által eltörölt jezsuita rend törhetetlen erejének, rendithetetlen kitartásának köszönhető.

Az unitáriusok vesztesége bár felbecsülhetetlen volt, de ez egy cseppet sem kedvetlenítette el őket, sőt, fokozottabb tetterőserkentette. Így 1725. november 27-től kezdve 1742-ig bezárólag a ma fennálló unitárius kollégium helyét kitevő épülettömböket összevásárolták és már 1725. december 5-én néhány diák be is költözött, az először megvett Kövendi—Sztágyi-féle házba. Az első-óriási iskolánál 1718—20-ig Kolozsvári *Dimény Pál*, 1724-ig *Pálffy Zsigmond*, 1778-ig *Szent-Ábrahámi Lombard Mihály* voltak az igazgatói az unitárius tanodának. Miután templom nélkül maradtak az egyház hívei, a Huszár-házban, mely Salamon-templom név alatt lett közismert, tartottak istentiszteletet.

De nemcsak az unitárius egyház, hanem a református is veszített. Kolozsmonostori templomukat, mely még 1721-ben tulajdonukat képezte 1722-ben a jezsuiták foglalták el. És III. Károly, kinek uralkodását érdekpolitika jellemzi, semmit sem tett ezen tulajkapások ellen, mert ahogy minden támaszát a katonaság képezte, úgy használta fel a jezsuita rendet elrettentő eszközül fel. Így nemcsak, ha mindkettőnek prédája lett a védelmet hasztalan kereső város, hogy a Habsburg-ház kiirthatatlan gyökeret eresztessen és a nemzeti fejedelemséget végleg letöröljék Erdély területéről. És Cluj akarva, nemakarva, katholizált, mely az unitáriusok teljes leverését jelentette Erdélyben. Mert amíg a reformáltak istentisztelete, iskolája, irodalma magyar volt, addig a római kath. részben német és nagyobbára latin. Az uralkodó elérte

capelan de Alba-Julia, canonic, la 1751 restaură biserica din piață, și ornamentă interiorul bisericeii, precum înzestră biserica cu 2 clopote. Francisc Bakó deveni la 1764 prelat.

Canonicul Joan Lukács la 1764 reclădi vestita casă Quarterta, iar Mihail Benkő la 1774 deveni rectorul universității. Restaură turnul bisericeii care îl costă 1200 fiorini. Este meritul lui că plebania din piață există și în ziua de astăzi, rezistând intemperiilor. Din nenorocire clopotele nu avuseseră traiu îndelungat. Cu ocazia incendiului din 1784 au fost distruse amândouă clopotele căzând din turn după ce acesta a fost carbonizat. Domnia Mariei Terezia a fost infructuoasă pentru oraș, căci căută prin orice mijloace de a aduce populația la catolicism, iar pe se altă parte vedem o tendință de germanizare manifestată prin înființarea școlilor nemțești.

Singurul merit care îi se poate atribui este împrăștierea. Au fost împrăștiți aproape toți locuitorii cu pământ, pe care urma să-l cultive. Orașul lupta din răzputeri contra acestei împrăștiării, cece diminua veniturile sale, dar totul fusese în zadar, precum luptase fără nici un rezultat contra tendinței de catolicizare și germanizare. Nu contribuie cu mult la binele obștesc nici urmașul ei, Iosif II (1780—1790). Cu toate veniturile ei, orașul începea iarăși a călca pe urma sărăciei din lipsă de îngrijire, și datorită ingerințelor funcționarilor austriaci. Fusese reorganizată și întreaga administrație. Posturile fură ocupate numai de oameni capabili. Judecătorul, primarul, notarul, fură funcționarii superiori ai orașului cu o retribuție de 500 fiorini anual. Senatorii, căpitani orașului, casierul și vicenotarul aveau 300 fiorini anual. Leafa cea mai mică o aveau, servitorul primăriei, brigadierul silvic, 12 portari, 6 păstori, cari primeau 4 fiorini anual. E vrednic de notat, că în timp ce primarul care conducea ședințele orașenești și avea în mână conducerea administrativă, iar judecătorul își vedea de ale judecătii, medicul orașului n'avea numai 40 fiorini

célját, a magyar erdélyi udvari kancellárok helyét, osztrák mágnásokkal foglaltatta el, akik csaknem kivétel nélkül a jezsuiták hatalma alatt állottak.

Az egyházi uralom, a kedvezőtlen politika, a sűrűn megismétlődő elemi csapások, az elszegényedés és a romlás mélységére tapasztotta a várost. A kiméletlen hadisarcok, a katonai zsarolások, az idegen elnyomók magánérdekei, teljesen kiszorították a közérdeket. Ilyen állapotba jutott a kincses város, mikor *Mária Terézia* (1740—1780.) került a trónra. Ha a régi nivójára akart felemelkednie, utat kellett törni az ifjú királynőig, hogy panaszaikra orvoslást nyerjenek, ha nem akartak végkép megsemmisülni. Ekkor már nem képezte a város lakosságának főgondját a vár védelme, mivel annak kulcsát a császár parancsnokok kezelték, a polgárság nem őrizte annak kapuit. A tellegvár megépítése elvette a város erősségének hadászati fontosságát s e korszak megszüli a Felső- vagyis Ujvárat, melynek *gróf Braun* osztrák generális lett korlátlan ura. Kényekedvére sarcolta a város polgárait, megsértette kiváltságait, akik hasztalan folyamodtak panaszaikkal a Bécsben székelő királynéhoz. A győztes mindig az osztrák generális maradt, aki nem szegyenkezett 112 aranyat elfogadni a várostól, amit üres pénztára lévén, kölcsön kellett felvenni, hogy jobb belátásra bírja őt, aki ennek dacára kegyetlen és bosszualó maradt. A mérték betelt. Az elkeseredett polgárság végre 1756. április ötödikén, hosszas huzavona után, adósságai törlesztésére 5 évi moratóriumot kapott. Erre elkerülhetetlen szüksége volt. Mert 1755-ben a város összebevétele 2770 rénes forint volt, míg a kiadása meghaladta a 14.000 forintot. A tanács a városi jövedelem fokozására 1770. november 9-én életbeléptette a kapuzási adót. Mihelyt a kiszabott óra (9 ó.) eltelt, a hid- és közepkapun lebocsátották a sorompót és minden befelé igyekvőtől 1 krajcárt vettek. Ez alól kivételt képeztek a papok, szerzetesek és a város szolgái. De mivolt ez a rengeteg adóssággal szemben. Egy csepp a tengerben. A város az ország megmentéséért hadisarcban

anual, atâta cât birjarul oraşului, sau moaşa. Limba oficială, precum şi actele se întocmiau în limba germană. Împăratul dăduse răgaz doi ani pentru însuşirea limbei în care timp dacă funcţionarul n'a însuşit limba germană, era scos din serviciu.

Numai în anul 1789 se revocă acest ordin de către cancelarul Transilvaniei, introducând iarăşi limba latină ca limbă oficială. O altă dispoziţie a împăratului stăruie nemulţumirea populaţiei care era recrutarea, care se făcea în vara fiecărui an când erau toţi în toiul muncii. Rezultatul a fost că în moment ce începeau recrutările numai găsi ai bărbat în oraş căci toţi se refugiau în păduri şi munţi. Pentru înlăturarea acestui neajuns s'a modificat sistemul de recrutare încât se făcea numai iarna. Acţiunea de germanizare găsi teren favorabil între meseriaşi. În deosebi pantofarii şi croitorii favorizau acest curent nou, încât încep de a introduce moda germană, ba chiar doriau să fie înscrşi în bresle ca meseriaşi germani. Pentru încurajarea viticulturii, şi a comerţului cu vin, la 1782 contele Gheorghe Bánffy propune importarea vinului din streinătate, şi comerţul cu ele dar propunerea lui n'a fost dată ascultării.

La 1786 căpitanul Gallerani pune bază culturii gândacului de mătăşă în Transilvania. În comerţ, armenii conduceau pe piaţă, Deja în 1782 şase armeni au prăvălie în Cluj. Abraham, Isac Csiki, Martin, Capdebo, Peter, Novak cari contribuiriă anual cu 900 de fiorii oraşului. Presa era în mâna catolicilor. Deoarece ordinele călugăreşti posedau domenii întinse, la 1786 printr'un decret împărătesc se ajunge la exproprierea unei părţi din domenii. Universitatea a fost decretată de liceu academică căci până în August 1786 n'avusese decât 120 studenţi, şi a rămas cu acest titlu până în anul 1848. Printr'o dispoziţie a împăratului încă în 1782 fiecare regiment de infanterie fie german sau maghiar, va da 48 de elevi cari vor fi întreţinuţi de stat, pentru care scop a fost închiriat restaurantul cel mare pentru incartuirea elevilor. Tot în

1601—1761-ig közel félmillió forintot fizetett ki, ami ötvenmillió lejnek felel meg. Így nem-hogy apadt volna a város adó-sága, hanem a súlyos katonatartás, az elkerülhetetlen rend-kivüli kiadások miatt, hasztalan fokozódott a bevétele, 29.000 rénes forintra emelkedett. A Mátyás király szülőházának kórházzá való át-alakítása egymagában 1476 rénes forintot emésztett fel. A tanács a teher csökkentésére, jövedelmének fokozására először a szénafüvek értékesítéséhez fogott, mely 13.000 rénes forintot hozamozott, majd a város tulajdonát képező ingatlanok felparcellázva kerültek el-adásra, melyekből fedezték adósságaikat. Ez a művelet sikerrel járt, mert 1776-ban, már pénze is volt a házi pénztárnak.

A lakosság megélhetésének feljavítására a közösen birt földek egyéni tulajdonjogba mentek át, így a földmivelés fellendült, mely-nek fokozott az 1772-ben meghonosított ken-der termelés. A kereskedést üzö mesterem-bereket két osztályba sorozták, melynek kö-vetkeztében, a céhek jövedel-ne is emelke-dett. Az ipar tökéletesítése végett a királynő elhatározására, gróf *Bánffy György* tudatta a tanáccsal, a kézműipari előadások rend-szeres megtartását, amit 1778 október 24-től kézdve, minden reggel 7—8-ig folytattak le. Az elhatalmasodott uzsora is meg lett rendszabályozva, 100 rénes-forint után csak 6 forint kamatot vehettek egy évre. A sor-ezredek felállításával, az állandó hadsereg-hez tartozott a város évenként 18 ujoncot adni. A régen áhitott jólét lassan vissza-költözött, és haladt a po'gárság a művelő-dés utján, amit nagyban elősegített az ál-landóan 87 nemes család, melyből 12 báró, 16 gróf volt. A közegészségügy terén az 1742, évi pestis, egy directorium sanitas fel-állítását tette szükségessé, melynek jeles or-vosai, gyógyszerészei működtek a köz javára. Ezek közül került ki 1777-ben február 1. kinevezéssel városi physikussá, *Dr Pataki Sámuel*, évi 400 forint fizetéssel. A Főtér építésének szempontjából 1778-ban a templom oldalához épített kovács és csizmadia bó-dék elbontását rendelte el a tanács. Csak a nemzeti irányu magyar irodalom volt mos-

acest an se mută sedriul orfanal la Sibiu. Încă în 1729 se înființă un clastru pentru fete tinere, numit al „Tertiarelor“ dar care peste puțin timp fusese închis pe motivul că nu îndeplinește condițiunile recerute. A fost un eveniment important în viața orașului jocul de popice cu ocazia anului nou.

Abia că se terminară construcțiile colegiului reformat, iată că la 30 Aprilie 1784 primesc ordin dela Minister ca limba de predare să fie cea germană. Primii profesorii ai colegiului erau. Mihail Tsomós, Iosif Bodoki, Mihail P. Szatmáry, Gheorghe Méhes, Moise Sófalvi, și Moise Pataki.

Numai puțin interesantă era audiența episcopului unitarian Lázár Ștefan, înaintea împăratului, în aceeași sală unde înainte cu două sute de ani a fost judecat martirul unitarianilor Francisc David, care muri în închisoarea din Deva. Memoriul înaintat împăratului conținea doleanțele lor în cece privește prigonirile, luarea bisericilor, teroarea armată, și teroarea iezuiților care caută a-i trece pe unitariani la catolicism prin foc și sabie. Încă în anul 1773 biserica unitariană avea 7642 capi de familie cu 30 000 suflete. În colegiul lor directorul era Ágh Ștefan, iar mai târziu, Ștefan Lázár. Alături de ei erau: Geyza Iosif, Iosif Pákai, și Gheorghe Márkus, profesori erudiți.

În urma ascultării deleanțelor unitarianilor, la 20 Septembrie 1783, împăratul obligă caseria camerei de a despăgubi biserica unitariană pentru pierderea bisericeii din piață, și pentru școală.

Trebuiau să primească drept despăgubire 5000 fiorini dar n'au primit nici un ban. Dealtfel plângerile de altă natură au fost ascultate, încât li se permise tipărirea unor vaste enciclopedii bisericești. Tot așa de interesantă este și cererea alor doi negustori români, Jonașcu Mavrodin și Constantin Joan, înaintată la 31 Martie 1789, prin care cereau voie de-a clădi o biserică pentru cei de ritul greco-oriental, numărând în acest an 36 capi de familie cu 129 suflete. Pentru acest scop avură teren, și un fond de 2000 fiorini. La 4 Martie 1790 ce-

toha gyermeke az akkori kornak, amit az életbeléptetett könyvvizsgálat tett azzá. Meg a germánizmus terjedése és a latin szellem előtérbe jutása. Hol a tudománynak nincs becse, ott a terjesztőknek sincs. Ez volt a sorsa magyar könyvirók és nyomdászoknak. Sokat köszönhet a város magyarsága reformáltak főtanodájában elhelyezett nyomdának, mely egész Erdélyben a legelső helyen áll a műveltségtörténelemben. Mert amíg a jezsuitáknál a 14 latin eredetű könyv mellett csak 4 magyar jelent meg, addig a másik nyomdában 25 magyar író könyvét adták a nép kezébe. A magyar irodalom uttörői reformált magyar írók voltak. *Gál, Cserey, Friedwalsky, Holl, Peringer, Ferenci, Szegedi, Fasching* jezsuita rend írói gárdáját, 24 magyar író multa felül. — U. m. *Aranyos-Medgyesi, Dániel, Bodoki, Gidófalvi, Kamarás, gróf Lázár, Mátyus, Nádudvary. Verestói, Bod Péter, Tordai, gróf Teleki, Zalányi, Wesselényi Anna, gróf Bethlen Lajosné, Nánássi, gróf Székely, Csomós, Mózsa, báró Inczédi, Borosnyai, Enyedi, Kovásznai, Kovács*, míg az unitáriusok közül *Szent-ábrahámi Lombard Mihály püspök* és *Váró Mihály ügyvéd* tüntek fel.

A magyar nemzeti nyelv ápolását felkaroló tanárokon, papokon kívül a főnemesiség és a főiri hölgyvilág foglalkozott a nyelv csiszolásán. Templomok imái, halotti beszédek, a temetési énekek, közgyűlések, országgyűlések lassan átváltak, magyar nyelvre. Ebben a főérdem a reformált vallásuaké, mert tanodájukban magyarul folyt az előadás, míg a római kath. iskolák tanárai, minagyrészt idegenek voltak, a latint kultiválták. Csupán az ágostai hitvallásuak nem vettek részt a nemzeti törekvéseket kiépitő munkálatokból, mert eltiltották őket politikai joguk gyakorlásától.

A közoktatás erős lendületet vesz *Mária Terézia* uralkodása alatt, mert a jezsuita rend eltörlése után (1773) a három tanintézet római kath. alapon rendezkedett be, melyek némi módosítással maig is fennállanak. Így a beltordai uccai új convictus, a mai ref. kollégium, a régi lyceum épülete, mely a

reera a fost inaintată împăratului care admise cererea, dar cu condiția că de înscăunarea preoților se va îngriji scaunul regal. Venitul orașului spori cu toate inovațiile împăratului, dar toate aceste fapte au isvorit numai din tendința pentru binele obștesc. Era contra tuturor atrocităților, oprimărilor, și oricine ar fi adresat lui cerere, pentru a-și apăra dreptul, a fost ascultat, iar cererea dacă a fost îndreptățită a fost satisfăcută. Toate ceremoniile au fost șterse. Ingenunchierea, complimentele, etc. Umilința nu trebuie manifestată față de oameni, ci față de Dumnezeu. În interiorul orașului până la anul 1791 n'au locuit evrei. Primul care se mută în oraș veni din Iclod și se numea Mihail Hersch, care veni în oraș ca antreprenor, luând în arendă pământurile orașului, vama, precum și taxa piețelor și a morilor. Pentru acestea toate plăți pe 6 ani suma de 2370 fiorini.

Mulți ani trecură până ce s'au infiltrat încetul cu încetul evreii. Avem un document din 1687 prin care un oarecare Mihail Lébel înaintează o cerere primăriei prin care cere să fie recunoscut ca oricare cetățean al orașului. Bineînțeles cererea a fost respinsă, dar primi concesie de a practica comerțul ambulant. Împăratul avusese planuri mari, cari nu s'au putut realiza din cauza lipsei de bani. Plănuise clădirea unor cazărmi, conducte de apă, dar toate aceste au rămas numai planuri. La 26 Junie 1783 consiliul orașenesc primește o adresă dela scaunul împărătesc prin care îi obligă la demontarea gheretelor și a prăvăliilor din jurul bisericii din piață cari nu corespund cerințelor estetice.

Din partea ei, primăria dispuse demontarea acestor prăvălii, dar găsi rezistență dărâz în persoana negustorilor cari referindu-se la drepturi câștigate s'au opus dărămării prăvăliilor, dorind restituirea banilor cu cari au cumpărat prăvăliile dela oraș.

Sfârșitul discuției fu, că orașul se obligă a restitui suma de 275 fiorini proprietarilor. Astfel piața se mări considerabil. Cu toate că în reforme Iosif al II a

róm. kath. főgimnázium és az egyetem helyén állott két emeletes jezsuita universitás. A szeminárium befejezése szintén ebben a korban történik 1769 ben.

Bár nagy célok eléréseért kitartóbb ambícióval senki sem küzdött, mint a jezsuita szerzet, de nem élt soha hivatásának. Krisztus vallását, ha az érdek úgy kívánta, tüzzel-vassal, vérontással keresztül hajtották. A gyónatószekekből a fejedelmek minden titkát megtudták, ennél fogva uralkodtak fölöttük. Ők intézték az országok sorsát, emeltek, buktattak és a Habsburgi dinasztíának Erdélyben ők voltak megerősítői. Ezt nem tűrte tovább XI^v. *Gergely pápa*, akinek 1771. július 21-én kelt bullája eltörölte az országból a pártviszályt szító kis királyként uralkodó jezsuita rendet. Erdély területéről való kiűzetésük koránt sem ment olyan simán, amin azt a Vatikánban eltervezték. Vagyonukat ugyan elkoboztatta a királynő, de a tanításban helyettesíteni nem igen lehetett őket. Ezért engedélyezte az uralkodó, hogy világi ruhában taníthatnak, de csak az előirt tanterv szerint Erre nyolc jezsuita visszamaradt a városon, mely egyenlő arányban oszlott meg az egyetemen és a gimnáziumban. Mig 41 elhagyta a várost.

Az újra szervezett római katolikus iskola, melynek elemi osztályainak felállítása 1773—74-ben azzal a rendelettel történt, felsőbb parancsra, hogy elnémetesítse és katholizálja növendékeit. Miután az egyetem 1775-ben megkapja a rektor választási jogot az 1776 október 15 a kegyesrendiekre szállott egyetemen *Pálya István* rektor vezetése mellett 19 tanár tanított. Négy Petrimus, öt világi és kilenc kegyesrendi. A közoktatás olyan nagy mérvet öltött, hogy 1778-ban egy új főtanoda építését kérték. A terv megvalósult, mely 1784 április 30 án át lett adva rendeltetésének s ez képezi a mai kath. főgimnázium épületét. Az unitáriusok főtanodájának kiépítése is befejezést nyert 1781-ben, hol az ifjúságnak, jellemző a korra, csak rövidre nyírt hajjal lehetett megjelenni, sőt a papoknak is a régi szokáshoz kellett szabni ruházatukat, szakáll, bajusz és haj-

fost condus de o sinceritate incontestabilă dar deseale inovații nu prea folosiau orașului, căci se loviau cap în cap. Dădu dovadă de capriciozitate și prin faptul că nu se încoronă, și șterse constituția anterioară, nepunând da o constituție mai bună.

Extirpă din populație orice acțiune personală, iar imperiul îl închipuia să fie numai german. Călugării, profesorii, elevii au fost împrăștiați în toate colțurile țării, expunându-i pribegiei. Măsurile sale liberale se bazau pe drepturile lesate. Donațiunile făcute formau proprietatea altora. Era darnic față de săraci și nevoiași dar da tot din averea altora. Voia cu orice preț să devină militar. Nereușindu-i aceasta cum o doria el nu putea da atenție mai mare datoriiilor sale de civil. Toată atenția, toată grija lui era înzestrarea armatei, încât de drepturile cetățenilor nu se interesa. Când își reaminti aceasta, era deja târziu. Avea de gând să se încoroneze dar moartea îi curmă firul vieții. Urmașul său Leopold II fratele mai mic, în domnia de 2 ani nu numai că nu contribuie la prosperarea orașului, ba contribuie la o serie de frământări interne.

La auzul tinerii unei diete o mare fierbere cuprinse orașul dar nici după zile mai bune. Peste tot nu vedeai altceva decât curățire și aranjare, ca reprezentanții țării să fie primiți în modul cel mai onorabil.

Pentru curățirea străzilor, orașul contribuie cu 1000 fiorini, iar breslele meseriașilor se îngrijiră de carne în valoare de 1200 fiorini. Însfârșit în ziua de 12 Decembrie 1790 în localul colegiului iezuit a avut loc întâia perioadă a ședinței, care se termină la 9 August 1791. A doua ședință fusese mai scurtă prin faptul că nu ținu decât din August până în 19 Octombrie. Reprezentanții dietei au fost găzduiți și întreținuți de populație, fără deosebire de grad timp de un an de zile. În aceste timpuri încep aranjarea străzilor precum și pavarea lor. La această dietă vechea lege a Transilvaniei a fost confirmată de către Leopold II, ba chiar complectată cu câteva legi noi. Se reintercălează dreptul de moștenire a familiei

viseletuket. A hevederes övek, nyakravalók, hódós süvegek viselése 3 forint pénzbüntetés terhe mellett tilos volt. A diákoknak 1767-ben még csak a 12 első diák viselhette a fekete színű tógát, amit a főtanács a következő évben az összesre kiterjesztett.

Jellemző a római katolikus egyház papjaira, hogy az elhódított hiveit minden eszközzel igyekezett, az anyaegháznak viszszaszerezni. Olyan erős hittérítési akciót indított a városon, hogy a hitehagyottakat, legyen az nagy vagy kiskorú, tömlöcbe vetette és nyilvános helyen 25 bot ütéssel sújtotta. S ha ez sem használt a visszatérésre, kényszermunkára szorították őket. Ebben az időben rohamosan fejlődött a katolikus hit, már négy plébánosa volt Kolozsvárnak. *Biró János* fejérvári káptalan kanonok, kolozsmonostori főesperes, konventi levéltárőr, 1759-ben a Főtéri templomot nemcsak átrestauálta, annak belsejébe művészeti ujitásokat végeztetett, hanem két nagy harangot is öntetett. *Balló Ferenc* 1764-ben prelátus lett. *Lukács János* kanonok 1763-ban újra építteti a leégett Quartata-házát. *Mig Benkő Mihály* fejérvári olvasó kanonok (1770—80-ig) az 1714-ben életre keltett egyetem ideiglenes rektora volt, aki mlnt a művelődés és építészet lelkes barátja 1775-ben újra fedette a Főtéri templomot, melynek javítására 12.000 forintot költött. Az ő érdemének tudható be, hogy a Főtéri plébánia a jelenlegi állapotában van. Fájó szívvvel gondol vissza az egyház arra az általa öntetett nagyharangra, amit 1784-ben felszenteltek és 1798-ban dühöngő tűzvész megsemmisített.

Mária Terézia uralkodása nem a legkedvezőbb volt Kolozsvárra nézve. Mert főcélja volt Erdéllyel együtt elnémetesíteni és katolikussá tenni. Egyetlen érdemét tudhatjuk be, hogy az gazdátlanul maradt földhasználhatóságát a felosztással tette viszálymentessé, hogy azt ki-ki maga művelje s ezáltal adóalanyt képez a városnak. Azt vélte ezzel a művelettel, hogy a birtokok egyéni kezekben való helyezése a nemzeti tőke megsokszorozása, melynek nyomán emelkedik a magán és közzjólét. De a városi tanács

Habsburgice asupra Transilvaniei, restabilind prin aceasta vechea putere a legii uniunii celor trei națiuni. (Unio trium nationum). Asigură egalitate celor 4 biserici, dispunând tipărirea cărților bisericești în limba maghiară. Limba maghiară se va introduce în toate ramurile administrației. În felul acesta Transilvania iarași era în posesiunea drepturilor pierdute puțând pași pe calea prosperării, primind asigurare puternică și serioasă datorită acestor legi fundamentale. Pentru răspândirea culturii și limbei maghiare, Ioan Kocsi Patkó primi autorizația de a forma o trupă de teatru care să răspândească în lungul și în latul țării limba maghiară. Activitatea cea mai rodnică a dietei din 1792 fusese dispozițiunea aceasta. O seamă de artiști și artiste renumite se grupau în jurul directorului lor, ca: Rozalia Fejer, Terezia Keszegh, Terezia Kis, Ștefan Fejer, Ioan Fejer, Paul Jancsó, Iosif Koncz, Ștefan Őri, Ioan Sáska, Mihail de Verestó. În acest au apare gramatica maghiară a lui Samuil Gyarmathy nu erudit ardelean. Deoarece în urma evenimentelor din 1780 simțindu-se nevoia de a se face alegeri noi, reiese că orașul avea Deja 10.660 locuitori. Dintre aceștia 5267 erau reformați, 3757 romano-catolici, 850 unitariani, 786 luterani. Alegerea a fost făcută după aceste cifre adică după sistemul proporțiilor.

Profesorii călugări cari au fost alungați, au fost rechemați la postul lor încât școlile au reluat funcționarea lor normală. Datorită donațiunilor credincioșilor de religie reformată, și biserica reformată începu să se întărească. Nu mai prejos au rămas unitarianii cari primiră o donațiune de 26 405 fiorini la 4 februarie 1791 de către Ladislau de Zsak. Sora lui, lăsă prin testament bisericei unitariene 4000 fiorini.

Odată cu cărmuirea austriacă dispăru și influența germană din Transilvania. Rămase constituția ungară pentru națiunea ungară. După doi ani de domnie a lui Leopold II. îi urmă Francisc I. (1792—1835) care fusese încoronat de rege al Ungariei și voevod al Transilvaniei la 2 Martie 1792.

ellentăllt ezen földosztási rendeletnek, így ez is éppen olyan kudarcot vallott, mint a katholizálási és a németesítési manővere.

Nem sokkal több jót tett a királynét követő II. József császár (1780—1790), kalapos király. uralkodása. Mert a sulyos áldozatok árán fenntartott évszázados vár, gondozás hiányában pusztulásra lett ítélve. A közbiztonság nem követelte ugyan azoknak karban tartását, mert támadásoktól már nem kellett tartani úgy megszűnt önvédelmi eszköz lenni. A pénztelenség újra felütötte hydra-fejét, dacára, hogy a város évi jövedelme már 10,095 rénes forintra emelkedett, az újra fennálló 13048 forint adósságának kamatai 5152 rénes forintot tettek ki. A katonai hatalmak által birtokolt földrészek eladását kívánták a várostól, de itt is csak a haszonbérletig jutottak el a negyedkapitányok. S bármennyire igyekezett is fokozni a város jövedelmét, a nagyobbik része, a fejedelmi fiskusok birtokába ment át. A császári uralom alatt törölve lettek a hivatalok váltva viselése, arra csak az érdemes tehetségek lettek kinevezve. Egyszóval a közigazgatást megrendszabályozta. A főbíró, polgármester, rendes jegyző voltak a város főtisztviselői évi 500 rénes forint fizetéssel. A szenátorok, kapitányok pénztárnok és az aljegyző 300 forintot, míg a legkisebb fizetést, a városház öre, erdőőr 12, hidmester 6, berekpásztor 4 forint fizetést kaptak évente. Érdekes momentum, hogy amíg a főbíró, ki a gazdasági ügyeket végezve, a tanácsuléseket vezette s a polgármester a törvényt igazgató, 500 forintért, addig a város sebésze mindössze 40 forint tiszteletdíjat élvezett évente. Ugyanannyit, mint a város kocsisa, vagy bábája. A császár ezen egyenlőtlen hivatási honorációk mellett elrendelte, hogy az érintkezé nyelve, tekintet nélkül a város ősmagyar voltára: német. Két évet adott a fejedelem a német nyelv elsajátítására, melynek eltelével, ha nem tanulta meg a város tisztviselője, el kellett hagyni hivatalát. Csak az 1789 június 14 én kelt erdélyi udvari kancellár rendelete mentette meg a várost az elnémetesedéstől, újra a latin jelentést tette kötelezővé.

Sub domnia lui, Clujul trecu prin transformări radicale ceace nu se făcu sub nici un domnitor. Domnia lui de 42 de ani a plină de lacune făcând interesant paginile istorici.

Armata imperială consideră Transilvania cu un teritoriu cucerit, prin urmare Clujul fu considerat cu un domeniu al tezaurului imperial. Tot așa și bastionele și zidurile duble construite după pacea dela Satu-Mare. Până la domnia Mariei Terezia fusesse pradă comună, până ce împărăteasa dispuse că orașul e a cetățenilor Leopold II. gâsi de importanță capitală exproprierea pământurilor de din afara zidurilor pentru a aduce coloniști noi. In acest timp se dărâcă turnurile și bastionele precum și o parte din ziduri pentru a da de lucru oamenilor săraci, și pentru motivul că lipseau fonduri pentru întreținerea lor. In locul lor au fost ridicate edificii publice și case particulare. Ca armata să aibă o cazarmă permanentă la 26 Martie 1825 scaunul guvernamental dădu ordin la clădirea unei cazărmi. Tot în acest timp se dărâcă poarta principală, iar la 28 Februarie 1840 la inițiativa unui consilier orașenesc Mihail Pataki, se dărâcă bastionul din actuala Strada Iuliu Maniu, deschizând o stradă nouă. In cincizeci de ani fură distruse fortificațiile alor 3 veacuri.

In acest timp industria mică începe să decadă, deoarece capi alul ia conducerea. Cei mai înverșunați dușmani ai breslelor și al instituțiilor comerciale, au devenit evreii cari s'au înmulțit de o proporție fantastică, care puse mâna pe comerțul cu cereale, precum și pe comerțul de băuturi spirtoase, primind chiar privilegiu pentru aceasta. In viața breslelor s'a adus doar atâta schimbare că la 1814 erau obligați de a avea registre, iar dela 1817 au introdus cartea de lucru.

Noii „fierari“ țigani cerură și să aibă breaslă aparte la 1834. dar cererea lor fu respinsă de către oraș asigurându-le dreptul de a forma societate.

Tot așa și lăutarii formulară cerere pentru a le permite gruparea într'un breaslă pentru a asigura existența văduvelor și co-

Egyik elviselhetetlen parancsa volt a császárnak, az erőszakos katona fogás, amit rendszeren a legnagyobb munka idején nyáron kezdtek meg a hadbiztosok. Csak mikor azt vették észre, hogy a hadviselés elől minden épkézláb ember az erdő mélyébe menekül, a sorozást a két téli hónapra tették. Szomorú e korra nézve a kötéllal való katonafogdosás, akiknek az állambiztonsága fölött örködni, életükért a honért áldozni kellett, a vadont választották buvóhelyül.

A németesítési akció leghamarabb az iparosság körében talált talajra. Főképen a cipészek, szabók hódoltak be az új áramlatnak, sőt odáig mentek a német viseletet fejlesztő iparosok, hogy a meglevő 27 cég kebelébe, mint német cipészek, szabók akarták felvételni magukat, de erre azonban nem került a sor. A borkereskedelem fellendítésére 1782-ben *Gróf Bánffy György* indítványt tett a külföldi borok behozására s azokkal való kereskedésre, de ahogy nem talált meghallgatásra kertészének *Weissmann Jánosnak*, a selyembogár tenyésztésére tett indítványa, ugyanugy esett kutba az övé is. Ennek dacára *Gallerati* kapitány hatalmas befektetéssel, nagy utánjárással s míg nagyobb fáradsággal 1786-ban meghonosítja a selyemhernyó tenyésztést Erdélyben. Azonban hosszszas utánjárására sem térítette meg az udvar a befektetett 22000 forintját, félbeszakadt a megkezdett ipar.

A kereskedelemben az örmények uralták a piacot, már 1782-ben hatnak volt üzlete a városon, *Ábrahám, Csiki Izsák, Márton, Capdebó, Péter, Novák*, akiktől 900 forint jövedelme volt a városnak. A sajtó, mely a római, katolikusok kezére jutott bizonyos tekintetben meghunyászkodó, de néha vakmerően bátor volt. Mivel a szerzetes rendek olyan hatalmas ingatlanok fölött uralkodtak, melyek közel félmillió forintot képviseltek, 1786. május 26-án kelt császári leirat, elrendelte e telkek felmérését. Ugyanugy tett az egyetemen is, mert 1786 augusztusában nem tudott csak 150 tanulót kimutatni, akadémia lyceummá dekretálta, mely 1843-ig állott fenn. A császár még 1782-ben úgy rendelkezett, hogy minden német és magyar gyalog-

piilor lor, contribuind fiecare cu 10% din venit. Cererea lor fu înaintată împăratului, iar la 19 Septembrie 1820 cererea fu aprobată permițându-le această inițiativă. Pentru a se îngriji de estetica orașului, vistiernicul statului baronul Farkas Bánffy dispuse pavarea străzilor cu piatră. Cu supravegherea acestor lucrări pe însărcinat inginerul regional Frideric Thalinger.

În modul acesta s'au pavat multe străzi datorită contribuției populației și a proprietarilor de case. La 1822 deja aproape toate străzile din centru sunt pavate. Piața care era artera orașului fu supus unor transformări radicale. În anul 1831 consiliul orașenesc dispuse demontarea gheretelor existente pentru a scuti pe cetățeni de această priveriște deloc estetică.

Astfel gheretele fură mutate în fața porții dinspre Mănăstur, împreună cu ei și vânzătorii de pâine, precum și gheretele băcanilor. S'a ajuns și la aranjarea chestiei cledirei unel cazărmi încapând un număr de 540 de soldați și 6 ofițeri. Temeliile cazărmi s'au depus la 4 August 1834 în prezența arhiducelui Ferdinand de Este, așezând o lădiță conținând o placă de plumb pe care erau gravate numele celor ce au contribuit la înființarea acestei cazărmi. Cazarma s'a construit în cetatea Trintsin, și a fost o idee foarte bine venită căci prin aceasta populația era ocrotită de o seamă de soldați bine armați, cari asigurau liniștea publică. Încă la anul 1792 consiliul orașenesc înaintă un memoriu către Scaunul regal prin care cereau mutarea școlii militare într'alt oraș, deoarece școala funcționa după cum am amintit în unicul hotel al orașului cauzând prin aceasta pierderi considerabile orașului neputând încartirui oaspeții streini cari veni au să viziteze Clujul, dar prezența și o sarcină grea pentru populație, contribuind dănsii la susținerea școlii.

Deoarece la 1796 școala se mută la Turda, astfel orașul reintră în posesiunea vestitei case „Cloulul bălan“ din actuala Str. Memorandului, azi Cercul Militar.

Cu mari investițiuni renovară Reduta

ezredből 48 növendék állami költségen iskoláztassék, mely célra a nagyvendég fogadót foglalták le, a katonai növendékek oktatására. Ugyanekkor helyezték át a két kolozsvári római kath. árvaházat Szebenbe, míg az itt levő ingatlant eladva alapjuk gyarapítására fordították. Az előző uralkodó alatt engedély mellett létesítette 1729-ben özv. *Nápoly Györgyné* a Tertiariák zárdáját, melyet azon a címen, hogy rendeltetésének nem tud eleget tenni feloszlatta és vagyonukat elkobozta. Érdekes eseménye volt a városházán megtartott farsangi mulatságnak az első tekézés, melyre jogot 1779-ben *Tamási János* kapott.

Alig, hogy elkészült 1784. ápr. 30-án a ref. főtanoda kibővítése, elrendelték a német nyelven való tanítást. *Tsómós Mihály, Bodoki József, Szathmáry P. Mihály, Méhes György, Sófalvi Mózes* és *Pataki Mózes* voltak a főtanoda rendes tanárai.

Nem érdektelen a pusztulásra ítélt unitáriusok egyházi fejének *Lázár István püspöknek* audienciája a császár előtt, abban a teremben, hol kétszáz év előtt *Dávid Ferenc* elítéltetésére alapot kovácsoltak, honnan a dévai örökbörtönben zárták meghalni. A kérés, melyet a császár átvett tartalmazta a sok üldöztetést, templomok elkobzását, a fegyveres terrort a más vallásra való kényszerítésre. Pedig 1773-ban 7642 unitárius családfőt számlált Erdély 30000 lélekkel. Tanintézetükben *Lázár István* előtt *Agh István* volt az igazgató. Mellette *Geyza József, Pákai József,* és *Márkus György* tanárok tanítottak 1779—1808-ig. A sérelmek meghallgatása után az 1783. szeptember 20-án kelt császári leirat, kötelezte a kamara-pénztárát az 1716/1718-ban elvesztett főtéri-templomért és iskoláért 5000 forint kifizetésére. ami azonban sohse történt meg. De egyéb sérelmükre orvoslást találtak. Sőt a *Szentábrahámi Mihály* hitfelekezeti theologiai nagyművének kinyomtatását is engedélyezték.

Ugyanilyen érdekes *Jonátyi Mavrodin* és *Constantin János* görög nem egyesült felekezeti kereskedők 1789. március 31-én történt kérése, melynek tárgya, hogy a már 36 családfőt számláló 129 lélekre emelkedett

(Cercul Militar), unde un numai voiajorii își găsiră un locaș plăcut, dar în timpul fărnei se aranjau baluri și petreceri în sălile ei.

Desvoltarea rapidă a orașului a pus pe gânduri pe conducători orașului în ceace privește luminatul orașului. Fu adusă la ordinea zilei propunerea judecătorului, Andrei Pál, care fusese aprobată în întregime. Într'un oraș iluminat siguranța e cu mult mai mare, răufăcătorii sunt mai ușor urmăriți. Deobiceiu inițiativele se pun cu greu în practică, încât orașul neavând fonduri, numai în 1827 puse în aplicare planul. În modul acesta se puse capăt întunecului de pe străzi, instalând 247 de felinare date în grija alor 34 de lampagii primind fiecare 20 de fiorini lunar pentru acest serviciu. De supraveghiator îl puseră pe Mihail Pataki jun. cu o retribuție de 60 fiorini lunar. La 1831 apărură iarăși holera în oraș. Pentru a pune stavilă acestei epidemii senatul dispuse ca circulația în oraș să facă numai prin poarta dinspre Mănăștur, Feleac, poarta de mijloc, și de pod, fiind închise celelalte. Dar și aceste au fost puse sub o pază severă. A fost interzisă circulația pe drumurile peste hotare, drumurile peste tăetura Turnului, Oășanu, poteca Cetățuiei, peste Someș, începând dela Nădășel. Cerșetorii și vagabonzii au fost expulzați, precum interziseră circulația prin cartierul evreesc. S'a înființat un Serviciu Sanitar. Se construi un lazaret, iar senatul cumpără grâne în valoare de 30.000 fiorini. A fost demontată varda din fața caselor Josika, și Rhédey care oferi pieței nu aspect detestabil. Baia de vară a orașului era lângă Nădăș care fu clădită încă în 1500 de către Gaspar Heltai, dar baie cu aburi nu avusese niciodată orașul.

Numerai la începutul sec. XIX. exista o baie făcută din scânduri, în afara porții din Calea Victoriei, pe malul stâng al Somesului, pe intravilanul hanului „La trei crini“, care fu demontată la 1860.

Proprietarul acestei băi era biserica reformată.

La inițiativa medicului orașului Dr. Gus-

görg nemegyesült hivek részére templomot építhessenek. Erre a célra telkük és 2000 forintot kitevű alapjuk volt. Ezt a kérelmet 1790 március 4-én, a királyi kormányzék ajánlólag terjesztette a császár elé, honnan hamarosan meg is adatott az engedély, mely úgy szólott, hogy a görög nemegyesültek pápának hivatalba állításáról a királyi kormányzék tartozik gondoskodni.

A város beléletét, bár folytonos izgalmoba tartották a császár ujitásai, de szabadgondolközását követő cselekedeteivel a nép előnyére szolgált. Ellene volt minden sanyargatásnak, elnyomatásnak és senki sem folyamadhatót hozzá jogos panaszával, hogy az orvosolatlan maradt volna. A régi ceremonia eltörlése, kézcsók, térdepelés, térdhajlás, mind eltörlötetett az 1787 július 5-én kibocsátott leiratával. Ezek nem emberhez illők, az alázatosság csak Istent illeti meg.

A város belterületén 1781-ig zsidó válásu nem lakhatott. A legelső az Iklódról ideszármazott *Hersch Mihály* volt, aki 1782-ben, mint vállalkozó jött Kolozvára, bérlője lett a város telkeinek, a kapuk és piaci vármoknak, a hidkapu előtti kisebb és nagyobb malomnak. Mindezekért hat esztendőre 2370 magyar forintot fizetett. Utánna lassan ment a letelepedési eljárás, amit igazol Lébel Fülöp polgári jogiránti kérése, amit 1786. július 3-án elutasított a tanács, de azért a városi kereskedésre engedélyt adott.

A vízvezeték hálózat megteremtése, a katonai laktanya megépítésének tervei megvillantak a jószívű császár uralkodása alatt, de a pénzhiánya miatt, mind sok minden más, ezek is elmaradtak. A kormányzék utasította a városi tanácsot az 1788 június 26-iki leiratában, hogy a Főteret elcsufító árubódék, sátrak lebontassanak. A tanács megkereste a bódék tulajdonosait és követte a leirat végrehajtását, de azok szerzett jogaikra való hivatkozással, csak a kifizetett készpénzük megtérítésének ellenében voltak hajlandók a bontásba belemenni. A vita vége az lett, hogy szeptember 18-án a tanács utasítva lett a felbecsült 275 forint 89 krajcárt a tulajdonosoknak visszafizetni s így a

tav Szombathelyi luă naștere la 1843 o baie de iarnă, care la 1852 fu transformată în baie cu aburi. Populația nu se servi mult de avantajele acestei băi, căci la 1869 fu distrusă până la temelie cu ocazia unui incendiu, și se deschise abia la 1875 la Rusalii existând și în ziua de azi sub numele de „Diana“. Evreii încep a pătrunde sub domnia lui Francisc I. în oraș, căci înaintea n'aveau voie de-a locui decât la periferie. Cu ocazia recensământului din 1813 numai cinci familii de evrei au fost găsite în oraș, cari trăiră din negoț ambulant, și vindea băuturi alcoolice. Iar când în 1816 David Wellisch și soția Francisca Deutsch cerură consiliului orașenesc stabilirea lui Josif Kain în oraș motivând cererea pe faptul că e bărbat cinstit, tatăl alor 6 copii, e bolnăvicios și pentru acest motiv trebuie să locuiască în apropierea unei farmacii, iar în sinagogă la serviciul divin nu pot lua parte mai puțin de 10 oameni, iar în afară de acestea el a rabinul evreilor. La 16 Septembrie 1816 orașul îi primesc să rămână în centru. Așa începe expansiunea evreilor în Cluj. Cu cât începu mai târziu cu atât se înrădăcină mai repede. La 1820 îl vedem pe Leopold Deutsch și fiul său Lazar pedepsiți pentru că s'au declarat faliți. Consiliul ceru expulsarea întregii familii Deutsch care ducea o viață imorală. Dar evreii se bazau pe drepturi câștigate, la care se adăoga și adresa împăratului prin care porunci ca să evite expulsarea evreilor stabiliți deja. Cei vinovați să-și ia pedeapa dar evreii să nu fie maltratați. În felul acesta la 1824 amuțiră toate protestele contra evreilor. Prinzând curaj, evreii încep să se penetreze în Transilvania, iar în Cluj se stabilesc în așa mare număr, încât periclitau existența vechilor negustori. Pentru a pune stavilă acestui popot, fiecare evreu care intră în oraș era obligat a se prezenta la poliție unde dădea o declarație despre scopul venirii în oraș, și timpul cât vrea să rămână. Cine rămase mai mult de timpul fixat de poliție era dus cu forța în afara orașului.

După o statistică din 8 Aprilie 1835, în

fôter megszabadult a disztelen kunyhóitól.

Bár tetteit II. Józsefnek az egyeneselkütség, az igazságkeresét, bátor tettkészség jellemzik, de ennek dacára folytonos ujtásokban tetszelgett önmaga előtt. Már az, hogy nem koronáztatta meg magát s törölte az előző alkotmányos intézkedéseket, melyeket nem tudott jobbal felcserélni, bizonyítja szeszélyes voltát. A polgárságból kiölte az öncselekvés szabadságát, a birodalmat pedig nagygyá és némették akarta tenni. A szerzetesrendeket, azok tanárait, tanulóit, intézeteit szétszórta a világba, kiteve őket a kenyértelesen bujdosásnak. Iskoláikat, mint közönséges cseretárgyakat elajándékozta, visszavette, ahogy éppen kedve diktálta. Szabadelvű intézkedései, sértett jogokon alapultak. Adományai idegen tulajdonok voltak. A szűkölködők előtt nagylelkű volt, de a másokéban. Eszményisége, a humanizmusnak festett cégérvolt csupán. Befejezett munkája nincs, ereje kielégíthetetlen vágyakban égett ki. Mindenáron katona akart lenni s így nem jutott ideje polgári kötelezettségének elvégzésére. A fegyver volt az önérdek szárnya, az országgyűlést helyettesítette a táborok és lakatanyákkal. S amikor a káosz tetőpontjára hágott, minden régi intézményt kiforgatott a maga valójából s ujtó tervezéseivel felborította az egész társadalmi rendet, eszébe jutott a polgári mivolta, akinek alattvalói vannak, akiknek visszakell adni a jogtalanul elkobzott jogait. Már a megkoronázatás gondolatával is foglalkozott, amikor a halál megállította a szánom-bánom császárt szándékaiban. Követte őt 1790. február 20 án testvére II. Lipót, akinek rövid két éves uralkodása alatt, nemhogy javult volna a város belélete, hanem jobban forogott. Az elégettség lavinája ott gözölgött a gondolat elnyomók feje fölött, akik idegen szokásokat ültettek törvényre és saját akarataikat erőszakolták a nemzet megsemmisített alkotmánya helyére.

A megtartandó országgyűlés híre-óriási előkészület buzgalma fűtötte a város lakosságát s valahogy remélni merte a jobb idők bekövetkezését. Általános tisztogatás

oraşul era 61 de ovrei de sex masculin și 43 de sex feminin, cere energic să se interzică pătrunderea evreilor în oraş. Fiecare ji an nou sosit era obligat să se prezinte la poliție declarând locul, timpul și scopul călătoriei. După ce timpul șederei legale a expirat evreul străin fără milă fu evacuat. Iar cel, care a primit în gazdă un evreu fără permis de liberă petrecere în oraş, se expunea asprimei unei pedepse severe.

Pentru reglementarea proprietăților Francisc Jónás la 29 Mai din 1822 a înaintat Consiliului un proiect de Carte Funduară. În principiu s'a și admis acest proiect, dar când s'a ajuns la punerea în practică a proiectului cu înscrierea obligatorie în registru a tuturor proprietarilor de imobile tot proiectul a dat greș, pentru că sensul admiterei în principiu s'a tălmăcit astfel, că numai atunci se admite proiectul în mod obligatoriu în oraş, dacă în toată țara toți nobilii vor declara avutul lor mobil. Astfel că și în anul 184 numai acela-și declara proprietatea, care vroia.

Primele urme ale poliției oraşului le găsim în Procesul Verbal al Adunării municipale generale din 27. Sept. 1793. Totuși oraşul nu capătă pază polițienească efectivă, decât la 14. Martie 1801. Cu această ocazie înmulțindu-se atribuțiile căpitanilor de district se ridică și salariul lor dela 20 la 25 de fiorini lunar.

Incetineala cu care se realizau lucrurile, era inspăimântătoare. Astfel s'a cerut guvernului înființarea și zidirea unui penitenciar. Cu toate că din închisoara oraşului rând pe rând evadau deținuții și cu toate că cererea s'a înaintat la începutul secolului XIX. nici în anul 1839 Clujul nu avea penitenciar. Abia în anul 1842 s'a isprăvit construirea penitenciarului.

E foarte interesantă istoria închisorii cu denumirea de »turn«. Acesta a rămas intact deși fusese construit mică pe vremea romanilor. Iată datele mai importante din istoria acestui turn prefăcut în închisoare după dărâmarea de 15 m. lun-

folyt az egész városon, hogy a 129 szállásra érkező követeket méltóan fogadhassák, Az uttestek tisztogatására 1000 forintot áldozott a város, míg a mészáros céh 12000 forint értékű husról gondoskodott. És a megérkezett honatyák 1790, dec. 12.-én az akkori jezsuita kollégiumban megkezdték üléseiket, amit csak 1791 aug. 9-én fejeztek be. Az országgyűlés tagjait rangra való tekintet nélkül, egy évig ingyen szállásolták el a lakosok, mert a költséget, csak 1791 novemberben kezdték kifizetni, Erre az időre esik a város főterének kikövezése és a főbb utvonalak rendbehozása. Ekkor erősítette meg II. Lipót az erdélyrészi alaptörvényeket és azokat ujjakkal egészítette ki. Ezek között szerepel az osztrák uralkodóház örökösödési törvénye és joga a fejedelemségre. Vissza állítja az Unió törvény régi erejét. Szabadgyakorlási jogot biztosít a négy bevett szakásnak és a vallásos könyvek szabad nyomtatási jogát is elismerte. Erdély földjén, a fő nemzeti nyelvnek, a magyarnak nyelvművelő társaság létesítését veték tervébe, valamint a magyar nyelvet a közigazgatás minden ágába bevezették. Ugy, hogy a régi alkotmányából kiforgatott lakosság, újra élvezhette szabadságát és fejlődését szilárd alapok biztosítottak. Így a magyar nyelv művelésének előmozdítására Kocsi Patkó János engedélyt nyert a magyarul írott szindarabok eljátszására, melynek eszméje meghódította az egész nemzetet. Az 1792. ki országgyűlésnek ez volt a legáldásosabb műve. A *magyar nyelv uttörői és hirdetői, harcos lelkükből kiáradó fénnel századokra világít át ma is.* Őri István, Fejér János, Koncz József, Jancsó Pál, Fejér István, Sáska János, Verestői Mihály, Fejér Róza, Kis Teréz, Keszeghy Terézia nevei csoportosultak Kocsi Patkó halhatatlan neve köré. Ez időben látott napvilágot Gyarmathy Sámuel, erdélyi tudós első magyar nyelv-tan könyve is.

Mivel az 1780 előtti állapotok visszahelyezése érdekében új választás vált szük-

gime a zidului din »Ovar«, dafé adunate de maestrul constructo ral Teatrului Național: Anton Alföldi.

»Inchisoarea se infinde între niște ziduri de piatră ale întăriturile sudestice din »Cetatea veche«. Are spre stradă o ușă mare cu închizător, iar în dosul ușei urmează odaia celor 3 paznici. În colțul celălalt al curței, în stânga parterului se află o cameră cu paturi pentru deținutele mai curate. Apoi în pridvor și altă cameră pentru femei cu pedepșă mai grea cu prici de scânduri. Urmează o sală mare și apoi camera întunecoasă pentru răzărățiți și nemulțumiți. În camera aceasta îi închidea pentru 24—48 ore. Afară de aceste încăperi mai era și un fel de beciu, ce servea pentru cei sever condamnați. Acest beciu în 1822 servea de magazie de lemne. În partea superioare a zidurilor era camera călăului cu o scară de lemn și 2 ferestre luminoase spre stradă. Alături o cameră mai bună pentru condamnații subfiri. Urma apoi camera condamnaților ordinari cu prici înalt de lemn și cu ferestre înalte și zăbrelite. De aici se deschidea o ușă spre o altă cameră situată deasupra magaziei de lemne, cu ferestre spre curte, pentru condamnații la moarte și pentru cei, cari așteptau o condamnare la moarte«.

Aceste ziduri au dat găzduire până la dărâmare lor rău făcătorilor veacurilor dispărute.

Populația, care încetul cu încetul s'a desobișnuit de sgomotul luptelor și care a suferit destule pericole și biruri, cu ocazia revoluției franceze a suferit noi zguduiri. Sărguința războinică dezvoltată în Ungaria în anii 1808—1809 de către Napoleon I. a distrămat liniștea bine meritată a populației. Aceasta este epoca recrutărilor silite când nu numai proprietarii din oraș, dar nici chiar țărani nu intrau cu plăcere în rândurile soldaților Impăratului. Astfel că povara aceastei militare silite în cele mai multe cazuri cădea pe umerii streinilor și ai celor săraci, pentrucă cetățeanul din oraș putea să trimită pe oricine în locul său.

ségessé, kitünik, hogy a város 10660 lelket számlált. Ebből 5267 ev. ref. 3757 r. k 850 unitárius és 786 ág. ev. volt, melynek arányában lett megejtve a választás. Ekkor hozzák vissza az elkergetett kegyesrendi tanárokat, melynek következtében a r. kath. főtanodában megkezdtek a rendszeres tanítást. A nemes szivü adományozók, hagyományozók révén a r.f. vallásuak is erőre kaptak, valamint a unitárusok a Felső Magyar Zsuki-Zsuki László ajándéka folytán, mely 1.91 febr. 14-én történt, 26405 magyar forint átvételekor, ennek Teréz nővéérének 4000 forintos hagyományával együtt nagyot lendített a maroknyi unitárius népen.

Hogy a város. az egyéni önkény romboló kísérletezései miatt sokat szenvedett, azt nem lehet elvitatni. De bármilyen ádáz osztály és felekezeti harc dult is és, hogy csaknem eltávolították az igazságos törvény útjaitól, a fájdalmas panasz végre meghallgatásra talált. Eltűnt a Jezsuita renddel a katonai rémuralom, vissza szorították a papi befolyást és az idegen, vagy megtanulta a nemzet nyelvét, vagy elköltözött. Megszűnt az osztrák kormányzással a német világ és a magyar nemzet, magyar alkotmányt kapott. Mikor pedig II. Lipót uralkodását követte I. Ferencz a trónon, olyan változások ment át a város és lakossága, melyet egyetlen uralkodó alatt sem ért meg. Az új fejedelem 42 évi uralkodása tele van mélységekkel, melyek felejthetlenné s egyszersmindt érdekessé teszik a várostörténetének lapjait.

A császári katonaság meghódított tartománynak tekintette Erdélyt, így a város is a hadikincstár tulajdonának tartotta bástyáival, védősáncaival együttvéve, melyet a szatmári békekötésig kettős fal védett. Így lett aztán a háború elcsendesedésével közpéda a városfala, amíg Mária Terézia kinem mondotta, az a város közönségéé. A letelepülni szándékozó férfiak részére, II. Lipót országos érdeknek tartotta a város körülövező várfalak s bástyák tövében elterülő területek felmérését s azok

Această hărătuială a oamenilor a durat timp de doi ani, până când Napoleon, exilat fiind s'a stabilit pe insula Sf. Elena. La încheierea păcei, în 1814 orașul fusese reprezentat prin magistratul regal Andrei Páll, care reînforcându-se a adus cu sine grațitudinea și proiecția dinastiei domnitoare.

În 1817 populația orașului era în febră așteptării vizitei domnitorului. Majestățile lor Francisc I. și Augusta Carolina au descins în orașul strămoșesc. Regina în amințirea acestei vizite a donat orașului în cadrul unor strălucite festivități în ziua de 18 Aug. suma de 2000 florini. Conte Gabriel Haller a ieșit până la Someșeni cu trăsura de gală trasă de șase cai, în întâmpinarea Suveranilor. Majestățile lor fură escortate de strălucirea fără margini a aristocraților având în dreapta și în stânga trăsuri de gală 6 tineri nobili pe șase cai pur sânge.

Înălții oaspeți, înconjurați de nobilime și de corpul profesoral conducător al tinerimei fură găzduiți în Palatul Bánffy din Piața mare, Regele urcând treptele palatului și-a încetenit mersul, ca bătrânul guvernator-amfitriva să poată urca cu El împreună. În ziua de 19 fură prezentate Reginei aristocratele pe care suverana le-a distis cu înalta-i atenție, iar în ziua Sf. lui Ștefan, oaspeții regali-conform Diplomei de aur a lui Endre II. în ținută de gală maghiară, au asistat până la sfârșit la serviciul divin ce s'a oficiat în Catedrala din Piața-Mare. În același costum — ținută de gală maghiară — a prezidat Regele Francisc I. ședința guvernială, la care au luat parte: Conte Gheorghe Bánffy guvernator, Alex. Rudnai comandant de regiment, Conte Kemény șeful ordinelor și al Corpurilor, Straussenburg președintele administrativ etc. După o ședere de 9 zile în Capitala Ardealului Înălții oaspeți au părăsit orașul cu echipagiul contelui Grigore Bethlen. Populația întregului oraș a primit cu un entuziasm fără pereche pe Suverani. Se întreceau cetățeni în danii benevole ca să facă cât mai mare strălucirea primirei. Podul dela Tarța, pentru a servi trecerei

felbecsülését. Ez által remélte a munkás-kéz szaporodását, melynek révén számban jólétben emelkedni fog a város számtalanszor megtizedelt lakossága.

A rendeletet tett követte. Nemcsak a falak tövében elterülő körterek lettek eladva, hanem lerombolták az 1400-as évektől a lakosság személyi és vagyoni biztonságát védő bástya falakat, melyeknek nagyrésze, mint mondták beomlás veszélyével fenyegette a járókelőket. Megszűnt az örökveritéken szerzett városi része, a pusztulási hajlamot, még az ősök iránti kegyelet sem volt képes megállítani. Csak azt tudták, hogy a városfalak kövei többet érnek a bányászott köveknél. A katonai lak tanya építését, melyet 1825 március 26.-án rendelt el a kormányzó az 1837-ben lebontott közép bástya kapu köveiből kezdték meg. Majd 1839-ben leszedték a közép turda és manasturi kapu bástyáit is. *Pataki Mihály* főbíró indítványára, 1840 febr. 28.-án leszedik a szentegyház utcai bástyát és megnyitják az utcát a főtérrre. Ötven év, háromszázad építését rombolta le. Az Ó és újár, mely szirt koszoruként borult a város honlokjira szétválott, csupán a Bethlen bástya hirdeti még a véres ütközetek színterét.

Ebben a korban szabadverseny tárgya lett a kézműipar. A tőke elhatalmasodott az ipar felett és az emberi vállalkozások minden eszközt megragadtak céljuk eléréséhez. Legnagyobb ellensége lett már ekkor is, úgy a céh, mint a kereskedelmi intézményeknek a zsidóság, mely úgy szaporodott, mint eső után a gomba. Magához központosította a gabona kereskedelmen kívül a sör és pálinka főzést. A céhek életében csupán annyi újítás állott be, hogy számadási és szegődtetési könyveik 1817-ből erednek.

De az Izabella királyné által betelepített sátoros cigányok, mint „új parasztkovácsok“ szintén céhet akartak alakítani, amire a városi tanács 1834-ben csupán a „társaság“ elnevezést engedélyezte részükre, Ezzel szemben a cigányzenészek

convoiuului regal, a fost gratuit construit de către Kerészty Kirmayer. Cu toate oastea consiliul l-a onorat cu 100 de fiorini și la ales între »cei 100 de bărbați«.

În amintirea vizitei regale s'a ridicat în Piața mare, — atunci Piața Grăului — un obelisc pe cheltuielă publică. Desvelirea și sfintirea monumentului s'a făcut în ziua de 4 Oct. 1831 în suntele a 12 lovituri de tun. După Te Deumul oficiat în biserică din Piața Mare, a căzut pânza invelitoare și s'a ținut următorul discurs: »După învingerea mu'tor piedici, publicul municipiului iber regal a văzut realizat scopul străduinței sale, de a ridica un monument în amintirea vizitei majestăților lor, care s'a construit prin străduința artistică a sculptorului arhitect Iósif Klieber, director al școlii politehnice și Consilier de curte, precum și prin neobosită intervenție și cheltuielă a consilierului Emerich Topler desvelndu-se astăzi, în ziua onomastică a Majestății Sale«. Pe trunchiul monumentului figura Geniului Binefacător susține bustul fidel și cu chilimbar încoronat al Augustei noastre Domne. De desubt e basoreliefa intrarea triumfală a Soveranilor în oraș prin Poarta Centrală, trăgând la Casa Guvernatorului, înconjurat fiind de magnații călări și de populație entuziastă. În cealaltă parte, la spate vedem cum Regina, urmată de Doamnele Ei de onoare, de Cămărașul și de Primarul de atunci, descinde în mijlocul înfomeaților, bătrânilor și copiilor săraci, împărțind daruri cu mâna Ei proprie. Pe cealaltă două părți se află stema municipiului, în semn că monumentul s'a ridicat din vo'nja și cheltuielă publicului. Tot pe soclu se mai află și următoarea *Inscripție*. »Consiliul atrage atențiunea marelui public să cinstescă și să îngrijască lucrătura ziua a acestei monument etc. Cei ce vor contraveni acestei dispozițiuni, aducând stricăciuni acestei lucrări, vor fi prinși și pedepsiți.

Dat din ordinul Consiliului Municipal. 4. Oct. 1831. Ștefan Török jun. ajutor de subnotar«. La 25. Oct. 1822 la depunerea

céhbe való tömörülése korábbi időkben vette kezdetét, szabályaikban, melyet öfelsége elé terjesztettek, tenfcglaltatott, hogy a banda évi jövedelmének 10 százalékát fizesse be a céh pénztárába, melyből ellátják az öregeket, özvegyeket és gondoskodnak az árvagyermek neveltetéséről, akiket zenére tanítanak. Sok huza vona után a kir. kormányzék 1820 szept. 19-én megengedte az alakulá t. Indoklásul, hogy nem csupán a pénzkereset volt a főcél, hanem a zene főkéletesítése, hogy azt az európai nemzetekkel egy színvonalra emeljék. És úgy az Istentiszteletekhez, mint a színházi előadásokhoz zeneileg kulturált egyéneket nevelhessenek.

A város szépészeti szempontból is emelkedett. Báró Bánffy Farkas kir. kincstárnok kezdeményezésére megkezdte az utcák kikövezését és a földalatti rejtékhelyek (pincetorok) betömését. Így 1822-ig *Thalinger Frigyes* tartományi főmérnök vezetése mellett, a város belterületén igen sok utca lett kikövezve, részint közpénzből, részint a háztulajdonosok költségén. Ugyancsak a 800-as évek elején a főter gyökeres megtisztítását határozta el a városi tanács 1831-ben, hogy le kell bontani az ott disztelenkedő árubódékat, mivel azok körüli a sok ingyenlő, lézengő, nemcsak rontja a levegőt és ezáltal veszélyeztetik a közegészséget, hanem erkölcstelen beszédeikkel botránnyt okoznak. Erre a rendeletre a pálinka, kenyér és cipő árusokat, pecsenyesütőket a közép hid és manasturi kapuk elé helyezték. Hogy a Fellegvárban elhelyezett katonaség és a városban elhelyezettek között könnyebbé tegyék a közlekedést, 1801 május 4.-én megépítették a „Németek pallóa“ hidat amit sajnos, az 1929.-iki vízáradás egy éjjel elmosott.

A trencsini várba tervezett 540 főnyi leqénységet és 6 tisztet befogadó katonai laktanya építési ügye is egy évtizeden át húzódott, mire 1835 június 18-án megkezdhatték és már két év múlva átadták rendeltetésének. Alapkövet *Estei Ferdinánd*

pietrei fundamentale s'a depus întrio ladă de piatră o tablă de plumb cu următoarea inscripție în limbile latină și maghiară: »Să afli lume ce vei fi: Care vei răsturna odată acest fundament, căci ce nu se răstoarnă sub puterea vremurilor târzii, că acest stâlp aminteste călătoria lui Francisc I. Augustul Impărat al Austriei, Regal al Ungariei și al Boemiei; Mare voevod al Ardealului, care în anul 1817 al erei creștine a umblat împreună cu Augusta Sa Soață Regina Augusta Carolina în acest voivodat drag al Ardealului, exercitând în această Capitală a Clujului grația Sa de Voevod; a petrecut aici în zilele de 20—28 August. În amintirea acestei mari întâmplări și pentru externizarea ei. Consiliul Nobil al Clujului, precum și tot publicul cetățenesc a ridicat aceasta în anul Domnul 1822 în semn de recunoștință și din contribuție publică proprie«.

Acest semn al devotamentului și al supuseine poporului fu răsplătit de penechea regală, căci au trimis 10000 de fiorini guvernatorului pentru înființarea unui spital medico-chirurgical. Acest gest a electrizat întreaga țară, astfel că mulțumită energiei comisiei numite pentru realizarea Spitalului și mulțumită străduinței contesei Esterházy, din cei 20000 de fiorini pe terenul călugărițelor »Exterjară« la 17 Nov. 1820 s'a terminat construirea instituției boțezată, după marea donatoare. Spitalul Național Carolina«. În acest nou spital fură primiți toți acei bolnavi cari nu avea mijloace, fără deosebire de persoană, religie sau naționalitate și fără act de naștere. Tratamentul era gratuit, iar morții erau înmormântați pe cheltuiala spitalului. La început locurile gratuite erau în număr de opt: 4 femei și patru bărbați. Numărul acesta se sporea însă mereu. Bolnavii plătitori găseau îngrijire medicală în schimbul taxei zilnice de 30 de creițari. Altă binefacere a acestui spital era că elevii de doctori, putem să facă o practică temeinică la patul bolnavilor sub directă supraveghere a medicilor.

főherceg 1834 aug. 4-én tette le, két kőadát helyezve bele, hol az akkori pénznekemen kívül, két ólom táblán örökítették meg azoknak a neveit, akik 68 évi késedelem után elkészítették, a város lakóinak nyugalma biztosító katonai épületet.

A katonai nevelőház terhet is évtizedeken át a polgárság adta össze és még 1792-ben folyamodott a k. r. kormányzékhez, hogy tegyék át máshova a nevelőt, mivel ezek a növendékek egyetlen nagy szállójukat elfoglalják, s nem képesek a külföldről érkező vendégeket tisztességes szállással ellátni.

A sok sürgetésre 1796-ban a katonai nevelőnek Turdára való helyezésével a belmonostor uton levő „Fehér ló” nevű házat visszakapja a város, melyet nagy beruházásokkal kitatarozott és utána megépítették a ma is fennálló „Redutot,” melyben nemcsak szállást nyertek az utazók, hanem a téli időszakokban is kellemes mulató helyül szolgált a közönségnek.

Az így rohamosan fejlődésnek indult városnak feltétlenül szüksége volt az éjjeli világítás megoldására. Nemcsak a vagyon és közbiztonság követele ezt, mely által könnyebben kerithetők a gonosztevők, de a lakosságnak és az itt tartózkodó idegeneknek is könnyebbségére szolgált a kivilágított város, mint a sötétben való botorkálás. Ennélfogva 1819 jan. 12.-én *Pál András* bíró eszméjét és tervét a kögyülés a magáévá tette és 8 év alatt összejött végre az az alap, amely fedezte 1827 dec. 31.-én felállított 247 lámpának az olaj és kanóc beszerzését az *új Pataki Mihály* főfelügyelő havi 60 forint és a 34 lámpagyújtató havi 20 forint fizetését.

Mikor már a sok egybefonódott munkáskéz emelte a város színvonalát, mikor a belső rend és béke végre helyre állhatott, jött a lakosságot rémképként fenyegető kolera. A halálos veszedelmet 1831-ben megelőzve a kapuk lezárását határozták el. Csupán a monostori, feleki, közép és hidelvei kapukon lehetett bejutni, amelyeknél két-két ór ügylt a rendre. El-

Cu ocazia războaielor lui Napoleon I. pe teritoriul Ardealului au rămas o mulțime de morfi și răniți. D. spre aceștia marchizul Caranew, ambasadorul francez la Viena — a cerut un tablou exact prințului Metternich. În orașul nostru fură înmormântați trei prizonieri francezi: Mihail Fointon : 8, Luis Calipe 17 și Iacob Jean de 24 ani. Pe toți trei preotul rom. cath. Ignațiu Boer i a dus la groapă După încheierea păcei mulți prizonieri francezi au rămas și s'au stabilit în orașul nostru, printre cari foarte mulți eminenți meșt. șugari. Descendenții lor și așași trăiesc printre cetățeni municipiului Cluj.

Cetățeni »orașului comcrilor« de odinioară pe lângă că erau iubitori de muncă și aveau spirit de inițiativă, mai erau și foarte strângători. În mâna lor țineau firele comerțului de peste mări. După zilele de belșug, în fantazia burghezilor a incolțit o părere: că toate acele comori, pe care conducătorii de oștiri și domnitori le-au ascuns, s'ar afla sub pământ în hotarele orașului. Amăgitorii profitori au făcut să se creadă că în noaptea Sf lui Gheorghe o flacăra verde arată locurile comorilor ascunse. Prin faptul că în 1828 în hotarele Selistei s'au găsit 70 de taleri bătuți de regii poloni Sigismund III și Ștefan Bathory iar în 1808 la zidirea Colegiului reformar s'au găsit 253 de monede de aur diferite căutarea comorilor a devenit o manie. Ba chiar mai înainte, în anul 1790 aproximativ, s'a constituit în oraș o asociație cu numele de asociație pentru căutarea comorilor«. Această asociație timp de nouă ani a căutat aur îngropat, fără să oăsească măcar o monedă. În speranța unei imbogățiri rapide și ușoară toți membrii »Asociației« au sărăcit complect pierzând întreaga lor avere, sacrificând capital pentru lucrările necesare scoaterii comorilor inexistente.

La 1798 iarăși suferi orașul pe urma unui groasnic incendiu iscat la casa lui Mihail Turi un ofițer pensionat. Arseră străzi întregi începând din Str. Nic. Iorga până la biserica Minorților, Str. Episcopul Ivan,

zarták a határszélen a Györgyfalvi út, a Törökvágás, a Fellegvári ösvény és a Dézma csürnél a Szamoson való átkelést. A lábasház alatti lézengőket szélnek eresztették, az idegen koldusokat kiutasították, valamint a zsidóságot is eltiltották a ki és bevaló járkálástól. Megteremtették az egészségügyi osztályt, kórházat rendeztek be, a felső szén utcában és a városi tanács 30 ezer forinton gabonát vásárolt. A várdházat is lebontásra ítélték, mely a főtéren emelt *Rhédei — Jósika* házak előtt, valósággal elcsufította a teret, de ez csak terv maradt, mert még 1829 júniusában is a helyén volt.

A város egyetlen nyilvános fürdőjét, amit a nádas-híd mellett még az 1500-as években *Heltai Gáspár* állított fel a XIX. század elején a Magyar utcai kapun kívül, a hajdani „Flora“ fürdő helyén egy deszka fürdővel egészítették ki a Malom árok bal partján a Három lilium“ vendégfogadó telkén. Ezt a közfürdőt, mely télen amúgy sem volt használható, csak 1860-ban bontotta le a ref. egyház, amelynek állítólag tulajdona volt. A téli évadot is szolgáló fürdőnek, 1840-ben *Dr. Szombathelyi Gusztáv*, városi főorvos veti meg az alapját. Egyrészt szépészeti szempontból, másrészt a külterület szemétdombjának eltüntetésére, a mai „Diana“ fürdő helyén, 1843-ban megnyitott egy rendes téli fürdő, mely már 1852-ben gőzre lett berendezve. Sajnos 1869-ben tűz ütött ki, melynek ez is áldozatul esett, így csak 1875 pünkösdkor nyílt meg az új kőépületben elhelyezett gőzfürdő, mely zuhanyt is foglalt magában.

A zsidóság, még az 1813-ban megejtett népszámláláskor csak házaló és pálinka égető családok mutatott ki, a külvárosban lakhatott. Csak *I. Ferenc császár* uralkodása alatt merészkedtek a város belterületére. Az első kérelmezők között *Welich Dávid* és neje *Deutsch Franciska* voltak, akik *Kain József* részére, aki 6 gyermek beteges apja s már régen lakik a városon, jó erkölcsnek örvend, szüksége volna olyan

Str. Brătianu, Biserica Piaristilor, credința scaunului regal. Intr'un cuvânt arse întregul centru până la temelie. S'au distrus ai clopotele bisericei reformate care au fost unice în țară.

O singură victimă cauza jefită incendiului, fiica unui fierar care muri în 4 zile de rănile primite. De alte victime nu pomenesc actele. In orice pagubele materiale au fost imense. La 11 Februarie 1834 orașul fu teatrul unui eveniment sângeros. Câțiva tineri trecură inaintea patrulei fumând. La somația șefului patrulei să aruncă lulelele n'au reacționat ci continuară să fumeze mai departe. Acest lucru îi întârîta pe soldați, cari îi arestară și-i duse la corpul de gardă. Mulțimea urioasă se adună în fața cazarmii așteptând defășurarea incidentului. Comandantul regimentului fără nici un aviz prealabil, sau somație ordonă soldaților să tragă în mulțime rânind mulți oameni. Dar nu se indestuli cu atât, ordonând mai departe imprăștierea mulțimei, cu baioneta. In această încercare și-au găsit moartea multe persoane. Scaunul regal trimise un batalion de grenadierii pentru potolirea răscoalei, dar fură imediat recheamați printr'un ordin superior.

Acest lucru îl scandaliză pe baronul Nicolae Wesselényi care simți prin aceasta lesată Constituția și libertatea personală, încât și nu au discurs în care atacă vehement pe acești mercenari care nu caută altceva decât să despoiască populația. Discursul apăra în Pesti Napló 1881/192. Înfrâșit se pune capăt dominațiunii mercenarilor cari nu se sinchiseau chiar de a demeni pe tinerii elevi sub armă. Li ameză cu vorbe și promisiuni, încât numai atunci își dădeau seama când era prea târziu.

Acest lucru dăda naștere la multe încercări între studenți și soldați. Ca un început de culturalizare a fost înființarea ocolii de scrimă și a »casinei domnești« la 1833.

Se înființează și societăți filarmonice (Muzikali Egyesület) unde tinerii primeau o pregătire serioasă în arta muziceii. Cei cari au contribuit in mare măsură la înfiin-

hlyre, mely gyógyszerár közelében van. Ezenkívül ő a zsidók papja is és az imaházban lefolyó szertartáson legalább 10-nek kell jelen lennie. Erre a kérelemre 1816 szept. 16.-án válaszolt a tanács s megengedte Kain itt maradását. Ezzel vette kezdetét a zsidóság terjeszkedése, mely hamarosan olyan méreteket öltött, hogy, *Deutsch Lipót* fia *Lázár* olyan meglepetésszerű bukást csinált, mikor a 12,000 forintos teher fedezésére, csupán 3000 forintot találtak hitelezők. Amit, ha a mai pénzegységé számítunk át, a 12,000 forint k. b. 15.000,000 leinek felel meg. Mikor a tanács az egész *Deutsch* család kiutasítását követelte, mivel *Deutsch Franciska* ijuság rontó erkölcsstelen életet él, ami azonban 1824. decemberében végleg hallgatásba merült, mert a zsidóság élt a császár parancsával, hogy a már megtelepedettek nem lehetett kiutasítani, annak dacára, hogy a tanács, csaló, orgazda és rossz életűeknek állította be őket. Elrendelte a császári parancs, hogy a bűnösökkel járjanak el kellő szigorral, de a törvények ellenére ne sajnargassa őket. Éppen ez kellett a profitra éhes zsidósnak. Olyan nagy tömegben lepték el a várost s ezzel egyidejűleg Erdély területét, hogy fenyegették a régi kereskedők megélhetését. Erre a tanács, miután az 1835. április 8.-án kelt jelentésében kimutatta, hogy a városban 61 zsidó férfi és fiugyermek, 48 nő és leánygyermek volt, erélyesen követelte letelepedésük meggátlását. Minden újonnan érkező zsidónak a rendőrigazgatónál be kellett jelenteni utjának célját, idejét és helyét. Akinek tartózkodási engedélye lejárt azt könyörtelenül kitették a város belterületéről. És azt, aki időn túl befogadta, szigoruan megbüntették.

A birtok és házrendezésre 1802 május 29.-én *Jónás Ferenc* egy telekkönyvi tervezetet tett a tanács elé, amit a közgyűlésen el is fogadtak. De mikor a kir. kormányzék 1819-ben minden ingatlan tulajdonost kötelezőleg akart bevezetni. az egész terv meghiusult. Mert a tanács olyan érte-

țarea acestei societăți, erau: contele Émeric Wais, Anton Hollák, Ladislau Gál. Primul examen a fost în localul Redutei (Cercul Militar).

La 20 Noembrie 1820 fu terminat și Teatrul Național din str. Kogălniceanu, iar la 13 Martie 1821 s'a început prima reprezentatie, un piesa, »Nicolae Zrinyi« apoi »Fuga lui Bela« de Gheorghe Ruzicska, »Cumanii« de Gheorghe Császár, care a fost piesa cea mai reușită dintre toate, La 1906 teatrul fu închis iar la 1-04 dărâmat. E de relevat că în teatrul acesta îi găsim deja pe artiștii renumiți și azi, Elemér Hetényi, Margit Miklóssy, Jostf Stefanidesz care azi e dirijorul Teatrului Maghiar. Iul Francisc II. se tipărește primul calendar ia care apare și o lucrare a lui Petru Maior.

Apăru în acest timp o carte, care oglindea fidel sentimentele loiale ale poporului și căreia autorul rămas necunoscut îi dădu titlul: »Traiască Impăratul Francisc«! Literatura de foileton a luat naștere în Cluj la 1791 prin »Magyar Hirlap« din inițiativa lui Francisc Toldy.

Ziarul »Hazai Híradó« a fost fondat de Francisc Pethe de kis szánthó, în anul 1828, aparând pe a singură coală, iar în al doilea au al apariției sale purtâne titlul de »Erdélyi Híradó«, caută să câștige simpatia cititorilor prin câte un supliment: »Toldalék« sau »Nemzeti Gazda«. Guvernul însă prin publicațiile sale gratuite și obligatorii a supraîncărcat în'r'atâta ziarul, încât acesta deja la 20 Iunie 1831 nici cei 120 de abonați, pe care îi avea nu i-a putut servi.

Atunci Samuilă Filep Deáki și cu Samuilă Méhes se asociază la ziarul lui Pethe care mai târziu trece asupra lor complet dreptul său de presă și asifel drept fruct al unei munci asiduu de un jumătate secol ziarul lui Pethe este scăpat de pieire. Așa a luat naștere, din acest sân bure la 11 August 1833 și din inițiativa câtorva membrii însufleteți ai »Casinoului Domnesc«, ziarul »Vasárnap! Ujság« redactor fiind numit Samuilă Brassai, la 1834. Două tipo-

lemben hozta meg határozatát, hogyha az egész országban be lesznek vezetve a nemcsak birtokosok is, akkor a város is önként elfogadja. De minden tervezések és tanácskozások dacára, még 1847-ben is az első alakjában állt a telekkönyv, csak az iktatta be ingatlanát, aki akarta.

A város rendőrség felállításának első nyoma az 1793 szept. 27-iki közgyűlés jegyzőkönyvében volt, de a megvalósítására, csak 1801 márc. 14-én került a sor. Ennél fogva a városnegyed-kapitányok munkája megszaporodott, amit a régi 20 forint helyett, havi 25 forinttal honoráltak.

A lassuság kerékkötője volt mindennek. Így az igazságszolgáltatásnak is nagy hátrányára vált, hogy a XIX. sz. legelején kért dolgozó vagy javító fegyházat a kir. kormányzék még 1839-ben sem állította fel, pedig a városi börtönből számos súlyosan elítélt rab szökött meg. Mire jelenthette a tanács az építés bevezését már 1842-öt irtak.

Nem érdektelen a rómaiak korából épen maradt »Torony«-nevű büntető fogház története. A város kőfalának az óvár keletdél-szögleteti bástya helye, melynek hossza 15 méter volt, sok helyen beomlott. Mikor pedig a tanács fegyházzá tervezte átalakítani, *Alföldi Antal*, a nemzeti színház építő mestere, a »Torony« történelmi becsű adatait a következőképen örököltette meg:

»A tömlöc az óvár hid ucca felőli délkeleti szögletében jókora kőfal közt lévő erősségben fekszik. Az uccára záros ajtóval van ellátva, melyen belül 3 hajdu szobája áll. A telek másik szegletében, a földszinten balra egy szoba tisztesebb nőfogyoknak, ágyakkal, elkülönítve. Közül pitvar s újra egy szoba súlyosabb női bűnösök számára pítsszel. Ezt követi egy nagyobb terem s azon belül a sötét szoba, hova az elégedetleneket zárták 24—48 órára. Van ezenkívül egy pincealaku rész, amit rézente a súlyos bűnözők tömlöcéül használtak. Ez 1822-ben fáskamra volt. A bástya felső részében deszkalépcső feljárás a porkoláb szobájába, a börtön tágas udvarára

grafii câștigă orașul în 1831; cea romano-catolică având conducător pe Lipot Krüner primul ajutor al tipografiei Universitare din Budapesta și tipografia evanghelică reformată sub conducerea lui Gabriel Barra. Liceul, cu două etaje, din Str. Mihail Kogălniceanu clădit de Jezuiți în 1727, fiind atăcat de dîntele vremii, în anul 1821 este reclădit, parte din pietrele scoase din mănăstirea abației din Mănăstur, parte din pietrele scase din zidul ce inconjora orașul pentru suma de 80 000 florini argint, iar director al tipografiei din localul liceului înființat aici colț Calea Feleaului, fu numit Emeric Koros. Aici s'a tipărit lucrarea de trei volume a profesorului Martin Balla: »Trăsăturile Generale ale Istoriei Universale«, lucrare care la 14 Februarie 1801, fu premiată de Împărat cu medalie de aur.

Ca, chestia învățământului romano-catolic să câștige toată siguranța materială, episcopul din Transilvania, baronul Ignat Szepessi, oferă statului spre cumpărare atât c'ădirile iezuite cât și noul liceu, cece în anul 1829 la 21 Novembrie s' și întâmplat statul cumpărându-le cu suma de 60.899 florini de argint — ba chiar orașul Cluj a contribuit cu 2313 florini. După ce parochul abațial Ștefan Kedves înființă în centrul orașului școala populară romano-catolică, asociația feminină stimulată de acest fapt ca să stăvilească răspândirea minciunei, furtului și a altor vicii între copiii mici, înființă în Str. Mănăstur a grădină de copii care există și astăzi sub numele de »Augusteum«. Așa a laț naștere la vorbirea înfocată a popularului preot reformat Carol Herepei, în 1833 »Asociația Femeilor Reformate«, în cadrele căreia contesele Bethlen Farkas și Ana Mikó înființează a școală gratuită pentru băeți și fete. Acelaș lucru s'a întâmplat la »Hidelve«.

La școala lutherană, care avea două clase, propuneau celor 61 de elevi înscriși. Samuil Berger și Andrei Zolna; iar la școala inferioară unitară de fete învățător a fost Samuil Szentpéteri, după care a ur-

niții két világos ablakkal. Mellette csinos szoba az előkelő bűnösök számára. Ezen-tul a közönséges rabok szobája magas pütszel, felfelé magasra csinált erős vas-rácsos ablakaival. Innen nyílik egy ajtó a fűskamra feletti szobából udvarra néző ablakaival, alacsony pütszen a halálra ítélt-ek, ítélemdők feküdtek leláncolva«

Ezek az ódon falak tanui voltak lebontásukig, a letűnt századok hirhedt gonosztevőinek.

A már lassan lecsendesedett és a harcizajtól elszokott XVIII sz. beli lakos-ság, melynek nagyrésze sok vészt és sar-cot állott ki a francia forradalom gyászos korszaka évtizedekig újabb izgalmakat o-kozott. Ez az újabb hadviselési mozgalom, melyet *I. Napoleon* Magyarországon 1808 — 1809-ben vitt véghez, teljesen feldulta a régen kiérdemelt nyugalmat. A kötéllel való katona fogdosások szomorú korszaka ez, mikor sem a város urai, birtokosai, de még a zsellérek sem mentek szívesen a császár hadseregébe. A kényszer katonás-kodás legtöbbször az idegeneket és a sze-génysorsukat érte, mert a városi polgár állíthatott maga helyett akárkít. Ez az ember zaklatás két eszterdön át tartott, csak *I. Napoleon* Szent Ilona szigetére való száműzetésével ért véget. Az 1814-ben megkötött békekövetségben, *Páll András* kir. bíró képviselte a várost s magával hozta az uralkodóház legmagasabb párt-fogását.

Nagy, királytváró napra virradt 1817-ben a város közönsége. *Ófelségeik I. Ferenc és Karolina Augusztá*, meglátogatták az ősi várost s ennek emlékére, fényes ünnepség keretében, aug. 18-án 2000 forintnyi adományt tett a királyné. A város 12 tagú küldöttsége, pompás 6-os fogattal ment, *gróf Haller Gábor* erdélyi kincstárnok vezetése mellett *Ófelségeik* elé Szamosfalváig. Megérkezésüket a főnemesség fényben uszó pompája kísérte és hat fiatal főrangú, drága nemzeti viseletben, ódon szerszámmal felszerelt felívéreken vette körül a királyi hintót. A főtéri gróf

mat Ștefan Koncz. La moartea acestuia episcopul numește în 1772 pe Paul Simó, căruia îi urmează la 3 Maiu 1838 Moise Simonfalvi.

Când ultimul, din cauza vârstei sale înaintate abdice, este ales Abel Geliczei Paul. În acest timp nu aveau școli: ortodoxii, gr. catolicii și evrei.

Odată cu dărîmarea clopotniței de lemn piață, pentru înfrumusețarea orașului în partea de Nord-Est, s'a început construcția unui clopotnițe de piatră, a cărei piatră de bază a fost sfințită la 19 Martie 1837, de episcopul romano-catolic Nicolae Kovács, și în turnul căreia s'au tras pentru prima oară clopotele la 18 sept. 1858. Crucea de pe turn precum și ornamentele au fost executate de maestrul dulghar Carol Kirmayer, din Cluj. Edificarea acestei clopotnițe a durat 22 de ani, costând 280.335 florini și 57.5 korone.

La 1898 cele 6 clopote mai ale ieziștilor căzând pradă flăcărilor rămâne dintre ele numai unul — cel numit »Sfântă-Treime« greu de 38 măji și 65 funți: materialul distrus al clopotelor a trebuit înlocuit cu altul nou. Returnarea clopotelor s'a executat de maestrul Ioan Araschowski, iar greutatea lor a fost următoarea: 53 măji și 50 funți, 22 măji și 15 funți, 10 măji și 49 funți, 5 măji și 54 funți: iar sfințirea lor s' făcut de episcopul Iosif Martonffy la 2 Aug. 1801.

Credincioșii bisericii reformate din Str. Marechal Foch în locul vechii biserici de lemn, clădesc la 1828, o nouă biserică cu două turn, a cărsi piatră fundamentală a fost pusă la 3 oct. 1829 de Ioan Bodola Zágonyi, în cadrul unei festivități solemne.

În vech a biserică de lemn, ultima liturghie a fost celebrată de preotul Carol Herepei din Ocna Mureșului la 2 Nov. 1845 căci noua biserică a fost sfințită abia la 1 Oct. 1851.

Datorite frământerilor a sece din sânii bisericii luterane, destrămarea, a fost așa de mare încât la 1695 numără abia 350 de credincioși. Atunci au primit ca preot pe Marjin Klein, predicatorul spita-

Bánffy palota látta vendégül a város előkelőségétől és a tanuló ifjúságot kísérő tanári kartól körüvett felséges vendégeket. A király a lépcsőkön telfelé indulva meglassította lépteit, hogy az agg kormányzó — házigazda könnyebben érkezzen vele. Majd aug. hó 19-én bemutatták azokat az urnőket akiket a királyné látni kívánt és Szent István napján, mindketten, II. Endre aranypecsétű oklevele szerint magyar nemzeti ruhában hallgatták végig a főéri templomban celebrált isteni szünetet. Ugyan ebben a díszmagyarban elnökölt I. Ferenc király az aug. 22-én lezajlott kormányzék ülésén, ahol jelen voltak: gróf Bánffy György kir. kormányzó, Rudnai Sándor ezredparancsnok, gróf Kemény, a karok és rendek elnöke, Straussenburg tartományi főszámvevőszék elnöke, stb. Majd aug. 27-én, 9 napi ittartózkodás után, gróf Bethlen Gergely fogatán távozott a királyi pár. Az egész város lakossága olyan szeretettel fogadta az uralkodóházat, hogy örkéntes zdmányával tul akart tenni egymásn. Tarcsán elkészített hídrert, amelyen Ófelségeiknek át kellett jönni, Kirmajer-Keresztély nem kívánt fizetést. Ennek dacára a tanács 100 forinttal jutalmazta és felvette a 100 férfiak közé.

A fejedelmi pár látogatását, egy közadakozásból emelt emlékoszloppal öröktették meg, melyet a főtéren, illetve ahogy akkor nevezték; a Buzapiacon állították fel. A felszentelési és leleplezési ünnepet Ferenc napján, 1831 október 4 én tartották meg 12 ágyú lövés keretében. A főéri templomban tartott Te Deum után a kivi látított emlékoszlopról lehult a lepel s a következők hangzottak el. »Elérte valahára, sok akadály legyőzésével e szabad kir. város közönsége óhajtott kívánságának célját, hogy őféségeik ittjárásának emlékére készített emlékoszlop, mely Topler Imre városi érdemes választott polgár fáradhatatlan közbenjárása és költsége scgélyével, a bécsi cs. és kir. akadémiai tanácscs. műegyetemi igazgató: *Klieber József* kékfaragói művészége által a mai rapon,

lului din S'bu, baza bisericii punând-o numai la 16 Iulie 1792. Intreaga construcție a costat 37.000 florini de argint. In timpul acesta credincioșii gr.catolici cari n'aveau încă biserică, aparțineau bisericii mame din Mănăstur, unde liturghia le-a ținea Avram Méheș.

Abia după vizita episcopului Bobb în 1798, mica eclesie gr. catolică cumpără dela moștenitorii lui Grigore Horváth, casa din Str. N. Iorgă, pe care cu mari jertfe și pe banii episcopului au putut-o lărgi într'atât că să înceapă construcția bisericii la 1800 care de fapt cu un an mai târziu, la 1801 s'a și terminat pe seama celor 14 familii ce trăiau aici.

Aceste 14 familii, la 1800 se sporesc la 5000 de suflete. Deoarece însă și numărul greco-orientalilor creștea din zi în zi s'a imțit imperioasa nevoie a unei biserici. Astfel s'a zidit la 1795 mica biserică, din Str. Bisericii Ortodoxe, unde prima liturghie a celebrat părintele Popa Folyovics Iliș. Aranjarea interiorului bisericii însă a cerut jertfe grele, astfel că mica eclesie a avut de luptat cu greutăți foarte mari. Acesta greutăți s'au înlăturat abia în 1817 când i-se dădu ca ajutor din partea statului venitul alodial al moșiei orașului.

Cu ocazia recensământului din 1802 greco-orientalii numărau numai 54 de familii, căroră primul clopot le-a fost dăruiul de contele Teleki. In anul 1838 protopopul Grigore Gáll, pune jurământul de credință regelui maghiar Ferdinand al V-lea.

Cunoscutul învățat canonicul Timotei Cipariu, în revista s'a de lingvistică română și istorie, aduce un interesan articol, în care arată ia, după un document dat în 1600 de Mihai Viteazul, deja în 1627 preotul Toma, din Cluj, liturghia o celebra la locuințele credincioșilor. La 1851 când se face un nou recensământ numărul familiilor ortodoxe se ridică la 437, număr ce spre sfârșitul sec. al XIX-lea, se ridică simțitor. In aceeaș măsură însă, crește și invazia evreilor, a căror număr la sfârșitul secolului trece de o mie.

Ófelsége neve napján tökéletességre vite-tett. Mivel az emlékoszlop derekán levő jöttévő génius borostyán koszorúval körítve tartja fenséges urnőnk és asszonyunk jól eltalált mellképét és azalatt ábrázolva van azon pompás bejövetel, mikor a felséges pár az örvendező sokaság, számcs mág-nási lovassereg kíséretében a középkapun bejőve a kormányzó házához szállott, ezzel háttal átellenben ábrázolva van a császárné, amint azon időbeli éhség miatt egybesereglett öregeket, gyermekeket, személyesen, főudvari hölgyének, főkamarsá-nak és a város akkori főbírójának kísé-rete mellett meglátogatta s nekik saját ke-zével alamizsnát osztogatott. A másik két oldalon van a város cimere, annak emlé-kezetére, hogy azt a városi közönség csi-náltatta. A negyedik oldalon az örökemlé-kezetre irt; *Fölirot*“ A tanács inti a kö-zönséget, hogy a finom faragásu *Emlék* darabjait, meg ne rongálják, tiszteletben tartsák, stb. Aki e tilalmat megszegi, el-fogatik és megbüntettetik. A városi tanács-ból okt. 4. 1831, Kiadta *ifj. Török István* segédaljegyző“

Az alapkőbe 1822 okt. 25-én, egy óntáblára, latin magyar szövegű emlékirat-tal véstek s azt egy kőtáblába helyezték. „Tud meg késő világ. Ha valaha ezen fundamentumot kihányod, — mert mit nem forgat fel a késő idő — hogy ez tartotta uta-zásának emlékoszlopát Első Ferenc, felséges Ausztria Császárnak, Magyar-Cseh-országok királyának és Erdély nagy fejedelemének, ki a keresztény számlálásnak 1817-ik esztendejében ezen Erdélyi kedves Fejedelemségét felséges társával Carolina Augusztával együtt, atyai boldog indulattal feljárom e tartományi fővárosban Kolos-várban, fejedelmi kegyelmességét gyakor-rolva, augusztus hónapjának 20—28 napja-iban mulatott. E nagy Történet kedves emlékezetének örökítésére A kolosvári Nemes Tanács és az egész Polgári közönség a maga önkéntes adakozásából Haládato-ság emelte az 1822-ik Esztendőben.“

Ezen felejtethetlen ragaszkodásnak és

Un sprijin însemnat pentru cultura națională maghiară, a adus librarul Ioan Tiltsch, de origine sas, care a deschis prima librărie în orașul Cluj.

Sub Împăratul Francisc, care a condus țara 33 de ani cu mână de fier, orașul nostru ia a dezvoltare foarte mare. Cu toate că a adus reforme însemnate, suflul poporului însă a rămas pentru el închis. Buzele au rămas mute, penița n'a scris imperioasele nevoi publice, iar patimele, cari până acum clocoteau înăbușite amenințau să izbucneasă! După adunarea națională din 1834, ordinea și disciplina au început să slăbească începe să se resimtă reacțiunea. La 1835 Împăratul moare. Atunci Guvernul ca să împiedece desordinea și ca să-și mențină puterea ordonă a înmormântare pompoasă, și cu această ocazie numai singură biserica romano-catolică a primit 2673 florini de argint! Degeaba a fost însă orice sforțare, căci sub domnia slabă a lui Ferdinand V. bombele puse la temelie ordinei au explodat, măturând domnia atocrată. Domnia de 13 ani a lui Ferdinand V., putem spune, a dispărut fără să lase a urmă mai vizibilă în Cluj. Intenția sașilor de-a ajunge în frunte, n'a reușit, iar relațiile dintre Consiliu și aristocrați s'au înrăutățit mult.

Aristocrații nu respectau niciodată ordinele guvernului ceace se vede și din faptul. că cu tot ordinul dat, la baluri se întruneau înarmați, cari apoi deobicei se terminau cu scandaluri. Fortuna amenința. Revoluția se apropia cu pași grăbiți și cu toate acestea n'au putut pune cătușe porrilor născocitoare de ură!

Se înfînțează în acest timp a treia farmacie a orașului, dau în 1798 căzând pradă flăcărilor regele nu permite reclădirea ei din nou.

Timp de 44 ani Consiliul orașului a fost aruncat când într'a parte când într'alta până când înfârșit, la propunerea primarului Mihail Pataki, a fost primit planul arhitectului Anton Kogersbauer, punându-se astfel bază »Primăriei« de astăzi.

hódolat jelét azzal viszonozta a királyi pár, hogy a királyné itt jártakor a tervezett orvos-sebészeti koroda javára 10,000 váltó forintot adott át a kormányzónak. Erre fellianyozódott az egész ország és a kinevezett kórházi bizottság erélye, gróf Eszterházy né tekintélye 20,000 forint gyűjtése révén az „Extertiara“ apácák telkén 1820 nov. 17-én elkészült az intézet, melyet kegyes jótévedőjéről *Karolina orszécsos kórháznak* neveztek el. Az új betegházban, akik magukat gyógyítani nem képesek, személy, vallás, nemzet és születési különbség nélkül bevétettek s ingyen sen kigyógyítva bocsátották el. vagy elhalálózásuk esetén eltemették őket. Kezdetben 4 férfi és 4 nő részére volt ingyenes kezelés, mely létszám később időről időre emelkedett. A díjért kezelt betegek 30 váltó krajcárt fizettek naponta. A másik hasznos oldala abban nyilvánult meg az új kórháznak, hogy az orvosnövendékek a beteg ágyánál orvosi felügyelet mellett lettek oktatva.

A francia forradalmat követő I. Napoleon hadjárat alkalmával számos fogoly és halott maradt vissza Erdély földjén, akikről *Caranea marquis*, a bécsi francia követ, 1819 jan. 26. *Metternich hercegtől* kimutatást kért. Városunkban 3 francia fogoly lett eltemelve. *Fointon Mihály* 28, *Calipe Luis* 17, *Rousseau Jean Jacob* 24 éves. Mindhármukat *Boér Ignác* r. k. káplán temette el. A békekötés után itt maradt és letelepedett hadifoglyok között, sok értékes mesterember volt, akiknek leszármazottjai közül ma is élnek még a városban.

A hajdani »kincses város« polgárai vállalkozó szellemük példás munka szeretük mellett takarékosak voltak. A tengerentuli kereskedelmet is kezükben tartották. A jólét hanyatlása után a kispolgárokban az a babonás hit élt, hogy a felhalmozott kincsek, amit hadvezérek, uralkodók elrejtettek, a város határában vannak elásva. Az ámitók, akik ebből hasznot huztak, elhittették, a jámbor lakossággal, hogy Sztgyörgy napkor kékes láng jelzi az elrejtett pénz helyét s mivel Saliste határában 1828-ban

După ce suma de 29.376 florini arginti și 52 gretari, necesară edificării s'a colectat, edificiul a fost prețat și pulvisat la 1846, luna Aprilie.

Tot în acest timp se edifică casa de corecție, unde se țineau închisi indivizii periculoși bunului public, vagabonzii.

Divergențele dintre breslași a constrâns consiliu ca singur să supravegheze asupra lor. Dar nici comerțanții n'au rămas inactivi, ci pentru apărarea intereselor lor, sau constituit în asociații, recunoscute de guvern în 1831 luna Decembrie. Curentul prea liberal al timpului a contribuit foarte mult la revărsarea evreilor, cari erau sprijiniți mai ales de curțile nobililor încât după anul 1831 nu se mai puteau îndruma depe teritoriul orașului. Cu ocazia recensământului din 1846 numărul familiilor evreești se ridica la 100, și pentru că în 1848 încă n'aveau rabin aparținându de rabinărul Avram Friedmann, din Karolyfehérvár. Prima sinagogă au clădit o în 1851 iar primul lor rabin a fost Iosif Rosenfeld. Urmează Heinrich Lichtenstein, după care la doi ani vine T. Fischmann. După îndepărtarea acestuia urmează seniorul familiei Glasner Avram, urmat de fiul său Moise.

Dar cu ocazia sinodului, evrei se despart în două, dintre cari a parte clădesc frumose sinagogă din Calea Reg. Ferdinand.

O altă rasă, pa'ru corturi de țigani, ai Reginei Izabella, s'au înmulțit în așa măsură încât au constituit a parte de oraș numit »Cartierul țiganilor«, sub conducerea lui Carol Diczi. Urmașii Faraonilor în afară de cultul muzicei, se mai ocupau cu vindearea de haine, bijuterii și arta ghicitului, ultima practică în special de femei. Voevodul era ajutat în guvernare de 10 asessori, cari purtau următoarele nume: Gheorghe Bufa, Ludovic Diczi, Anton Gutzi, Adam Nagy Ioan Nagy, Iosif Noti, Ludovic Pongrácz, Carol Trombitás, Ladislau Trombitás și Iosif Vidám.

Locuitorii cartierului țigănesc, fiind scușit de recrutare și de sarcinile publice s'au aruncat cu elan și sârguință asupra

találtak is 70 drb III. Zsigmond és Báthory István lengyel királyok által veretett pénzt és a ref. főtanoda építésénél 1808-ban 253 drb. különböző nagyságu és korabeli arany-pénzt, még nagyobb lázval indult meg az elásott pénzek kutatása. Sőt ezen leleteket megelőzőleg, 1790 körül »Kincskereső Társaság« alakult a városon, de annak ügybuzgó tagjai kilenc éves fennállása alatt, a könnyű élet reményében minden vagyontukát beleölték a keresésbe, de semmit se találtak.

Az 1798 év augusztus 31 napja szörnyű vést, kimonchatatlan vesztéseget és leirhatatlan szomorúságot okozott Turi Mihály nyugalmazott katonatiszt Belső Szin uccai (Iorga-Jókai) lakásán olyan tűz támadt, hogy a Szin ucca déli sorát a Rádai várig, a Közép-uccát, (Regina Maria, Deák F.) a Minoriták templomáig, a Tordai, Farkas, Király uccán át, a Piaristák templomával, akadémiajukkal, a királyi kormányzókat, a Farkas uccai ref. templomot, a főtanodát, a haranglábat és a Külfarkas ucca egy részét, hamuvá porlasztotta. A piaristák és a reformált vallásuk harangjai, melyeknek alig akadt párjuk az országban, megolvadtak. Szerencse, hogy ez a hatalmas tűzvész megelégedett egy áldozattal, csupán a Belső Szin uccában lakó Szentés Kovács eladó leányát vitte el, aki annyira összeégett, hogy négy nap mulva belehalt. A ref. főtanoda leégése felbecsülhetetlen kárt jelentett az egyháznak, miért is 1799 november 22-én, kéregető levélben tárták fel ciretentő helyzetüket.

Ugyancsak véres történet színhelye Kolozsvár 1834 febr. 17-én. Hushagyókedd napja volt, mikor néhány tanuló ifju pipázva haladt el az őrszem előtt, akinek felszólítására sem hagyták abba a pipázást, mire Vidovich Antal alezredes elfogatta és az őrházra vitette őket. Erre az ifjuság egy része, az összeverődött kíváncsi tömeggel együtt az őrhely elé tömörült, mire az alezredes minden ok nélkül a nép közé lövett, melynek következtében sokan megsebesültek. De ezzel nem elégedett meg, ha-

muzicii, cu scopul de-a-o duce cât mai mult spre artă. Cu ocazia recrutărilor produceau în sufletele cetățenilor cu ajutorul instrumentelor lor, nespună veselie și curaj. În aceste timpuri revoluționare li s'a împlinit visul — câștigarea dreptului cetățenesc. Ei au devenit cei mai buni și cei mai credincioși cetățeni ai orașului, cari atât în timpuri bune cât și grele au ținut cu ceilalți locuitori

Astăzi muzica de țigani, a cucerit lumea întreagă, a adus cinstire mare națiunii maghiare, aducând prieteni depărtați din streini, cari au înțeles dispoziția sufletului maghiar, jumătate melancolic, jumătate vesel: »Plângând se'n veselește maghiarul«!

Dar și în ziaristică s'a văzut edificanțul progres, când în 1810 la 30 Iunie, profesorul reformat Francisc Szilágyi primește dreptul de redactare a ziarului »Mult és Jelen«, și care ziar se completează întâiu cu suplimentul »Hon és külföld«, iar mai târziu cu »Toldalék«. Deja în 1841 redactază revista de educație pentru copii »Magyar gyermek barát«, urmată de prima revistă ilustrată »Kis kövzet«, redactată de Ludovic Magyarî în 1845. La un an după aceasta în 1846 Aron Berde și Ioan Takács, înbogațesc literatura orașului cu revista »Természetbarát«.

Revista care se bucura însă de cea mai mare simpatie, cari era mai răspândită în acest timp a fost »Erdélyi Hiradó«, la care colaborau, sub conducerea lui Samuil Méhes, următorii: contele Dominic Teleki baronul Sigismund Kemény, Ludovik Kovács, Ioan Kriza, Ștefan Kovács de Nagy-Ajtai, Francisc Ocsva și Mihail Szentiványi. Iar la redacția ziarului: »Mult és Jelen« cititorul putea întâlni următoarele nume: Samuil Makadi Mózes, Carol Nemessányi, Ioan Sinsoki și Iosif Vadas. Librăria și papetăria fondată de Gabriel Barra, după moartea acestuia în 1835 dreptul de proprietate trece asupra primului său tovarăș și ajutor Ioan Stein. El a fost primul care a împământenit în Cluj, literatura germană franceză și engleză, iar ca să scoată din

nem megveretve a lármadobot s a katonaságot szuronyoz: gezve a békés polgárookra vezényelte, mely harcban sokan elvéreztek. A kormányzék erre a vérlázító cselekményre kivonultatta február 13-án a gránátos zász'óajt, amit azonban a katonai felsőbb parancs áprilisban visszaparancsolt. Erre báró Wesseléryi Miklós, ezen jog és alkotmány sértő eljárásról a következő beszédet tartotta meg: »Visszajöttek tehát azok a gyilkolásra vetemedett zsoldosok, akik pár hét előtt vérműlés és közelkeseredés színhelyévé tették békés városunkat. Még sajognak a hegedetlen sebek, még párolog a kiontott vér s az előbbinél is nagyobb sereg felsőbb parancsra vonatott össze s a közeli városokba is katonaság rendeltetett. Ostrom alatt van a várcs, kapuit tereit hadilag őrszi a táborozó katonaság, a békés lakosság ellen. Büszkén csillognak a polgár vérbe mártott szuronyok... Nem volt e elég a bün, a nemzeti sértés, meggyalázás? Gonyt is csatolnak qyalázatlunkhoz, hogy polgári jogainkat lábbal tapodják, megálázzanak, s meqtörjék érzésünket. Tán Gessler kalapjaként akarják tekinteni a katonaságot? Azt akarják, süvegeljük, akik megbántottak?... Szabad nemzetet. ijeszítő báb nem rettent meg... Az tiszteli a törvényt, s meghajlik előtte, de egyéb előtt nem! Türi az önként, de nem félelemből! Érzéseit elfojtja, de meg nem rémül. S amio ereiben őseinek vére folyik, nem csókolja meg a suhcgó vesszőt... Most még nagyobb az elkövetett sérelem, mert felülről is helyben lett hagyva. Azt mondják azért, mert Erdélyben forradalom ütött ki. Nevetséges és bünös gyanúsítás! A fejedelemhez hív keblünk meo-őríz minhet attól. Sajnálatos állapot! El-lenség sehol, s a város mégis törve katonasáqqa! A város és vidék egvaránt! A kapukat őrzik, éjjel erős csapatok cirkálnak a kihalt zajtalan uccákon. Ha a fejedelem igazán fel lett volna világosítva a történetkről, nem engedett volna ilyen lépéseket tenni. Amint eltávoztak azok, akik e szörnyü vérengzést elkövették, alig egy-két száz

inactivitate valoroșii scriitori Transilvăneni, a instituit concursuri, deschizând astfel drumul pentru talente.

Acest fapt a fost încoronat cu așa succes, încât deja la 1864 au apărut 345 de cărți, de știință, istorie, călătorești, bisericesti, școlare, canto și rugăciuni. În aceeași măsură, pe zi ce mergea, se desvolta și asta dramatică, iar locul unde s'au născut talentele cele mai mari a fost Clujul. De aici au pornit pe drumul gloriei și cu ceririi, după ce au lăsat urme neșterse în sufletul publicului — Egressi Rozala, Laborfalvi, Lendvai și soția, Mezyeri, D-ele Kántor, Dery, Szatmári, apoi Szen'péteri, László, Szerdahelyi, luminând ca un meteor aprins calea teatrului maghiar.

În această perioadă de timp, printre protectorii științei se relevează câteva figuri mărețe. Astfel în anul 1838 la 11 Decembrie Filip Szárhelyi Elek, donează seminarului romano-catolic 4000 florini de argint, preotul Ioan Keresztes 1000 florini, Ignat Balint, căpitan din cavalerie, și soția sa Susana Boros donează 1500 florini. Iar pe seama școlii reformate, Samuil Méhes, donează 10.000 florini. În 1837 1 Oct. Paul Augustinovits lasă moștenire colegiului unitar, averea sa de 60.000 florini. În fine Alexandru Bölönyi Farkas, în 1842 la 12 Februarie, lasă școlii reformate prețioasele sale cărți, manuscrise și hărți, iar dirigintele postal Carol Rediger, suma de 10.000 florini în 1843 la 11 Febr. Gruparea în societăți dă naștere în 1844 Asociației Economicei Transilvane („Erdélyi Gazdasági Egylet”) și în același timp se ia în primire, în capul unei datorii de 11.000 florini, moșia lui Emeric Barra Le pune apoi bază primei fabricii de zahăr, din care azi nici urmă nu se vede. Se înființează după aceasta prima societate de asigurare, sub numele de: »Erdélyi Kölcsönös Jég kár, kölcsönös tűz kár mentesítő«. Pentru ca să se stăriască sporirea delictelor, precum și să se supravegheze consumul de rachiu, în anul 1842 la 20 August se înființează: »Kolozvári Központi mérleklési Egylet«, și în fine

katona jelenlétében béke volt. Helyreállott a rend a béke. Mire való volt tehát ostromlólag megszállni és tábori helyzetbe tenni a várost? Nem a katona tartja fenn az országbékéjét a példás rendet, hanem a törvény tisztelete, s a fejedelem iránti vonzalom. Irjunk fel öfelségéhez, mondjuk meg közöttünk béke van s a polgárok szívében nyugalom, miért háborút folytatni a legönodaadóbb, a leg'úségeseb polgárság ellen?« (Megjelent a Pesti Napló 1881—291 számban.)

Midőn a főherceg a kártéítés következtében alkalmazott intézkedését visszavonta, minden jóvá tétetett, csak az ártatlanul megsebesültek nem kaptak elégtételt és az elesettek élete nem volt visszaadható. A város lakossága sok keserűséget, sok szomorú emléket őrzött szívében a katonaságtól kiállott szenvedések miatt. Ezért sürgette a katonai laktanya megépítését és az erőszakos katonafogdosások megszüntetését. Mert 1799-ben még a tanodákat sem kimélték meg a toborzó katonák s az ott levő ifjúságot hangzatos ígérekkel csalogatták zászló alá. Csak midőn a megfélembesültek a szokatlan itatásból szerzett mámortól magukhoz tértek, látták, hogy nem menekülhetnek, mert a katonasüveg a fejükön volt. Ha nem volt kiváló pártfogójuk, nem szabadulhattak meg a katonaságtól. Ezen surlódások a katonaság és az ifjúság között napirenden voltak. Hiába tiltotta el a királyi kormányzék a toborzó katonákat a tanodába való bemenettől, rendelete falra hányt borsó maradt. Sánta Ferenc konviktusi szolgát is erőszakkal hurcolták el március 17-én, melyből olyan véres verekedés támadt, hogy 21 katona és számtalan diák került ki sebesülten a harcból. Kós-Solymosy Simó József unitárius diákot 1834 június 2-án, a külmonostori tanuló és katonaság összetűzésénél oly annyira összeverték a katonák, hogy tíz nap múlva, a Karolina kórházban behalt sebeibe. Egy másik eset október 10-én történt, melynek eredménye a Farkas utcában néhány katonatiszt és diák össze-

în anul 1846 prima asociație de pompe funebre («Temetkezési társulat») din inițiativa lui Francisc Ionás. În acest timp, instituțiunea burjarilor era o noțiune cu totul necunoscută. Ea a fost adusă la îndeplinire de maestrul de scrimă Biassini, la propunerea lui Alexandru Bölönyi Farkas, care a călătorit mult în străinătate. Tot el intră odată diligența, cu care s'a prescurtat drumul călătorilor: a trei țări. Deasemenea pomposul car funebru e introdus tot de el.

Înbogățește apoi publicul Clujan, care dăjă la începutul sec. XX. se gândise la condiretea provincialilor, cu un hotel. După ce înființează primul vergios, pentru activitatea lui prodigioasă fu ales, ca recunoștință prin re nobilii coroanei. La 1837 bucuria reveniri, guvernul, începu să se preocupe serios de chestia înființării unui parc, care de altfel se tărăgăna de mult timp. S'a constituit astfel, sub președința lui Mihail Pataki, comisia de pregătire, care s'a deplasat la fața locului, în »Hangyáskert« parc constituie actualul parc și care mei era cunoscut și sub numele de »Insula Eiba«, numit așa în amintirea victoriei maghiare raportate asupra francezilor. Mai târziu în cinstea contesei Rozalia Csáky s'a numit »Insula Rozalia«. După ce în toamna anului 1839 se sădese frumos cu arbori, sub conducerea unei grădinar francez, se începe înfrumusețarea lui. Conducătorul tuturor mișcărilor în legătură cu parcul, a fost juratul Iosif Schütz, pe care regele pentru activitatea sa mare îl docorează cu medalie de aur. Pentru desvoltarea educației publice, printr'un ordin dat în 1845. Iulie 24, se înființează »Casa de conversație cetățenească« («Polgári Társalkodó»).

După aceea, la propunerea contesei Teleky, se înființează pentru femeile din înalta nobilime, o societate de lectură, unde în afară de cărțile maghiară, se mai imprumutau membrilor, cărți engleze, franceze și germane. Dar fiindcă forul superior n'a aprobat statutul, în 1853 societate de lectură este disolvată, iar biblioteca este trecută »Casinoului Domnesc« («Uri Kaszinó»).

szólalkozásának Keresztes Antal nevű diák elfogatása lett. Akit három társával az iskolai törvény X. §-sa értelmében 3 x 24 órai iskolai börtönre ítéltek.

Néhány kiváló hazafi, külföldön szerzett ismereteit ismertette a nagyközönséggel, melyet azután a kormány a nép anyagi érdekeinek fokozására terjeszteni kiadott. Innen vette kezdetét a burgonya termesztése, amit eleinte »földi mogorónak« neveztek. A művellet bevált és 1820-tól kezdve, évről évre fokozódott. Ugyanilyen hasznos lett a lentermelés. Igen szép sikerrel járt az ezeltől teljesen ismeretlen festőműveknek meghonosítása, amit a kormány Resnátz Simon bukovinai, orosz eredetű posztófestő munkájánál észlelt először. Majd érintkezésbe lépett a bucaresti királyi ügynökséggel, honnan Kockner János ágostai pap hozott festőfü magokat, amiket Bodor Pál virág és gyümölcs kertész kapott meg nagybani termesztésre. A magok költségét 65 lei — 104 forintot, a kormány térítette meg a felkésznek. Így kerültek a vadsáfrány és a buzék festőfüvek közforgalomba. Az eperfák meghonosításán kívül, báró Weselényi Miklós a nemes fajlovak tenyésztését szorgalmazta oly kitarító ambícióval, hogy 1824 május 18-án tett előterjesztésére a Tordán tartott lóvásárt, Kolosvárra tették át. Ezt megkönnyítette az itt lévő nyári lóiskola és a bőséges legelőhely. Ezáltal nemcsak hogy fellendült a lótenyésztés, hanem az ország központjává tette a város és a külföldi előkelőségek érintkezései által emelkedett a jólét, virágzásnak indult a művelődés. A lakosságra nézve is nagy előnyöket biztosított a lótenyésztés, mert a Székelföld, Oroszhegyen vásárolt 14 marok anyakancákat, angol félvérekkel párosították, melyből egy új erdélyi fajt nyertek. A város középosztálya is megkedvelte a rohamcs fejlődésnek indult új gazdasági ágat. szép lovakat tartott, a lovaglósport lendületet kapott, ami test és jellem erősítő időtöltése lett az intelligens osztálynak. Erdély lovait nagy mennyiségben vitték ki a romániai lókereskedők.

*Folositi-vă de SĂPUNUL
„HEINRICH“
Veți fi frumoase și tinere!*

Fabrica de săpun și parfumerie.

*Harnicul Soc.
An.*

CLUJ

*Cal. Moșilor 54.
Telef. 6—46.*

*Depozit :
Str. Memorand.
No. 4.*

*„HEINRICH“-féle
SZAPPANOKAT használ-
játok. Ettől lesztek üdék,
szépek, fiatalok!*

*Szappan
és
illatszergvár.*

*Harnicul Soc.
An.*

CLUJ

*Cal. Moșilor 54.
Telef. 6—46.*

*Raktár :
Str. Memorand.
No. 4.*

Cassa generală de economii în Sibiu.

Fondat 1841.

CENTRALA: Sibiu.

SUCURSALE:

**Arad, Bistrița, Dumbrăveni,
Cluj, Brașov, Mediaș,
Târgu-Mureș, Reghin,
Timișoara.**

Se ocupă cu

**efectuarea a tot felul de
afaceri bancare**

pe baza nouă.

Nagyszebeni általános takarékpenztár.

Alapítva 1841.

FŐINTÉZET: Nagyszeben.

FIÓKOK:

**Arad, Bistrița, Dumbrăveni,
Cluj, Brașov, Mediaș,
Târgu-Mureș, Reghin,
Timișoara.**

Foglalkozik

**az összes banküzletek
keresztülvitelével**

új alapon.

Secretul
piele fragede este

SĂPUNUL
„LEHR“

marca mondială
Depozit de
fabrica

A hamvas
és üde bőr
titka,
a

„LEHR“

SZAPPAN,
mely
világmárka.
Gyári lerakat.

CLUJ

Strada Memorandului colț cu Piața Unirii.

„MINERVA“ S. A. DE ASIGURARE

Direcția generală:
CLUJ
C. Reg. Ferdinand 37.

CAPITAL:
10,000,000 LEI

TELEFON: 12—57.

Gen. director
SÁNDOR BÉLA

Központi igazgatóság:
CLUJ
C. Reg. Ferdinand 37.

Teljesen befizetett
tőke:
10,000,000 LEI.

Vezérigazgató
SÁNDOR BÉLA

Albete și desinfec-
tează Pasta de dinți

„MARGODONT”

fogpaszta fehéríti és
fertőtleníti a fogakat.

PREȚUL :

12 LEI

ÁRA :

12 LEI

Depozit central :

Farmacia

DEMETER

CLUJ

In fața cu prefectura
județului.

Főlerakat :

DEMETER

Gyógyszertár

CLUJ

Calea Moșilor No. 2.

A megyeházzal
szemben.

INTREPRINDERILE FORESTIERE ROMÂNE S. A.

capital : 26.000.000 lei.

Sediul : București, Calea Dorobanților No. 168.

Sucursală : Cluj, Piața Cuza Vodă No. 5.

Fabrică de cherestea : Poieni, jud. Cluj.

Produce : cherestea, lemne de foc, lemne de mină, cioplitură, plăci de Marmorit.
Desfacerea produselor prin :

„COMERȚUL LEMNULUI” S. A.

Sediul : București, Calea Dorobanților No. 168.

Sucursale : Cluj, Piața Cuza Vodă No. 5.

Timișoara : Alea Carmen Sylva.

Depozite : Cluj, Str. Negru Vodă No. 3.

Oradea, Piața Mihai Viteazul.

Gherla (jud. Someș)

Tinca (jud. Bihor)

Sănnicolaul Mare (jud. Timiș)

Peciul Nou (jud. Timiș)

Giulvăr (jud. Timiș)

Beșenova-Veche (jud. Timiș)

**Elismerten legszebb, legjobb
munka, szolid árak mellett.**

**Műtermi és amateur munkák
precíz kidolgozásban.**

**Dusan felszerelt raktár
mindennemű fotócikkekben.**

**Bel- és külföldi illatszerek, kölnivizek és
tolllele cikkek lerakata.**

**Ultimele
creașuni
ale model
le găsiți pe
preșuri con-
venabile la
magazinul**

**Itt találja
a legújabb
divatkreá-
ciókat
a
legjutányo-
sabb árban**

DUMITRU DOBROTĂ
divatáruházában

CLUJ, PIAȚA UNIRII No. 17.

